

NJIVA

KULTURNI VESTNIK

VSEBINA

JANKO SAMEC: VEČER (Pesem) — Stran 257.
JOŠKO KRALJ: PRIJATELJU (Pesem) — Stran 257.
KAREL ŠIROK: SLOVO OD POLJA (Pesem) — Stran 257.
FRANCE BEVK: JETNIKI — Stran 258.
FRANCE BEVK: ČAKANJE (Pesem) — Stran 261.
Dr. IVO ŠORLI: POGOVORI — Stran 261.
† EMIL HOJAK: BREZ PRISEG — Stran 264.
Dr. HENRIK TUMA: HENRIK BARBUSSE — Stran 264.
Dr. LAVO ČERMELJ: ČLOVEK V BOJU S PRIRODO — Stran 267.
MARIJA KMETOVA: GOLOBOVI (Nad.) — Stran 272.
ALOJZIJ GRADNIK: IZ KNJIGE „RASTOČI MESEC“ (THE CRESCENT MOON) — Stran 283.
STANKO KLEMENČIČ: PESEM DVEH SRC (Pesem) — Stran 285.
NARTE VELIKONJA: OBISK — Stran 285.
PASTUŠKIN: VRAŽJI DAROVI — Črnogorski motiv — (Pesem) — Stran 289.
J. PAHOR: MOST — Stran 290.
Dr. HENRIK TUMA: IZZA FRONTE — Stran 297.
FRAN ZGUR: USODA (Pesem) — Stran 301.
IVAN SOKOL: SOCIJALIZEM IN NACIJONALIZEM — Stran 301.
PASTUŠKIN: V ZASEDENEM OZEMLJU — Stran 304.
STANKO KOSOVEL: MRTVAŠKA KORAČNICA (Pesem) — Stran 306.
NALOGE SOCIJALIZMA (Iz „Proletarca“ — Chicago III. 19. junija 1919) — Stran 307.
PREGLED: POLITIČNI — KULTURNI — ŠOLSKI — KNJIŽEVNI — GLASBENI — GOSPODARSKI — LISTNICA UREDNIŠTVA — LISTNICA UPRAVNIŠTVA — DAROVI — Stran 309 do 320.

Štev. 17

Letnik I.

V TRSTU, DNE 10. OKTOBRA 1919

IZHAJA VSAK ČETRTEK. NAROČNINA: ČETRTLETNA 9 L^{it}, POLLETNA IN CELOLETNA SORAZMerno. POSAMEZNA ŠTEVILKA 3 L. UREDNIŠTVO IN UPRAVNIŠTVO TRST, ULICA MADONNINA 15, II. TELEFON 15-70. IZDAJA ZA „VIŠJI KULTURNI SVET“ IN ODGOVARJA ZA UREDNIŠTVO IVAN REGENT. TISKA TISKARNA EDINOST V TRSTU

Konsumne zadruge za Trst, Istro in Furlanijo

registrovana zadruga z omejenim poroštvom

123 ustanovnih članov

16720 vpisanih članov

Otvoritev prvega skladišča 3. decembra 1903

Dosedaj razdeljenih podpor vdovam, sirotam in bolnim članom	K	182.797.72
Zadružno imetje	"	257.733.84
Zadružni skladi	"	732.221.66
Vloge v hranilnem oddelku	"	4.277.653.89
Skupni inkasso od razdeljenega blaga	"	58.672.831.40
Dividende razdeljene v dobah od 1903-1916	"	217.171.94

Doba	Svota	Doba	Svota		
1903—1904	64609	38	1911—1912	1258363	68
1904—1905	143390	95	1912—1913	2436233	26
1905—1906	148450	19	1913—1914	4263591	69
1906—1907	201206	58	1914—1915	4911718	92
1907—1908	366482	97	1915—1916	6262462	25
1908—1909	615508	12	1916—1917	8967505	48
1909—1910	873392	40	1917—1918	12394163	11
1910—1911	1050829	18	1918—1919	14714923	27
			od 1. julija do 28. februarja		
			Skupaj	58672831	40

Osrednji urad: Via San Francesco d'Assisi 21 in 23.

Osrednja skladišča: Via S. Francesco d'Assisi 21, 22, 23, 27, 40 in Via C. Battisti 23.

MEHANIČNA PEKARNA: Povprečna dnevna produkcija 120 stotov.

SKLADIŠČA ZA RAZPRODAJO:

TRST:

Skladišče	1	Via dell'Istria 10
"	2	del Belvedere 34
"	3	Settefontane 6
"	4	dell'Acquedotto 67
"	6	Donadoni 2 A
"	8	Girolamo Muzio 6
"	10	S. Marco 13
"	12	del Pozzo Bianco 5
"	13	del Lloyd 10

Skladišče	16	Kjadin (S. Luigi) 800
"	17	Škedenj, na trgu
"	18	Vrdela, delavska stanovanja
"	26	Via P. P. Vergerio 871
"	31	Rojan, fra i Rivi
"	34	Pončana, delavska stanovanja 196
"	35	Sv. M. M. zgornja

ISTRA:

Skladišče	5	Milje
"	9	Pulj
"	11	Izola
"	15	Koper
"	19	Pulj
"	25	Chiampore
"	27	Rovinj
"	28	Bertoki
"	29	Vizinada
"	32	Volovsko-Opatija
"	36	Buje

MESNICE Via dell'Istria 10 (I), Via Settefontane (III), Milje (V), Via S. Marco 22 (30).

Kruh se razprodaja v vsakem skladišču.

SKLADIŠČE OBLEK št. 20: Via Raffineria št. 3, I. in II nadstr.

Skladišča v popravil:

Furlanija:

Gorica (7)	Farra d'Isonzo (23)
Tržič (14)	Moša (21)
Panzano (klet) (24)	Kormin (22)
Gradiška (33)	

Nova skladišča

(skorajšnja otvoritev):

TRST:	ISTRA:
Via Giulia	Piran
Via Malcanton	Škofije
Piazza dell'Ospedale	FURLANIJA:
Via Barriera	Žagrad

Priprava novih skladišč.

TRST: Novo mesto, Barriera nuova in Škorklja, Sv. Jakob, Čarbola, Sv. Vid, Greta, Barkovlje, S. Sabba.

ISTRA: Vodnjan, Villa di Rovigno, Valle di Rovigno, Momian, Sicciole, Strugnan, Sv. Lucija, Umago, Sv. Rok, Krevatini, Ika, Ičići, Lovrana.

FURLANIJA: Oglej, Aiolo, Červinjan, Fiumicello, Fogliano, Romans, Ronki, Medea, Visco.

KRAS: Nabrežina, Sežana.

V PROJEKTU: Zadruga mlekarstva.

TRST, aprila 1919.

VODSTVO

JANKO SAMEC:

VEČER

Ko pod večer vztrepečejo mrakovi
nad daljnim morjem, belimi cestami
in daleč tam ugašajo nad nami
življenja mrzlega pretežki dnovi,

takrat od src nam padejo okovi,
(da se nam zdi, da sred noči smo sami!)
in vse, kar v dušah mračnih se nam drami,
so hrepenenja večnih sanj cvetovi...

In vse, kar v dušah žalostnih nam vstaja,
je kot drevo, ki v cvetju sredi maja
ne sluti še, da v kopeninah sahne...

Tako vse svoje dni mi preživimo
in iz noči tja k solncu hrepenimo,
dokler nas smrt v prezgodni grob ne pahne!

.....

JOŠKO KRALJ:

PRIJATELJU

Kot brata obá, kot eno srcé!
V daljavo, do ciljev uprte oči!
V viharju pogum in volja in moč! —
To bilo je geslo, luč najinih dni.

Tako še sedaj v grozi težkih dni
kljubujeva mori, ki davi nas, žgé;
jaz tu, ti tam — ukazom sledeč —
greva svojo pot. Kam? Bogve, bogve!

A moje srcé sluti veliki dan,
svobodo lijoč preko najinih cest,
in s praporom, ki nad smrtjo vihra,
hitiva do ciljev, do zvezd, do zvezd...

.....

KAREL ŠIROK:

SLOVO OD POLJA

(1915)

O zeleneče ti poljé,
ti moje zláto, moje vse!
Naj te še zadnjikrat pozdravim,
še enkrat naj se te nazrem,
še enkrat, predno daleč grem
in tebe samo tu ostavim.

Pa kdo preorje te, opleje,
kdo z zlatim zrnjem te poseje,
kdo ti bo zvešto drugoval:
vse dni se nad razori sklanjal
in vse noči o tebi sanjal
in s tabo vriskal, žaloval?

Glej, tu ostati več ne smem,
v tujino grem na bojno plan,
ah, s krvavečim srcem grem.
In koderkoli bom korakal,
na dobo črni vran bo krakal,
ah, krakal on ne bo zaman.

.....

RADI smešne krivde so me bili vrgli v ječo, v ravno ono ječo, v kateri so pred nedolгим časom trpeli politični osumljenci bivše države iz razlogov, ki so bili mnogo bolj smešni ko moja krivda.

Stolp, v katerem smo bili zaprti, je bil visok, okrogel, zatohel in obrnjen proti šumeči reki. Okna, ki niso bila podobna oknom, so bila ves dan polna umazanih, shujšanih in razkuštranih glav. Če nisi vedel, kakšna groza in krivica nas je vse doletela, si mislil, da si prišel do stolpa mrtvaških glav.

S ceste si jim pokazal jabolko... V hipu so izginile glave, da so imele prostora roke, ki so se stezale, suhe in žilave... doseči niso mogle nič, stolp je bil previsok. Bledoličen mestni smrkovec se je spomnil šalo: pokazal je kos belega kruha. Vse roke so se iztegnile, usta so se spačila, oči so se čudovito napele. Nekdo je odlomil desko in splezal na streho nižjega prizidka. Straža je pomerila s puško... dolgin je pobral opeko... Niti puška ni počila, niti opeka ni zletela vojaku na glavo. Dolgin je splezal nazaj v ječo, smrkovec z belim kruhom se je smejal.

Temne stopnjice, smrad, vlažne, črne stene, od katerih je kapala umazana voda, luža na tleh, okrogli čudni prostor v drugem nadstropju, ki je bil prenapolnjen z osumljenci, me je obdal z grozo, ko sem vstopil. Nekaj nepopisnega je ležalo v mrazu mračnih sten in obrazov.

Na deskah ob steni so ležali in na golih tleh sredi prostora, sedeli so in hodili med gnječo tja in sem, nategovali vratove in obraze, razmišljali in kleli.

Ko so zagledali nas, novince, so vsi obstali, dvignili glave in razširili zenice. Izraz začudenja, nezadovoljstva in radovednosti ob enem so kazali njih obrazi, pomižiknili so z očmi in dejali:

»Koliko vas je? Saj ni prostora! Ven!«

»Tiho!« je rjul paznik, ki je prišel z nami. Eni so mahali z rokami, drugi so stali široko, s pestmi v hlačnih žepih.

»Ali nas boste osolili?« je dejal umazanec, ki je metal karte pred seboj na deski.

»Tiho! Jutri gredo drugam,« je dejal paznik.

»Čez koliko mesecev, pravite?« je dejal nekdo z rjavo, poraščeno brado.

»Kuš!« je pozdravil paznik in šel.

Družba nas je nagosto obdala. Vsi umazani, izmučeni, porastli, večinoma bosí in na pol

razgaljeni. Mladenci z malomarnim nasmehom, živahnimi očmi in krepkimi rokami. Veliki Bosanec je segel skoraj do stropa in drobno gledal.

»Ali ste tudi vi barabe?«

Smejali so se. Vprašali so nas, čemu smo prišli. Tovarištvo, ki nastane, sloni na ravnotežju: biti enak. Vsakdo je potem lahek v srcu, obrne se proč, ne razbija si duše in igra na karte.

Temu, ki je dejal, da je popolnoma nedolžen, so se smejali in mu niso verjeli.

»Imaš tobaka?« je vprašal pritlikav možiček.

Ta, ki je stal za njim, mi je s strahovitimi grimasami na obrazu nemo dopovedoval, naj zamolčim, če ga imam. Dal sem cigareto vseeno.

»Imaš kruha?«

Židek me je vprašal in zatrjeval, da že tri dni ni poskusil ničesar. Zatajil sem kruh.

»Tu pri nas je dobro,« se je režal jetični bledoličnik. »Živino redimo. Od vodnjaka do stranišča je en korak...«

»Nikar ga ne pohujšaj,« se je vtaknil vmes drugi, ki je iskal intimnih zvez z menoj; nagnil se je do mene in mi prišepnil: »Imaš kruha?«

»Nimam,« sem dejal, a mi ni verjel.

»Spal boš pri meni. Onega drugega spodim proč. Ta krade. Če mi daš malo kruha... Prodaj ga...«

Nisem ga dal zato, da je šel od mene. Mlad Hrvat, lep, močan, z belimi zobmi in vednim smehom je ostal pri meni.

»Sediva, brate!«

Sedla sva na vlažna tla in raztegnila nogi.

»Daj mi cigareto!«

Ko je zvijal tobak, je dejal: »Vse je glupo! Imaš ognja? Hvala!« Prižgal je in pristavil znova: »Vse je glupo!«

Bosanec, ki je položil karte na desko, je vprašal: »Ali si ubil očeta, Marko?«

»Nisem ga!« je dejal Hrvat zadirčno in osorno in puhal cigaretni dim proti njemu. »A, da sem ga ubil, ne bi delali z mano na ta način.« Nato se je nagnil do mene: »Imaš kruha?«

Zamislil se je. Suh kostenjak je prinesel na prodaj cigarete: »Petnajst krajcarjev komad...«

»Fuj!«

»Bosanski tobak je.«

»Židovski je! Idi!«

»Kupiš uro?...«

»Idi!«

Šel je. Hrvat je kadil. »Pravica? Kakšna je pravica? Rad bi jo videl enkrat. Jaz poznam pravico. Moja mati jo ima. Moje matere ne pozna nihče. Še jaz, njen sin, je nisem dovolj poznal...«

»Brata ubijaj, to je danes pravica!«

»Tiho! Pijan si!«

Nekdo je prinesel v umazanih rokah kos kruha. »Deset kron.«

Dva sta segla v žep, tretji med priigrani kupček denarja pred seboj. Četrti je dejal naglo: »Dvanajst kron!«

Prvi trije so gledali sršenasto. »Gobec!«

»Denarja ne morem jesti!«

»Kilavec, požeruh!«

Hrvat Marko pa je pravil dalje: »Moja mati je stara. Štirinajst sinov in hčera nas je imela. Ne vem za nobenega več, razen zase. Hočeš brati? Pisma imam od nje...«

Marko mi je potisnil v roko pisma, pisma na zmečkanem, začrnelim papirju.

»Pojdite z oken; zadušili se bomo.«

Možicelj je stal pred mano in me motril: »Pazi! Kradejo! Mažaru so sinoči ukradli izpod glave...«

»Z oken! Kart ne vidimo!«

Črnopolti umazanec se je prebudil in si posmel oči. Ko je videl, da je prespal lep kos dneva, je dejal:

»Dober večer, živina!«

»Tiho, jazbec! Luč!«

»Kako bomo spali? Ni prostora!«

»Pajčevino spredi in se vlezi nanjo!«

Jaz sem bral pismo, Marko ga je poslušal, ko da ga sliši prvič.

»Marko moj mili! — Tvoja stara majka nima nikogar. Nima palice, da se nanjo opre; nima obraza, da se ji omili; nima roke, da ji prinese postrežbe. Zemlja rodi trnje. Marko, majka misli na te in hira.«

Dal sem mu pisma. »Eno je dosti.« Bil sem potr. Kaj bi še s težo tujega trpljenja! »In kaj potem?« sem vprašal, da bi pregnal molk.

»Šel sem in si pravico vzel. Razumeš? Majka je jokala ko malo dete, ko me je zagledala. Poglej roke: trde so ko kamen od dela... Tri metre globoko sem poskočil zadnjo noč, da bi se bil rešil, pa ni bilo moč...«

Molčal je s solzami v očeh, z nasmehom med zobmi in strmel pred se.

»Kdo mi je ukradel tobak?« je zavreščal visok glas iz kota. Mlad fant je stikal po obleki, iskal je v vreči; tobaka ni bilo.

»Pokadil si ga ali pa prodal.«

»Nisem! — Podleži! Tatovi!«

»Kdo je? Oglesi naj se, baraba!« je klical rdečelasi dolgin najglasneje in tiščal roke v hlačnih žepih.

»Ti si!... Nimaš... a kadiš vseeno! Kje si dobil, da kadiš — a? Ukradel si! Rečeš, da ne?«

»Jaz?« je stopil dolgin zaničljivo za korak bližje. »Ali hočeš, da te vržem skozi okno?«

»Ti? Tat!«

Vrišč visokega glasu, kletev, prepir, grohot; pretepla sta se in ločila v veliki jezi in sovraštvu.

»Čakaj, sova!«

»Oči ti izderem!«

Marko se je pritisnil čisto k meni. Bal sem se in njegova otroška bližina mi je bila prijetna.

Mrak je stopil skozi okna. Nekateri so prižgali svečke in v plapolajoči svetlobi igrali dalje. Eni so kramljali, stisnjeni v polmrak, drugi so plegli. Zategel glas pod stopnjicami je pel neznano žalostno pesem.

Marko je strmel v mrak oken; nato me je pogledal: »To je zadnje pismo. Ni ga pisala majka...«

Pogledal sem ga v dno oči: »Kdo?« Oči so mu sijale.

»Majka je v zemlji. Besede pa so njene. Moja mrtva majka mi naroča, naj ne pozabim na zemljo in na kočo. Blagoslavlja me in me križa na čelo, na usta in na prsi. Moja Maša mi je pisala to. Ona je poljubila majko mesto mene, oči ji je zaklopila...«

Marko je utihnil za hip. »Kaj naj storim?« je zajecjal.

»Ne vem,« sem dejal utrujen in sklenil tiho, da bom spal ob zidu. Truden sem bil vsled dneva in razsekanega, nervoznega občutja.

Suhljat, začrnel mož je hodil po malem prostoru med ležečimi ljudmi z naglimi in drobnimi koraki tja in sem...

Stresnilo me je do mozga. »Ali grem že jutri od tu?«

»Jutri?« je šepetal Marko s smehom v zobeh. »Čez štirinajst dni... čez en mesec morda...«

Ustrašil sem se. »Ampak, nisem ne tat in ne dezerter. Nisem ubijal, nisem goljufal...«

»Zato, brate! Jaz grem jutri...«

»Jutri?«

»Čez streho... Idi še ti!«

Povesil sem glavo.

»Tri mesece sedim. Pred sodnika me ne kličejo. Pozabili so name. Sodil bom sam. Ali nosiš številko?«

»Da, 2803. Na bluzi je zapisana.«

»Spi! Jaz ne bom spal nocoj. Tudi ta ne spi; pol noči hodi sem in tja. Sedem stvari ima na vesti.«

Naslonil sem se na steno in se boril s spancem — — — — — Bosi, gologlavi, razkuštranih las so se gnetli s krikom in kletvijo okoli kotla kave, ko je napočilo jutro. Nekdo je pljusnil umazano tekočino po podu. Marko mi je prinesel kave.

S kletvijo in rezkim humorjem je pričel dan, s satiro, pretepom, igranjem na karte in kupčijo. Zaglobljeni vase so razmišljali, debatirali so o ničvrednih stvareh in pohajkovali po prostoru, ali pa so na hrbtu leže gledali v plesnivy strop.

Nekateri so prodali s svojega telesa vse, kar se je dalo spraviti v denar, da so kupili kosček kruha ali cigarete. Drugi so kupili vse, kar je imelo le par vinarjev vrednosti in so v ta namen prodali borno hrano.

Z zateglim glasom so ponujali blago, ki so ga nosili na rokah. Prodajali so ure, tobačnice, pipe in denarnice... Nabirale so se gruče ljudi — eni so hvalili, drugi so grajali, pogajali so se... nazadnje so se razšli in niso kupili ničesar.

Nekateri niso imeli več ne suknje ne čevljev. Prodali so vse iz nahrbtnika z nahrbtnikom vred, žlico in skodelico. Menažo je dobival v ubiti poldrugliterski steklenici, iz katere jo je posrkal brez žlice. Prodali so srajco in spodnje hlače, skozi preluknjano uniformo se je videla golota.

Cigan, ki je nosil rdečo srajco čez hlače, je prodajal za druge. V krogu je hodil in klical: »Brisalka, srajca, britev, mošnjček, orglice...«

»Sedem kron... pet kron... tri kro-

ne...«

»Štiri in pol... štiri... tri...«

Ta, ki je imel mnogo tobaka, je delal tanke cigarete, rahlo natlačene za drag denar. Bil je najlepše oblečen od vseh drugih. Obljubili

so mu, da ga ubijejo. Po noči je moral bdeti, malone vso noč, da ga niso okradli.

»Ne ubijejo ga,« je dejal Marko. »Tudi okrasti ga ni mogoče.«

Ko so prinesli obed, so brali ime za imenom. Nikogar niso izpustili. Vendar so se prerivali in topli. Nekateri, sestradani na smrt, so prosili da jali obed.

»Kdo kupi meso? Kruh?«

»Žri sam!«

V umazanih rokah so nosili okrog in se pogajali.

»Kruh sedem kron, z mesom devet kron...«

Kruha je bilo petintrideset dekagramov. Kdor je čakal do drugega jutra, ga je prodal za osem kron.

Od delitve obeda je stal Marko ob oknu in strmел na nizko streho prizidka in na ulico pod seboj.

Dolgin ga je meril z očmi.

»Kam, Marko?«

Marko ga ni pogledal in je molčal.

»Pusti nahrbtnik. Napoti ti bo.«

»Tebi?« Marko je pogledal na vhod. Dva Dalmatinca sta se prerivala s stražo in hotela za hip na zrak.

»Z bogom!« je dejal Marko.

»Ne greš, če hočem jaz...«

Par jih je stopilo do okna. Nekdo je naglo oblačil suknjo in tlačil nahrbtnik. Marko se je vzel skozi okno, obšel se za roke in se spustil na streho prizidanega poslopja. Opeka se je zdrobila, kos se je strkljal na tla. Počeni je za hip... Straža je bila na oni strani in ga ni čula. Marko se je splazil po rokah do konca strehe... drzen skok na zid in od tam na tla — bil je na ulici...

Marko je izginil — niti ozrl se ni več. Dolgin je bil rdeč v obrazu, hotel je zavpiti nekaj, pa je bilo prepozno.

Ko je splezal skozi okno drugi, ga je straža zagledala in pomerila nanj. Zlezel je nazaj, ves rdeč in zabrekel obraz. Dolgin se mu je smejal.

Ostali so šepetali o Markovem begu. Sram jih je bilo in žal jim je bilo.

»Ujeli ga bodo.«

»Jutri bo zopet tu, če že ne danes.«

»Bo, bo.«

Pa ni nihče verjel temu.

Ta, ki je prodajal tobak, je podražil cigarete od dvajset na trideset vinarjev.

»Turek! Pijavka! Hijena!«

Robust mu je zbil škatljo na tla; za raztresene cigarete so se zlasali.

»Volk! Negodnik vražji!«

Nekdo mu je zmečkal kapo. Razdraženi so planili nanj in ga popljuvali, povaljali,

zlasali... Iz nosa mu je vrela kri. Med vriščem so mu opleni nahnrbnik...

Paznik je prihitel:

»Kaj je?«

Obstali so: »Nič. Marko je ubežal.«

To je bil odgovor.

FRANCE BEVK:

ČAKANJE

Polja šumijo. Noč je legla nanje.
V cvetočih vejah so se vžgale sanje.
Okna sem z zastorci zagrnila,
črne kite na ramena razpustila.

Moje grudi jedek ogenj peče,
koprneče ustne so goreče.
Psiček laja. Travice šumijo.
On je... Mojé roké po njem drhtijo.

Ko neznanec šel je mimo kože —
srce zapuščeno v boli joče — —

Noč je mračnim mislim stregla...
Ah, rada že bi v črno zemljo legla,
da bi umrli ognji v moji krvi,
da bi žrli moje grudi črvi...

Dr. IVO ŠORLI:

POGOVORI

Pisatelj in prijatelj.

PRIJATELJ: In kako naprimer delaš ti?
Pisatelj: To je nekoliko odvisno od tega, ali se mislim lotiti krajše ali daljše stvari. Ako je prvo, potem je dovolj, da vem, o čem bom pisal; ako drugo, si seveda že moram napraviti nekak načrt, čeprav samo v glavi. Glavno delo pa vendar prepustim — peresu. Ne vem, če bi se kdaj mogel priučiti diktiranju, čeprav je od navade veliko odvisno.

Prijatelj: Ti si torej svojo historijo v glavnem takorekoč sproti izmišljuješ?

Pisatelj: Ne vem, ali se ne zdim preveč domišljav, ako rečem, da se historija sama sproti izmišljuje. In sicer šele, ko jo že pišem. Z Ivanom Cankarjem sva nekoč govorila o tem, in mi je povedal, da on svoj spis, in celo najdaljši, v svoji glavi, do zadnje pike izvrši in ga potem — prepiše. Tako si je bilo razlagati, da nisi v vsem njegovem rokopisu nikdar našel niti ene vejice prečrtane ali popravljen.

Prijatelj: Oprosti — po uspehih sodeč bi rekel, da je Cankarjeva metoda tudi najboljša...

Pisatelj: Cankarjeva metoda je Cankarjeva! In sicer ne samo zato, ker zahteva neverjeten literarni spomin, nego še bolj zato, ker je za to metodo predpogoj ona never-

jetna trdnost kontur Cankarjevega talenta. Zato pa je meni Cankar tudi prototip velikega — čistega talenta.

Prijatelj: Tako, da bi človek na primer celo v tebi našel več — genijalnosti...

Pisatelj: Tega izraza bi se prestrašil samo, ako bi mislil, da mora »genij« ustvarjati dela večje umetniške vrednosti nego talent. Drugič če bi ne vedel, da teka zunaj po svetu še stokrat več genijalnih ali kakor jim nekateri pravijo: »ženijaličnih« ljudi — in sicer niti ne vedno po vidnih mestih in še manj vedno v hlačah — nego jih sedi za literarnimi mizami. Jaz sem hotel samo reči: kakor na primer jaz nisem zmožen ustvariti dela Cankarjeve vrednosti, ravno tako malo se morem polastiti Cankarjeve metode. Imel sem ljubeznjivega mentorja, — kot kritik ni znal in menda tudi ni hotel biti ljubeznjiv — kateri je pripisoval pomanjkljivosti mojega pisanja v glavnem pomanjkljivosti moje metode. Mislim, da se je motil. To namreč po mojem mnenju še ni izpremenitev, oziroma izboljšanje »metode«, ako se naučiš brzdati na primer preživahno fantazijo ali upoštevati umetniško ekonomijo, ali premagati s prebrzim delom spojeno površnost. Več pa je tudi nemogoče. Metoda namreč, to je stvar,

katero jaz mislim pod to besedo, je nekaj že organskega, s talentom samim zraščeneja kakor ta prirojenega in zato neizpremenljivega ali bolje: nepreučljivega. Zato pa tudi ni treba, da bo delo, zgrajeno na načrtu, ki bi ga pisatelj z ravnilom narisal, vsled tega že pedantno ali celo slabo...

Prijatelj: Jaz mislim, da bo najbrže celo dobro.

Pisatelj: Zaradi tega? Zelo dvomim. Glavno je, koliko pisatelj globoko čuti in misli.

Prijatelj: In kako se zna izraziti.

Pisatelj: Da, kolikor ne misliš samo na slog sam. Nedvomno: Cankarjeva dela bi ne bila tako lepa brez njegovega prekrasnega jezika, dobra bi bila lahko vseeno. Človek pa, ki se ne zna izraziti, to je povedati v manj ali bolj dovršeni obliki, kar čuti ali misli, sploh ni niti literat. To je namreč predpogoj! Pisec, ki se s formo samo bori, je podoben violinistu, ki še z lokom ne zna potegniti.

Prijatelj: Oho! In vendar je znano, da so umetniki prve vrste cele dni iskali primerneje izraza.

Pisatelj: To je nekaj drugega. To je iskanje tona samega v struni. Zaigral bi lahko tudi drugače in brez težkoč; toda ker hoče ta čisto posebni ton, zato išče. Ne išče, ker mora, ampak ker hoče. Oziroma še bolje; čaka, ker ve, da mora priti.

Prijatelj: Poskuša, bi menil jaz.

Pisatelj: Kakor hočeš. Zato ne vem, ali ni samo metafora, če pravi Cankar, da »vedno težko piše«. Pri njegovi metodi namreč. Mislim, da je temveč »težko mislil«. Črtal je neprave izraze v glavi namesto na papirju in čakal točnih.

Prijatelj: Pride torej na isto.

Pisatelj: Mislim, da ne. »Pisoči« pisatelj lahko izpusti dotično mesto celo prazno in gre dalje, da pozneje dopolni — Cankar je moral, se mi vsaj zdi, tam čakati, dokler ni prišlo, pa je potem seveda šel s čisto trdnimi koraki dalje do cilja.

Prijatelj: In se mu ni moglo dogoditi, kar se dogaja tebi. Spomnim se namreč, ko si mi nekoč pravil, kako tebe navadno nekam čisto drugam zanese, nego si bil namenjen in da se sam začudiš, kam si prišel ali — zašel.

Pisatelj: Da, samo da sem bil do nedavna trdno prepričan, da to moje »zanosenje« izvira iz »logike mojih misli« — logika,

ki seveda še ni treba, da je absolutna logika. V zadnjem času pa me je nekaj zelo presejnetilo. Že prej sem večkrat kaj sanjal, kar se mi je zdelo nekako sujetu podobno; no, drugi dan sem konstatiral, da sem ali stvar popolnoma pozabil ali pa, da je brez nog in glave, kakor so pač sanje. To pot pa se zbudim, se sanj natanko spomnim in čutim takoj, da bo zelo frivolna, a tudi zelo originalna in čedna stvar. Lotim se dela in skoro »prepisujem«, iz sanj seveda. Proti koncu, kjer bi bilo treba »zapoantirati« in sicer frivolno zapoantirati, začutim, da me že spet hoče — zanesti. Namesto frivolnih, se mi gnetejo pod pero nekaki »modri« stavki. Tista frivolnost je bila namreč proti moji nefrivolni čudi in — ni hotela, da jo napišem jaz. Moral sem jo posiliti; zakaj stvar je imela edino tako — nekaj smisla. In tako sem spoznal, da ima tista »logika«, ki »zanaša«, globlje korenine, nego sem si mislil: ne samo v »razumu«, nego tudi v čuvstvovanju, skratka v vsem bistvu.

Prijatelj: Morda pa ne bi škodovalo, ako bi se večkrat tako — posilil. Naposled ne pišeš lirike nego epiko...

Pisatelj: Tudi to je stvar — metode. Ali misliš, da je meja med liriko in epiko vedno tako ostro začrtana? So seveda pisatelji, kateri so popolnoma »objektivni«, a kdor to ni, se mu bo skoro nemogoče premagati; in je še vprašanje, ali bi s tem svojega dela še ne poslabšal. Ne, nikar ne misli, da tajim, kar se tajiti ne da: da je mogoče talent ne samo obrusiti, nego dvigniti celo njegovo potenco; in to predvsem z vzgojo, seveda v prvem redu umetniško vzgojo, a tudi z utrditvijo značaja, od katerega je tako odvisna večja ali manjša resnobnost, temeljitost, samoobvlada. Vpliv takozvanih zunanjih ali neugodnih okoliščin se, mimogrede omenjeno, navadno precenjuje, v kolikor niso res tako težke, da človeka popolnoma uničijo ali mu vzamejo ves njegov čas. Hočem reči: vtisk imam, da je že dovolj, ako vsaj še glava in roka gledata izpod kamna — obteženo srce bo morda še bolj čutilo potrebo po ti omami... Seveda: potovanja, odprta vrata v hiše duhovitih ljudi — kdo bi to podcenjeval?!... Toda: kakor bo ves trud zaman, da iz netaleta ustvariš talent, tako bo tudi zaman ves trud, da njegovo vrojeno »metodo« izpremeniš, tisto, kar v njegovem najglobljem bistvu

tvori njegovo bistvo. Zakaj, če tega nimaš, če te poznavalec tudi pod psevdonimom — magari po tvojih hibah — ne spozna, potem sploh nisi! In ne vem, kako bi rekel... Nedavno sem čital zbirko novel nekega zelo malo znanega francoskega pisatelja. Zelo malo talenta — vsekakor ne več, nego ga imamo povprečno povprečniki pri nas; toda vsi sledovi izredno fine vzgoje — mož je bil bogatin — široke izobrazbe — prepotoval je po dovršeni Sarbonni pol sveta — temeljite vstrajnosti — napisal je samo to zbirko. Nedvomno lepo delo, toda kakor me sicer neharmonična brozga, čeprav s cvetjem in biseri potresena, moti — ta umetni blesk, a bilo je celo lepega čuvstva pod njim, mi je vzbudil nekak plehki okus v duši... Nekoliko manj dovršenosti in morda bi niti ne bil opazil, da je samo toliko in toliko talenta pod njo. Zakaj informacije sem si preskrbel šele potem, iz radovednosti.

Prijatelj: Seveda — duh po znoju...

Pisatelj: Oprosti! Tu ni bilo duha po znoju. Oni šibki vonj, kolikor ga je bilo, je bil vsekakor popolnoma čist. Toda lepe so cvetice i ako je rosa, voda, na njih, samo lakirati jih ne smeš.

Prijatelj: In vendar je tvoj Francoz napisal ne samo pošteno, nego, kakor sodim, tudi lepo delo. In ne vem, kako da bi bil ravno ti proti temu, da se poskusi uveljaviti tudi nižji talent...

Pisatelj: Jaz nisem govoril o tem, ali naj se ali ne uveljavi, nego kako se uveljavi. Kar se pa tega tiče, sem seveda mnenja, da so potrebni in zato upravičeni tudi šibkejši talenti. In to zato, ker sem mnenja, da brez njih močnejši niso možni, kakor bi ne bilo visokih debel brez grmičevja in pritličevja — vsaj za gnoj so dobri. In izmed njih šine potem zdaj tu, zdaj tam pod nebo visoko steblo, katero ostane, dočim za pritlikarji kmalu ni drugega sledu nego morda biležka v literarni zgodovini.

Prijatelj: Poglej, poglej — saj si precej premeten človek. Sicer pa je malo inteligence tudi pisatelju potreba, ne?

Pisatelj: Misliš? Morda pa vseeno manj, nego misliš. Vsekakor si je lažje misliti talent, ki nima intelekta, nego intelekt, ki nima talenta. Zakaj drugače bi bil ti pisatelj in ne jaz.

Prijatelj: Kaj misliš, da bi jaz ne mogel biti?

Pisatelj: Ne, ker drugače bi bil. Zakaj, če imaš drugače vse sposobnosti, potrebe pa ne, potem nisi. In celo že tedaj ne, ako nimaš potrebe stopiti ven na plano in tam govoriti.

Prijatelj: In prostituirati svojih misli ali celo čuvstev.

Pisatelj: Imenuj, kakor hočeš. Če te je strah ali sram javnosti, pa magari pod psevdonimom, potem ti manjka predpogoj. Kako bi se sicer ne ženirali ljudje, ki jih je drugače v življenju vedno strah in sram in se siloma skrivajo v kot? In to ne samo oni, ki so plašili ven v svet, ko so bili še polni samih sebe, nego celo tihi ljudje, ki so leta in leta molčali ali le sebi govorili, pa jih je nekega dne premagalo.

Prijatelj: In vendar imam občutke, da bi tudi jaz zveržil kako tako stvar, kakor jo pošlje kateri naših »srednjih talentov« v svet. Zakaj šele pred onim, kateri napiše nekaj, da moram reči: tega bi ti ne znal, sklonim glavo in mu priznam talent.

Pisatelj: Je nekaj na tem. Toda, ali si gotov, da bi zveržil vsaj nekaj povprečnega? Ali si že poskusil? Recimo kaj lažjega. Meni na primer se zde najlažji kaki dialogi. Drugi čuti več sposobnosti za opisovanje narave ali psihološka razglabljanja. Moral bi napraviti poskuse tudi v tem smislu, ali si ali nisi. Morda se namreč le motiš, kakor se moti večinoma vsa tista inteligenca, ki misli, da bi mogla, pa da le noče ne. Poskusiti bi vsekakor moral, če bi ti bilo na tem, da veš, da, celo večkrat, zakaj prvič in drugič ti lahko uteče; tudi na rutini je nekaj... dasi smo se seveda, vsaj za pisateljevanje »rutinirali« že v srednjih šolah v »šolskih« in »domačih« nalogah... In morda bi se prepričal, da niti srednje stvari ne zmoreš. Zakaj tudi za srednje stvari, je treba vsaj srednjega talenta — kar je takšno, kakršno je napisal oni, »ki bi lahko, pa noče«, zleti itak i pri nas navadno v koš.

Prijatelj: Toda, ali ne razumeš, človek božji, da kaj srednjega jaz res nočem napisati, niti za srednjo slavo, niti za srednji honorar! Jaz bi hotel napisati nekaj, pred čemur moram skloniti glavo, česar torej ne znam; in samo kaj takega bi poslal med svet. Pred vsem drugim pa, to je: i pred takšnim

pisanjem i takšnim obelodanjenjem me čisto enostavno čuva moj — intelekt.

Pisatelj: Tudi na tem je nekaj. Celo veliko. Toda tega sem se dotaknil že prej, ko sem rekel, da sta intelekt in talent dve raz-

lični stvari. In potrjujem: ako bi avtor imel malo več intelekta, bi marsikaj ostalo kvečjemu — rokopis.

Prijatelj: No, hvala bogu! Ti vsaj to priznaš!

† EMIL HOJAK:

BREZ PRISEG

Ni rdečih rož več tvojih lic,
ni ognja več v očeh,
ob ustnicah sled tenkih gub —
spomin na sladki greh.

Lagala sva vse mlade dni
ljubezen si v obraz:
prisegla ti si sto zvestob,
prisegel sto jih jaz.

Zdaj ne prisegam več zvestob,
ne mika cvet me vel;
brez rdečih rož bo sred davnin
še tvoj spomin zvenel...

Dr. HENRIK TUMA:

HENRI BARBUSSE

„Le feu“ spominu tovarišev padlih ob moji strani v Grojy na vršiču 119

II.

BARBUSSE-V kritik Ramperti vidi tvorno moč njegovo izvirati iz socializma oziroma iztekati se, kakor pri vseh pravih umetnikih, v socializmu. Sega pa preplitvo. Socializem je presplošen, univerzelen pojem, dočim je umetniška intuicija mogoča le, ko segne v globine ideje socializma, objame njegovo bistvo vidno na konkretni obliki.

Ako hočemo tvorni socializem v svoji intimni ideji označiti, smemo rabiti novo besedo, tako po potrebi vzeto, boljševizem.

Boljševizem ni družega nego jedro socializma, kakor stržen široke vodne struje. Boljševizem predstavlja duhovno smer, manj ekonomično ali politično. Po sebi se razume, da pri besedi boljševizem, kot ideja, ne smemo misliti na zgodovinska dejanja meščanske vojne na Ruskem in drugod. Ko je Lenin z delavskimi masami prišel do diktature, je hotel svojo socialistično idejo udeležiti. Naletel je na nasilni odpor ruskih inteligentov in meščanov po eni strani — nedostajalo mu je izobraženih vršiteljev ideje med delavci po drugi. Oboje je onemogočilo, da je Leninov boljševizem stopil v svoji bistveni, idejni obliki v življenje. Da idejnega boljševizma kot bistvenega socializma ne umemo, so največ krivi napačni pojmi moderne, polmeščanskega, polnacionalističnega socializma.

Kakor se danes socializem opisuje in predstavlja velikim masam in v znanstvenih delih, je konkretno dan v nemški socialdemokra-

tični stranki enostransko izvajaneega marksizma ali še konkretnješe v angleški Labour Party. Tega Barbussevi vojaki nimajo pred očmi. Njegovi vojaki v zakopih ne vedo ničesar o ruskem boljševizmu, kot nove forme bodoče državne organizacije. Barbusse za vojne in njegovi francoski vojaki, delavci in kmetje pridejo po lastni intuiciji na francoskih tleh, med francoskim ljudstvom do razumevanja gibanja ljudskih mas v enotnem stremljenju naprej.

Kakor kritik socialist Ramperti ne sega v globine socializma, tako se odraža na oceni Prezzolinijevi, pred vsem politični odpor proti tendenci socializma, katerega podlaga Barbusse-u. Prezzolini ima pred seboj dejanje socializma, često površnega, kakor se izraža v političnih strujah, zato podlaga Barbusse-u pomanjkanje ideje in intuitivne resničnosti in s tem nedostajanje umetnostne enote. Prezzolini kakor Ramperti ne vidita najgloblje struje socializma, katero označujemo z novim pojmom, boljševizem.

Barbusse ne izhaja iz idejologij. Barbusse ne podstavlja nove idejologije, zaradi tega nima tendence. Barbusse na velikem prirodnem pojavu svetovne vojne, pride do intuicije vojne same in ž njo vred do intuicije najgloblje struje v človeških masah, kakor sama izvire iz njih duše, ko so preživele dogajanja vojne. Dá ji konečnega preciznega izraza, ko sklepa svoj roman z besedami: »L'entente des démocraties, l'entente des immensités, la levée du peuple du monde, la foi brutalement simple... Tout le reste,

dans le passé, le présent et l'avenir, est absolument indifférent.» »Sporazumljenje demokracije, sporazumljenje neskončnosti, vstajaljudstva vsega sveta, vera kruto priprosta... Vse drugo, vse drugo, v preteklosti, v sedanosti in v bodočnosti je na sebi vse eno.« To je bistvo in dno ruskega boljševizma kot ideje. To je tudi filozofično jedro boljševizma kot novega svetovnega gibanja v svojem prvem pojavu med človeštvom, na svoji prvi poti, ko se odpira novo stremljenje in nova bodočnost človeška. Združenje ljudstva vsega sveta v priprosti, silni veri, ki naj objame vse in potegne za seboj, v eno samo neskončno strujo.

Ni mogoče lepše in stročnejše označiti boljševizma, kakor je storil to Barbusse. Poleg te ideje stopijo v ozadje vse učene ideologije socializma in nemškega modernega marksizma, ki je edino le organizirani odpor mas proti ekonomični zlorabi, ki je organizacija mas za novo kolektivno ekonomijo, ki naj bi služila kot podlaga novih državnih oblik, v obsegu katerih se šele razvija nova duševna nadstavba. Je to le ena Marksovih tez, njegovega poznejšega dela »Kapital«. Marks pravi: Vse gibanje človeštva je vidno in razumljivo le na konkretnih pojavih in premembah ekonomije. Šele kedar je dana ta stvarna podlaga, postane človeškemu umu dosegljiva in razumljiva umstvena in duševna nadstavba. Ta se razvije le na gotovi ekonomični podlagi, se mora na njej razviti. Ta Marksova teza tirana do praktične konsekvence je nemški marksizem, ki je iz te teze moral postati reformističen, evolucionističen in se je končno moral izgubljati v posibilizem. Barbusse ne izhaja iz ekonomičnega stališča, ne sledi iz vodom tega. Barbusse živi na francoski zemlji, med francoskim ljudstvom, vidi istino vojne, boje v jarkih in življenje v zaledju. Iz te velike konkretne slike prihaja do intuicije novega mišljenja proč od vseh znanstvenih ideologij, proč od vsake doktrine. Spregovori duša francoskega vojaka, ki je kmet, ki je delavec. Vsa ta dejstvujoča masa se znajde v novih mislih, v novi smeri, v novem velikem stremljenju, ki izteka iz duhovne enote ljudskih svetovnih mas, in ki se združuje v eni sami preprosti in zato vsemogočni veri.

Socializem Barbussev ni le ekonomični spor med narodi. Njemu je bistveno duševni spor, če tudi njegovi vojaki iz vojne pridejo do konstatiranja dveh ekonomičnih razredov: ljudi v zaledju, ki uživajo, ki se radujejo in slavé zmage, ter vojakov, delavcev in kmetovalcev v jarkih, ki se dejansko vojujejo, ne uživajo, trpé in umirajo. Ne vidi pri vsej tej delitvi razredov, izkoriščajočega in služkega, toliko ekonomične strani nego v glavnem spor duhov, spor, ki je nastal po resnici dejanja in mišljenja. Izkoriščajoči razred je obenem razred učenih ideologov, razred kulturnih ljudi, služeci pa je ljudstvo zdravega instinkta, ljudstvo človeške intuicije in neskončnega čuvstvovanja.

Barbussev vojak v zakopih misli, čuti in vidi ter sklepa: »Kdo vojuje veliko vojno? Kdo je junak, ki se bije in trpi in umira in zmaguje?« — Je priprosti delavec iz fabrike, priprosti delavec zemlje. Vse so oblekli v vojaške suknje, dali so jim orožje v roko. A ne čutijo se vojake, čutijo se še vedno le sinove in brate, očete in soproge, še vedno so delavci iz fabrike in delavci zemlje, katere gonijo v boj, zmago in smrt. Vsa ta trpeča masa se vpraša: »Ali smo po svoji volji prišli v zakope? Ali po svoji volji bijemo in morimo ljudi enakega obličja?« — »Ne! — Poslali so nas drugi. Oni v zaledju, ki rajajo in uživajo plodove našega človeškega dela in trpljenja. In teh je legijon! Ni le kasta izvežbanih vojakov, ki že na sebi obožujejo vojno. So tudi oni, ki govoré: pasme se sovražijo; oni, ki govoré: vojna je vedno bila in bo; so oni, ki govoré: klonite glave in verujte v boga; so oni, ki od vojne pričakujejo novega bogastva, novega uživanja; so oni, ki so željni prememb, kateri vidijo vnanji lesk in šum militaristične uniforme in godbe; so oni, ki se potapljajo v preteklosti in ki v vojni vidijo večni zakon narode in sile, ki je vedno bila in vedno ostane; so duhovniki, ki skušajo zadremati človeški um zato, da se ničesar ne izpremeni, da ostane vse, kakor je bilo ter nas zibljejo v sen svojega paradiža; so advokatje, ekonomisti, zgodovinarji, ki medejo um s teoretičnimi frazami in so proglasili antagonizem narodnih pasem, četudi moderni narodi nimajo družih meja nego svojevoljne abstraktne geometrične črte in je vsak teritorij obljuden z amalgamom najrazličnejših pasem.

Kratek vid je bolezen človeškega duha. Učenjaki in modrijani so vrsta nevednočev, ki so izgubili pogled na jednostavnost in velikost stvari in ga ugašajo ter zatemnjujejo s formulami in s podrobnostnimi slikami.

V knjigah učé nas majhnih reči! Pravijo, da nečejo vojne in vendar učé vse mogoče, da bi jo ovekovečili. Gojé narodno nečimernost in ljubezen nadvlade in sile. Gojé vse, le ne pravega poguma, hrabrosti, zakonitosti, talentov in dobrega okusa. Iz velikosti in bogastva ene dežele ustvarjajo žgočo in žročo bolezen. Iz patriotizma, ki je častitljiv, dokler ostane čuvstven in estetičen, in posvečenih čuvstev družine, dóma in rodú, ustvarjajo raka, ki gloda na živih močéh človeka do kužne ranc, ki postane vidna v krizah vojne do polnega divjaštva in pobojsstva. Božjo moralo trgajo iz prirode. Iz hudodelstev napravljajo čednosti in te imenujejo narodne. Tudi resnico potvarjajo, večni resnici podstavljajo neko konkretno narodno resnico. Kolikor ljudstev, toliko resnic, ki se med seboj izpodjedajo in zavijajo eno vesolno in samo resnico! Vsi ti ljudje, ki so vojno hoteli in pripravljali, pa si potem očitajo med seboj: »nisem jaz, ki je začel vojno, ti si bil!« — »Ne, nisem bil jaz, to si ti!« — »Začni ti — ne, začni ti!« Otročjesti! To so ljudje, ki ne marajo in nečejo miru na zemlji, to so ljudje, ki se oprijemljejo iz enega ali iz drugega vzroka obrabljenih razlogov in iščejo vedno novih, da poreko: »vidiš, tu so tvoji sovražniki!« — »Zato je hudodelstvo kazati lepe strani vojne,« mrmra francoski vojak v zakopih, »pa tudi, če bi res imela lepih strani! Vojaška slava ni resnična, ni lepa, za nas vojake-junake, morda za one, ki so izven nas, nad nami. Vojaška slava je laž, kakor je vse laž o lepoti vojne. V istini je žrtev vojaka črno zatiranje in vojak-junak ne najde nobene nagrade, da niti ni mogoče, da bi se kedaj ustanovilo imen onih vojakov, ki so bili res junaki. Njih revna, majhna imena izginejo v prazen nič. Slava ostane le živim, onim ki se morda niti niso zganili!«

Eden glavnih motivov vojne Barbusse vidi v ideologiji narodnosti. Francoskemu vojaku v zakopih je narodnost velika ljubezen do svojih ljudi, do svoje zemlje, do svoje prirode, do svojih misli. Ljubezen družine, ljubezen rodu, ljubezen lepote domačega kraja. Vse to pa nima ničesar opraviti z ono narod-

nostjo, za katero se je gnalo ljudske mase v boj. To ni narodnost, to so aspiracije prebivalstev, ki se dotikajo pretešno ter se izpodrivajo na enem ozemlju, ljudstva, katero so napolnili s sanjami, ki presegajo njih umstvene meje. So teritorialne ambicije, ambicije ekonomske in finančne, ki se med seboj tudi matematično uničujejo, so ambicije, ki so v istini neizvedljive. Kakor je narodnost kot čuvstvo ljubezni rodu, zemlje in prirode neomejeno in neuničljivo, tako je zavladanje enega naroda nad drugim le umetno ideološko stremenje. Zato mora ideologija upanja zmage ustvariti željo in upanje na novo vojno. Hipertrofija narodne enote se izraža v dejstvu voditeljev. Kralji! — Najde se jih povsod, koder se pride do vsesplošne javne nesreče! Gospodarji, aristokrati, kapitalisti so, ki so ustvarili basen in pravljico nacionalnih koristi in sovražnosti ljudskih mas.

Koncentracija posameznikov na obljudenem prostoru, odgovarja etični resnici. To je vdejstvovanje napredka. Narodna koncentracija pa je delitev, je obsodba človeške enote. Ta delitev je potrebna razredom, ki hočejo mej in razpoklin med ljudskimi masami, ki jim dovoljujejo igro s trgovskimi načrti in vojnami. To je smer imperijalizma, v katerega se izteka ideologija nacionalizma. Avtoritete se oprijemljejo povsod nacionalne podlage.

Človeštvo je živo ime resnice. Ljudje so enaki, kakor drevje v gozdu. Oni pa, ki vladajo in kraljujejo jih ločijo v sili in zmagi. Narodna grupa je v skupnosti le oddelek celote. Živeti prosto življenje, kjer se hoče, ljubiti, porajati, vstrajati na prostoru, ki je vsakemu odkazan, to je cilj človeka.

Ako se odvzame ideji patriotizma požrešnost, sovražnost in slavohlepnost, ako se ji vzame potrebo nadvladja in sile, kaj še od njega ostane?

Ako se pa odvzame vse idejološke primiske narodnosti, ostane skupna globoka, mila, mehka in ganeča ljubezen jezika, delikatna simpatija za gotove oblike dežele in gibanja duha. A celó to ima svoje meje, kajti ljubezen do splošne umetnosti in splošne človeške misli je konečno zadnja zmaga človeške duše, ki je vedno plavala

nad vsem malenkostnim patri-
jotizmom.

Eden krivcev vojne, eden glavnih sredstev
uživajočega razreda je žurnalizem. Časopisi
t. j. temni oblaki velikih vladajočih časopisov

padajo na duhove in jih ovijajo po vsak-
danjem vplivanju, prilepljajo k tlom in vežejo
in branijo pogled v daljavo.

Ubogi časopisi pa kažejo praznote na me-
stih, kjer je bila resnica prejasno zapisana.

Dr. LAVO ČERMELJ:

ČLOVEK V BOJU S PRIRODO

V davnih, pradavnih časih, dolgo vrsto
let še pred Trojansko vojno, je živel
slavni atenski stavbenik in kipar Dedalos.
V svojem najožjem sorodniku Perdiksu je
zaslutil hudega tekmovalca, zato ga je hotel
pogubiti. Strmoglavil ga je v strašen prepad;
toda boginja Atena je rešila Perdiksa gotove
smrti in ga pretvorila v ptico, Dedalos sam
je moral zbežati od doma. Pri kralju Minu
na otoku Kreti je našel zavetišče. Po dolgih
letih pa se je vzbudilo v Dedalu domotožje;
hotel je nazaj v svojo domovino — Atene;
toda njegov gostitelj Minos ga ni hotel iz-
pustiti. Dolgo časa je Dedalos koval načrte,
kako bi se rešil pregostoljubnega kralja.
»Zemljo in morje mi lahko zabranjuje: nebo
pa je prosto. Nad vsim vlada Minos, le
ozračje ni v njegovi oblasti.« Tako je sklepal
zadržani Dedalos in sklenil je preleteti sinje
morje od Krete do Grške obali. Ustvaril je
ogromne peruti iz ptičjega perja; kot lepilo
je rabil rumeni vosek. Pritrdil je peruti mla-
demu sinu Ikaru in samemu sebi, dal je sinu
še zadnje nasvete in navodila na nevarno
pot, poljubil ga je še enkrat (in to je bilo
zadnjikrat) in izročila sta se nepoznanemu
elementu — zraku.

Začuden je strmel na nju ribič, ki je mirno
lovil na trnk ribe, orač je ustavil plug in
sledil obema s pogledom: gotovo sta bila
bogova.

In že sta letela mimo otoka Sama, že sta
videla pred seboj zaželjeno obal; tedaj
pozabi Ikaros na nasvete očetove. Zapustil
je pot, ki mu jo je kazal očevodnik, njegova
pot je šla sedaj višje in višje, proti nebu, k
Solncu. Toda njegova drznost se je hudo
maščevala: V gorkih solnčnih žarkih se je
vosek stalil, peruti so mu odpadle in zamanj
je skušal mladenič zajemati zraka z neobo-
roženimi rokami. Pal je v mrzle valove morja,
ki je dobilo po njem ime.

Tako prepoveduje rimski pesnik Ovid v
svojih metamorfozah. Morda je v tej povesti

spomin na ponesrečen poizkus drznega
letalca, ki je moral plačati svojo drznost s
življenjem. Gotovo pa se izraža v tej Ovi-
dovi pesmi ona večna in vedno nova želja
človeka, dvigniti se kakor ptica s tal v višave,
bližje nesmrtnim bogovom, bližje vsega-
mogočnemu Solncu.

Želja, ki jo tako lepo opisuje Gorjkij v
»Fomi Gordjejevu«: »... Nagnivši glave
nazaj občudujejo dečki ptice (golobe), ne
da bi govorili, s trudnimi očmi, v katerih se
iskri tiha radost, ki pa ni brez zavistnega
čuvstva do teh krilatih bitij, ki letè tako
daleč nad zemljo po čistem, tihem prostoru,
polnem solnčnega bleska. Mala skupina pti-
čic, komaj še vidnih očesu, ki so posejane v
nebesno sinje, vleče otroško domišljijo s
seboj in Ježov da duška njihovemu skup-
nemu čuvstvu, ko reče počasi in zamišljeno:

»Ko bi mogli mi tako leteti, bratci...«

* * *

Želja postane volja, volja zahteva urēsni-
čenje, uresničenje žrtve. Prvi poletni poizkus,
ki ga zgodovina pripozna, se pripisuje Indi-
jancu Hanoumanu. (Od njega izvirajo morda
tudi vsa ona leteča bitja, ki oživljajo vse
indijanske bajke in povesti). Prvi znani
letalec v Evropi pa je bil Arhites iz Taranta,
sodobnik in prijatelj grškega filozofa Platona,
ki je živel v četrtem stoletju pr. Kr. Arhites
je izumil letalo v obliki »goloba« (torej ne-
kak model-prehodnik nemških »golobov«,
aeroplanov, ki po obliki spominjajo na go-
loba), o kakem poletnem poizkusu pa ne
govori zgodovina. Pač pa je znan poletni
poizkus Rimljana Simona Magona za časa
Nerona: poizkus se je ponesrečil in je stal
drznega letalca življenje.

S kulturo je prešla tudi ideja letalnega
stroja od Grkov na Rimljane, od tod na
Arabce v Španijo, in končno v samostanske
celice menihov. Leta 880. je skušal vzleteti
Abul Abbasa Kasim ibn Firnasa iz Andalu-
zije, toda brezuspešno. V XIII. stoletju pa

je angleški menih, slavni fizik in filozof Roger Bacon prorokoval izum stroja, s katerim bo mogel človek leteti; in okoli l. 1500. je njegov rojak, učen benediktinec Olivier of Malmesbourg rekonstruiral Dedalovo letalo po Ovidovem popisu; toda že pri prvem poizkusu si je zlomil noge, in v veliki njegovi nesreči mu je ostala še tolažba, da bi se mu bil polet gotovo tudi posrečil, ako ne bi bil pozabil na rep.

* * *

Baconove ideje je prevzel in razvijal ter deloma tudi skušal udejestiti veliki italijanski učenjak in umetnik Leonardo da Vinci, čegar štiristoletnica smrti se je slavila letos meseca maja.

»Ako se težki orel drži s svojimi perutmi v redkem zraku, ako se premikajo ladje z jadrami po morju — zakaj ne bi mogel tudi človek predreti vzduh, zavladati vetrovom in kot zmagovalec se dvigniti v višave?« To misel je napisal Leonardo v svoje zapiske, ta misel ga je vedno z nova mamila in vabila, o tem priča ogromno število računov, načrtov in rizb za letalne stroje, ki jih je zapustil. Ruski učenjak Sabahnikov jih je skrbno zbral in izdal v obliki knjige, ki jo je tudi pisatelj Merežkovskij uporabil za znameniti roman »Vstajenje bogov«.

Leonardo je natančno proučeval letanje ptic, posebno pozornost pa je obračal na netopirja. (Prirodopisci naj mi oprostite uvrstitev netopirja med ptice). V zgodnji mladosti se mu je nekdanj sanjalo, da leži v zibelki in da prileti k njemu jastreb ter ga ponovno udari s perutmi na ustnice. Leonardo je smatral to za znamenje, da je pozvan za proučevanje in izum letalnega stroja. Prvo njegovo letalo je po obliki spominjalo na netopirja. Okostje peruti je imelo pet prstev z gibljivimi členki. Prsti so bili med seboj spojeni z jermenimi iz ustrojene kože in z nitmi iz sirove svile. Peruti so bile pokrite z neprodirljivo tkanino in so se s premirnimi pripravami zapirale in odpirale. Letalo je imelo dve dvojici peruti. Dolge so bile 40 vatlov, višina zamaha pa je znašala 8 vatlov. Če so se peruti potegnile nazaj, se je stroj premikal naprej, če so se peruti znižale, se je stroj dvigal kvišku. Veliko krmilo, pokrito s perjem in podobno ptičjemu repu, je ravnalo pot letalu. Mesto nog, na katere se mora postaviti ptica, ako hoče vzleteti s

tal, ker dugače ne more zamahniti s perutmi, je imelo letalo dve leseni lestvici.

Leonardo pa je zahteval od dovršenega dela tudi lepoto in sorazmernost vseh delov (nekaj, kar zahteva tudi moderna tehnika in o čemer se lahko vsakdo prepriča, če primerja n. pr. moderne lokomotive z zastarelimi vzorci, ki še vedno plašijo po kolodvorih). Tej zahtevi pa se nista hoteli prilagoditi lestvici. Začel je računati, računi so se nagromadili, toda brez uspeha, v Leonardovo žalost in nevoljo. Lastnoročne njegove pripombe »Ni prav« in krepkejša »al diavolo« pričajo o njegovem duševnem stanju.

»In vendar je letanje tako lahko, tako preprosto.«

Odločil se je za drug tip letala: netopir se je umaknil lastavici. Leonardo je trdno upal, da bo mogel razlagati letanje ptic z zakoni mehanike, toda nekaj mu je vedno pravilo, da je v ptičjem poletu neka tajnost, ki se ne da razložiti z mehaniko, da »je meja, ki loči ustvarjenje prirode od dela človeških rok, ki loči zgradbo živega telesa od mrtvega stroja: da je njegovo stremenje stremenje za nemogočim.«

Kako trdna in slepa pa je bila večina njegovega pomočnika, florentinskega mehanika in kovača Zoroastra ali Astra da Peretola. V sanjah se je videl med ljudstvom v tuji sobi, pripravljenega za polet. »Poskočim, zamaham z rokama z vso silo in se dvignem... začetkoma težko, kakor bi mi težila gora na ramena, toda kmalu lažje in lažje... dvignil sem se in sem skoro udaril z glavo v strop. In vse kriči: Glejte, glejte... vzletel je! Jaz pa naravnost skozi okno, višje in višje, skoro pod nebom... Le veter mi je bučal v ušesih. Veselim se, smejem se in mislim: Zakaj nisem že prej znal leteti? Glej, kako je lahko! In nikakršnega stroja ni treba!«

In kako vidi že v mislih sebe in svojega mojstra leteti nad mestom: »Pomislite samo, mojster, kako bodo (Milanci, Francozi, vojvoda Moro in francoski kralj) izbulili oči in kako bodo zijali, ko zagledajo krilate, ki letijo po zraku. To niso več leseni angelji, ki mahajo s perutmi, ljudstvu v zabavo in veselje! Gledali bodo in ne bodo hoteli verjeti. Bogovi so — si bodo mislili. Ne, mene ne bodo smatrali za boga, verjetnejše je, da me bodo smatrali za vraga, toda Vi s perutmi boste gotovo kakor bog. Ali pa bodo morda

rekli: Antikrist. Prestrašili se bodo, padli bodo na kolena pred nas in se nam bodo klavnjali. In Vi boste smeli od njih zahtevati, kar boste hoteli. Jaz mislim, mojster, da tedaj ne bo več vojen, ne zakonov, ne gospodarjev, ne sužnjev — vse se bo spremenilo, vse bo postalo novo, takšno, kakor se mi sedaj niti misliti ne smemo. Narodi se bodo združili, vzleteli bodo skupno z zbori angeljev in zapeli bodo združeni hosanno...» Leonardo pa ima za vse to samo besede: »Ubožec! Kako veruje!...«

Ali je Leonardo sam poskusil polet ali ne, ni gotovo, pač pa je Zoroastro v njegovi odsotnosti in kljub njegovi prepovedi hotel preiskusiti letalo: zaletel se je, dvakrat ali trikrat zamahnil s perutmi in se prekucnil ter se pri tem precej poškodoval: gotovo bi bila nesreča še večja, ako se ne bi bilo letalo z eno perutjo zamotalo v vejevje drevesa, ki je tam bilo.

Hudomušni Leonardovi učenci v Merežkovskijevem romanu hočejo celo vedeti za drug, časovno prvi letalni poizkus »krivonogega medveda Zoroastra«, ki se je tudi ponesrečil, ki pa je bil manj tragičen kakor drugi. Zoroastro se je dvignil, veter ga je nesel... in srečno odložil na gnojišče. Ležišče je bilo mehko in Zoroastro se ni ranil, toda vsi volovski in svinjski mehovi, ki si jih je bil previdno privezal okoli života, so ob udarcu naenkrat počili tako gromovito, kakor bi bili izstrelili iz topa, — celo ptice na sosednem zvoniku so se ustrašile in odletele. Nesrečni Ikaros pa je pogumno brcal po gnoju in zraku...

Padeč mehanika Zoroastra je spomnil Leonarda na uničenega njegovega Kolosa, na »Poslednjo večerjo« in na vsa njegova dela, ki so kakor prokleta še za časa njegovega življenja nosila znake propadanja in smrti. »In krila! Ali bodo tudi krila propala kakor vse, kar jaz vstvarjam?...«

»Ne, ne, krila bodo ostala! In če ne bom jaz, bo kdo drugi, vsekakor človek bo vzletel. Duh ni lagal: Kdor bo spoznal, si bo vstvaril peruti, kakor bogovi!« In njemu se prikaže vladar zraka, zmagovalec vseh meja in težkoč, sin človeški, v svoji veliki slavi in sili, Veliki Labud, ki leti na ogromnih belih krilih, bliščajočih se kakor sneg, po nebesnem sinju. (Merežkovskij.)

Ideja letalnega stroja je šla naprej, svojo pot od roda do roda: število Leonardov in Zoroastrov se je množilo. Iz velike množine bi rad omenil samo izredno nadarjenega Cirana de Bergerac, ki je čitateljem gotovo bolj znan po svojem ogromnem nosu in tragičnimi ljubeznimi iz istoimenske Rostandove drame, ki se je letos predstavila v Verdijevem gledališču, in katere slovenski prevod se nam že delj časa obeta.

Leta 1783. pa sta izumila brata Mongolfier aerostate, balone, napolnjene s plini, lažjimi od zraka, ki se po Arhimedovem principu lahko dvigajo in po zraku tudi plavajo. Uspehi teh poizkusov so očarali vse in so začasno odvrnili popolnoma pozornost od dosedanjih poizkusov z letali, ki so že stali toliko žrtev. Začela se je razvijati posebna panoga letalstva: aerostatika. Razvoj je bil hiter, zahteval pa je veliko žrtev na poti od okornega Mongolfierskega balona, ki je bil vetrovom izročen na milost in nemilost, do najnovejšega in največjega zračnega kolosa, do ogromnega zrakoplova angleške mornarice »R 34«, ki je srečno preletel Atlantski Ocean od angleške obale do severoameriške in po kratkem odmoru tudi v nasprotni smeri.

Uspehi z letali, »lažjimi od zraka«, so zadali smrtni udarec poizkusom z letali, »težjimi od zraku«. Ko je celo okoli leta 1860., torej še pred petdesetimi leti, francoski učenjak Babinet zagovarjal možnost, da plove lahko po zraku telo, težje kot zrak, s pomočjo vijaka, so ga njegovi tovariši na »Akademiji znanosti« smatrali za norca, katerega ni treba poslušati.

* * *

V sedemdesetih letih je neki mornar Lebris, ki je na svojih potovanjih opazoval letanje albatrosov, skušal v Brestu spustiti se z zadostno velikimi krili z višine v poševnem poletu po zraku navzdol. Drugi so mu sledili s takimi poizkusi, toda prvi, ki je sistematično proučeval in preizkusil taka letala v večji meri je bil. Nemec Otto Lilienthal. On je zaslužil v takem prvotnem stroju osnutek modernega letala, ki lahko zanese človeka v veliko razdaljo, in zato smatrajo Lilienthala tudi za začetnika in vodnika moderne letalne tehnike.

Lilienthal je začel svoje poizkuse l. 1890. z enim nosilnim krovom (enokrovnikom) 14 m² ploščine in se je prvotno spuščal z višine

enega metra. L. 1894. se je že spuščal s 15 m visokega hribča in je pri tem uporabljal prvi dvokrovnik, letalo ki je imelo dve vsporedni eno na drugi ležeči nosilni ploskvi. Poiskusi se niso vršile več samo pri popolnoma mirnem ozračju, temveč tudi že proti vetru: letalo je tako lahko plavalo celo v vodoravni smeri. Dve leti kasneje, (l. 1896.) se je Lilienthal spuščal z višine 80 m in je dosegel že razdaljo 350 m, avgusta meseca istega leta pa je pri nekem takem poizkusu pal iz neznatne višine in se smrtno poškodoval.

Lilienthalovo delo sta v prvi vrsti nadaljevala Amerikanca Wilbur in Orville Wright v letih 1901. do 1903. Njiju letalo, ki je bilo posneto po Lilienthalovem dvokrovniku, je imelo že pripravo, ki je omogočila povečanje in zmanjšanje naklonskega kota letala in s tem preprečila tudi prekucovanje letala navspred ali navzad: bilo je to že višinsko krmilo.

Prvo Leonardovo letalo je spominjalo na netopirja, drugo na lastavico, Lilienthalovo, še bolj pa letalo bratov Wright je spominjalo na hrošča. Gornja trda krila hrošča so med poletom (ne pri vzletu) razpeta kakor nosilne ploskve pri eno- ali dvokrovniku in opravljajo tudi delo višinskega krmila. Spodnja krila pa se med poletom neprestano gibljejo in dajajo hrošču potrebno hitrost, da lahko plava po zraku in se po potrebi tudi dviguje, pri čemer pa delujejo kakor krmilo gornja krila.

In taka spodnja krila so še manjkala letalu. 19. decembra 1903. pa sta brata Wright prvič vzletela z letalom ki je imel tudi gonilna krila: motor, ki je gonil zračni vijak. Babinetova misel se je uresničila kljub zasmehovanju in omalovaževanju s strani francoske akademije. Koncem l. 1905. sta brata Wright že preletela razdaljo 40 km s povprečno hitrostjo 60 km na uro. Uspeh je bil gotov: letalo, človeške peruti, so bile v bistvu ustvarjene. Sedaj je šla pot naprej od rekorda do rekorda, od zmage do zmage: pot pa je bila posejana s človeškimi žrtvami. L. 1908. je dosegel Wilbur Wright »svetovni« rekord: dosegel je razdaljo 120 km in se dvignil do višine 115 metrov. In to je bil največji rekord pred desetimi leti. L. 1909. je Bleriot zletel čez Kanal v 45 minutah; l. 1910. je Chavez premagal Alpe in l. 1913. je Garros preletel 800 km dolgo pot čez

Sredozemsko morje v manj nego osmih urah.

Prišel je torej čas, ko tudi človek leti, a ni se udeležilo Zoroastrovo prorokovanje. Človeške peruti niso prinesle konca vojen in večnega miru: Izbruhnila je najhujša in najbolj krvava vojna, ki jo pozna zgodovina, in letalo je postalo morilno orožje, krutejše od drugih, ker je uničevalo nedolžna bitja celo daleč za bojnim poljem. Letalo ni odpravilo vojne, pač pa je vojna omogočila tak razvoj in napredek letalstva, ki bi ga sicer v doglednem času ne bili mogli doseči. Padla je vrednost človeških žrtev in železna pest je potratno in neovirano gospodarila s zlatom. V vojni se je razvilo letalo, v vojni so se razvile tudi ideje, ki jih je nosil v srcu že Zoroastro: »Ne več vojen, ne zakonov, ne več gospodarjev, ne sužnjev... združitev vseh narodov in skupen „hosanna“...« Ali ne bi Leonardo tudi danes si mislil: »Ubožci! Kako verujejo...?«

* * *

Človek je obvladal torej tudi zrak in dokazati je hotel, da je njega resničen gospodar. Londonski časnik »Dayli Mail« je razpisal nagrado 250.000 funt šterlingov za onega, ki bi prvi preletel morje med starim in novim svetom v manj nego 72 urah. H konkurenci se je prijavila angleška vojna luka Plymouth z enim zrakoplovom, enim hidroplanom in enim aeroplanom. Angleški prijavi se je odzvala ameriška vojna mornarica in je poslala v boj tri pomorska letala. Izhodišče je bila luka Trepasse v Novi Fundlandiji, cilj pa angleška vojna luka Plymouth. Amerikanci so pripravili za poletni poizkus svojih letalcev celo brodovje. 6 križark in 48 rušilcev je stražilo pot, ki je bila določena letalom, in ki je šla od luke Trepasse do Asorskih otokov, odtod do Lisabone in končno do Plymoutha. Izbrali so si daljšo, toda za letala varnejšo pot. Angleži pa so hoteli poizkusiti polet po krajši in nevarnejši poti neposredno iz Trepasse na Irsko in od tod do cilja.

Večkrat se je moral vsled neugodnega vremena prekiniti pričetek tekme. 16. maja pa je kapitan Tower naznanil odhod ameriških letal, Angleži se niso mogli odzvati pozivu. Ko pa je prišlo poročilo, da so ameriška letala, kot prvi hidroplan N-4 (Naval-Curtis, imenovan po ameriškem konstrukterju Curtisu) s poročnikom Readom, pristala na Asorih, tedaj se je odločil Avstralec

Hawker skupno z letalnim častnikom Grieve rešiti čast angleške zastave. Odločil se je za podjetje, kakoršnega ni še poznal svet: Ali zmagati ali poginiti v morskih valovih. Drznost ni bila toliko radi velike dotedaj še nedožene razdalje, kolikor radi popolnega nepoznanja svojstev zraka v onih plastih, skozi katere je imela iti pot smelih letalcev. V nedeljo, 18. maja sta še ob najlepšem vremenu dvignila Hawker in njegov spremljevalec za drzni polet, kjer jima je imelo drugovati edinole nebesno in morsko sinje. Kmalu po odhodu pa sta že zašla v megleno in viharo plast, ki je skoro onemogočila krmarenje. Dvignila sta se nad pet tisoč metrov, da bi jima bila dana možnost določiti pot letalu v najtežjih nočnih urah. Po četrti uri poleta pa so se pojavile prve težkoče pri radiatorju in vodni sesalki. Za prvo silo sta temu odpomogla in se spustila z največjo hitrostjo skoro navpično navzdol. Nedostatek pri sesalki pa se je kmalu ponovil in sedaj je bilo nemogoče poizkusiti še enkrat prejšnjo kretnjo letala. Voda je začela vreti in izhlapevati. V deseti uri vožnje sta letalca spoznala, da je nadaljevanje poleta izključeno in iskala sta po širnem morju ladjo, ki bi ju zanesla v varno пристanišče. Dve uri sta pretekli, predno sta zagledala mali danski parnik »Maria«. Spustila sta se v morje, 150 milj od Irske obali. Letalni motor je bil že žareč-rdeč. Razburkano morje pa je oviralo njih rešitev; skoro dve uri je trajalo naporno in nevarno rešilno delo mornarjev. Vihar, ki je kmalu nato izbruhnil in trajal naslednje dni je onemogočil celo brezžično zvezo z ostalim svetom. O usodi obeh letalcev se ni ničesar izvedelo do naslednje nedelje, ko je parnik plul mimo severne obali Skotske.

Hawkerju se ni popolnoma posrečil polet čez Atlantski Ocean, toda njegov poizkus je dokazal, da so zračne razmere ugodne in da je polet mogoč. Ameriško letalo N-1 je srečno prispelo v Plymouth, toda rabil je za vso pot vsled neugodnega vremena na Asorskih otokih celih petnajst dni, dasi je polet sam trajal le petintrideset ur. Prvi direktni polet čez Atlantsko morje se je posrečil mesec dni kasneje in zmagovalca sta bila angleški letalec Alcock in njegov spremljevalec Brown.

14. junija zvečer se je dvignilo Alcockovo letalo z otoka Nova Fundlandija, v direktni

smeri proti Irski. V pozni noči je zašlo letalo med dvojno plast oblakov in do tretje ure zjutraj je plavalo letalo brez določene smeri. dokler se niso vsaj za trenutek pretrgale oblačne plasti in sta letalca lahko določila pozicijo letala in poravnala smer njegove poti. Najhujše pa so bile zadnje ure poleta. Ob četrti uri zjutraj je zaplavalo letalo v gosto megleno morje, kjer je bil vsak poizkus orientacije popolnoma izključen ter je letalo gotovo več minut plavalo v megli docela preobrnjeno. Spustila sta vsled tega letalo skoro vertikalno navzdol in komaj v razdalji 20 metrov sta zagledala morsko gladino. Pri tem vratolomnem padcu pa se je letalo vzravnalo in sedaj je šla njegova pot navpično navzgor do višine 2000 metrov, da bi se rešilo iz megle nega morja. Megla je postajala v višjih plasteh le gostejša in v višini 4000 metrov je razsajal grozen vihar, toča in snežni metež, tako da sta bila letalca prisiljena od časa do časa odtrgati z nožem ledeno skorjo, ki se je tvorila na radiatorju, na hitrostnem kazalu in na toplomeru: največji kontrast z Hawkerjevem motorjem, ki je žarelo vsled vstavljenega delovanja vodne sesalke. Vihar pa je postal čimdalje nevarnejši in spustila sta se zopet v nižje plasti. Sedaj pa je šla pot naprej v višini 100 metrov, dokler nista popolnoma nepričakovano zagledala pred seboj Irsko obal. 16 ur in pol je trajala vožnja čez Atlantski Ocean. Ko sta pristala, ju ni nihče spoznal. Mislili so, da sta letalca, iz bližnjega letališča, ki sta šla Alcocku nasproti. Sprejem, ki ju je čakal v Londonu, je bil sijajen. Toda uspeh poizkusa je zmanjšalo v očeh ljudstva težkoče ter vrednost in veličastnost poleta. Hawker je bil za ljudsko maso junak predrznega podjetja, ki se je le po čudežu rešil iz smrtne nevarnosti. Alcockovi zmagi pa je manjkala vsa romantičnost, ki je v Hawkerjevem slučaju razburila ljudstvo skoro do norosti. Definitivni dokaz, da je polet čez Atlantski Ocean mogoč in da ni na njem ničesar nadčloveškega, je vzbudilo začudenje in strmenje, toda vtis je bil pri tem globlji, da bi se bil mogel izraziti v javnem navdušenju in kričanju.

Hawker je dokazal, da je polet mogoč. Alcock ga je resnično izvršil in z uspehom dokazal pripravnost uporabljenega stroja. Toda prestane nevarnosti so jasno pričale, da je aeroplan določen za krajše in zelo hitre po-

lete. Za dolge vožnje pa nudijo potrebno varnost le letala, lažja od zraka, moderni zrakovplovci.

»R 34«, angleške vojne mornarice, največji zračni kolos, ki prekaša s svojo dolžino (193 m) celo vse Superzeppelinovce, je srečno preletel dolgo pot z letališča v East Fortune na Angleškem do Long Islanda pri New-Yorku. Kljub neugodnemu vremenu je trajala vožnja iz Evrope v Ameriko 108 ur in 20 minut, vožnja nazaj pa le 75 ur in 3 minute. Evropa je za Ameriko bližja kakor Amerika za Evropo, ker vetrovi na Atlantskem morju gredo skoro vedno od zapada proti vzhodu. Zato so si izbrali tudi Read, Hawker in Alcock pot iz Amerike v Evropo in ne obratno.

Doseženi so bili s temi poizkusi gotovo

nepričakovani rekordi v razdalji, skoro istočasno je dosegel Casale tudi višinski rekord in se dvignil v manj nego 2 urah nad 10.000 metrov visoko, sledila je cela vrsta rekordov v hitrosti, in kot zunanji znak vseh teh zmag naj bi veljal posrečeni polet Charlesa Godefroya pod slavalokom v Parizu.

Je-li to že resnična zmaga človeka nad naravo? Letalske nesreče v zadnjih dneh bi dale negativen odgovor. Omen je morda dejstvo, da so pod istim slavalokom nekaj dni prej korakale zmagovite ententne čete, med njimi tudi italijanske, in neki pariški časopis je celo predlagal, da bi zaprli Godefroya v sanatorij. Wilbur Wright pa bi rekel: »Narava ima prav.« V čemer ima prav, to proučevati je naša naloga in v tej smeri naprej gre zmagovita pot človeškega uma.

MARIJA KMETOVA:

GOLOBOVI

(Nadaljevanje)

ANICA je začudeno pogledavala zdaj strica, zdaj teto. Nekaj se je uprlo v njej. Skoro ostudno ji je bilo.

»Zakaj tajite, teta,« je dejala mirno. »V sodnji sem vse izvedela. Vzeli ste denar, a poslali ga niste.«

»To-to-to, kaj pa čvekaš, Anica,« je vzrotil Lojze.

»Vzel sem denar in ga izročil Polonci. Poslala ga je. Kaj boš. No, Polonca, ali ga nisi?«

»Seveda sem ga. Anica, za božjo voljo, menda vendar ne misliš —« je govorila v joku Polonca. Ni se hotela izdati. Na noben način ne. »Tega ne — nikoli ne!«

»Če pa nismo dobili ničesar, da vam povem!« je vzkliknila Anica. »Mislite, da lažem?«

»Jaz tudi ne!« je rekel Lojze. »Se je pa denar zgubil na pošti. Poštena sva, ti naju dolžiš?«

»Stric — ne jezite se! Saj je zdaj vse dobro. Mislila sem pač, da priznate — pa tako — ni lepo od vaju to —«

»Ti — ti — Anica, kaj pa je to? Jaz sem nedolžen,« je vpil Lojze in udaril po mizi. »Bog mi je priča, da denarja nisem obdržal — in Polonca — ti?«

»Oh — oh — oh — kaj me še zadene, kaj! Ne dolži naju, Anica!« je jokala spet Polonca. Anica je vstala in devala slamnik na glavo.

»Tako teta in stric. Ni vama bilo dosti, da ste nam zapravili posestvo — dom — še pri-

znati nočeta, da sta zapravila tudi oni edini denar, ki bi nam kaj pomagal. Veste — da ste okradli ubogo vdovo in njene otroke? Pa bi vsaj priznali — pa tako! — Zbogom — grem — ne ostanem več tu!« Globoko je sople, vsa se je bila razgrela.

Stric jo je srepo gledal. Polonca je jokala.

»Anica — veruj mi — jaz ne vem ničesar o tem. Denar sem izročil Polonci. Če je ona —?« je dejal Lojze in prijel Anico za ramo. Anica ga je pogledala in vedela je, da je stric nedolžen.

»Verujem vam, stric,« je dejala. »A teta — No — kaznovana sta dosti oba — zato vama tudi nisem hotela očitati ničesar. Pa razburila sem se.«

»Anica — Anica — res — res misliš kaj takega — o meni?« je dejala Polonca. Vest jo je pekla in grizla. Trpela je grozne muke. Anica ji ni odgovorila. Lojze je gledal ježno Polonco in ji dejal:

»Kam si dala denar?«

»Jezus — odposlala sem ga.«

»Če ga pa niso dobili —?«

»Saj — so ga morali — oh. Jaz sem ga — sem ga odposlala — gotovo sem ga.«

»Nisi ga. Veš, Polonca — kaj takega — sram me je — sram. Poglej jo — Anico — kaj bo mislila o nama — in še drugi v Mariboru. Še zaprli te bodo — uf —«

»Nihče ne bo izvedel o tem,« je rekla Anica. »Tožil vas tudi ne bo nihče. Mama nimajo od tega ničesar, če vas zapro. Denarja le ni — daleč je prišlo! Kako sta delala — sama — brez otrok — in tako veliko dolgov!«

Polonca je jokala še bolj, a udala se ni. Trdila je vedno svojo, da je denar odposlala. Lojze je klel in se pridušal, da on ničesar ne ve o denarju — kam ga je dejala Polonca. Robantil je in tolkel po mizi.

»Nisem mislila, da bo tako — no — pa vse lahko pride. Kar v Maribor moram nazaj. Veselila sem se bila počitnic, v sodnji so mi odvzeli vse veselje. Nekaj dni bi bila ostala vendarle — pa teta — vi — ah kaj bi govorila —! Nalagali ste nas — odvzeli nam denar, da se lepo izrazim — in niti priznati nečete tega. Precej grem — še to uro.«

»Ne-ne — Anica — nedolžna sem.« Polonca ni mogla že več. Odšla je v kuhinjo. Izdala bi se bila sicer.

»Meni veruješ, kaj ne? Nedolžen sem —! Za Polonco ne vem — morda. Povedala pa mi ni ničesar o tem. Ostani še — vsaj čez noč!« je govoril Lojze.

»Ne-ne, stric. Zaradi tete — saj veste — sitno mi je. V jezi bi ji rekla marsikaj, kar zasluži. Pa čemu? Škoda besed! Nikomur bi ne koristilo to. Zato zbogom, stric!«

»Torej res greš — greš?« je rekel Lojze in segel Anici v roke. Vse solzne oči je imel in hudo mu je bilo. »Ne zameri, Anica, ne zamerite drugi!« je govoril. »Vem, nisva storila prav glede hiše, pa — pa tudi vam sva veliko dala — zelo veliko. Zdaj toliko, zdaj toliko; — zdaj to, zdaj ono. Hm — hudo je, kdo bi bil mislil kaj takega. Kdaj se vidimo zdaj?«

»Bog ve. In bog ve kje!« je rekla tiho Anica. Vroče solze so ji močile lice, ko se je ozirala po hiši in Griču. — Nekaj ji je stisnilo srce, zazebljo jo je.

»Kam mislita s teto?« je vprašala.

»V Ljubljano. Na stara leta. Oh — Anica — ne misli, da sva hudobna. Nesreča je to — nesreča. Tako hudo naju je usekala,« je dejal Lojze in obrisal solzo.

Anica mu je stisnila roko. Tedaj je prišla Polonca in rekla:

»Ne delaj nama sramote, Anica! Ljudje so te videli, kaj bodo rekli, ko odhajaš precej nazaj. Da sva te zapodila bodo mislili. Ostani no, vsaj čez noč!«

»Ne — zdaj drem. Ni mi mogoče ostati niti ure več. Zbogom!«

»Torej res ne?« sta dejala oba naenkrat.

»Res ne. Zbogom še enkrat!« Ozrla se je.

»Pa od doma nisi še nič povedala. Počakaj vendar, pogovorimo se še kaj!« je klicala Polonca za njo in jo hotela ujeti za roko.

»Ne morem teta! Kaj ne čutite sami, da ne morem?« je dejala Anica in ostro pogledala Polonco. Ta je povescila oči, prebledela, iztegnila roko in dejala tiho:

»Zbogom torej.«

Anica je stopala počasi in gledala v tla, Polonca pa se je razjokala. Lojze jo je kregal, izpraševal, se jezil in klel, a je molčala kakor grob. Niti zaječala ni Polonca.

* * *

Manca kar ni mogla do besede, ko ji je pravila Anica, kar se je dogodilo zadnje dni. Potem so jo oblile solze in ona lučka na obzorju je za hip otemnela. Pa Anica je tolažila Manco rekoč:

»Nič ne marajte, mama — glejte, je že moralo tako priti. Nismo se zanašali na kako posestvo in to je dobro.«

»Res — kakor bi slutili nesrečo,« je rekla Manca.

»No — in sami lahko dobimo kruha. Vidite, jaz bom kmalu v službi, čez nekaj let bom omožena in na varnem sem. Tine — saj veste — rad vas ima. Tudi on vas bo podpiral in male. — Nič ne marajte, kaj bi se žalostili! Dovolj ste prestali, pustite to, naj gre mimo vas, kakor bi se sploh ne zgodilo. In tudi — kaj pomagajo zdaj solze, kaj vzdihovanja! Nikdar več ne sezidamo porušenega doma.«

»Oh, pa Polonca — kdo bi si bil mislil! Pisala ji bom.«

Nič, nikari — mama. Škoda vsake besede. Hudo je njej sami zadosti, videla sem to. In jaz sem govorila v vašem imenu.«

»Lojzeta je škoda. On je dober.«

»Da stric je pošten. On ni vedel ničesar o tetinem dejanju.«

»Moj bog vendar, kdo bi si bil mislil, kdo le od daleč sanjal o tem!« je premišljala Manca več dni, dokler ni končno naredila križa čez vse.

* * *

Na svetega Ignacija dan so prodajali Golobovo posestvo. Vse polno ljudi se je bilo zbralo, kupcev in radovednežev. Kupci so z

resnimi obrazi ogledovali to in ono, zmajevali z glavo, prevdarjali, mahali z rokama, se zagledali in spet odšli krog hiše. Radovedneži pa so govorili polglasno in se zdaj pa zdaj zasmajali, kakor bi bila razprodaja domovanja najsmesnejši dogodek sveta. Drugi spet so hodili po cesti, gledali na njive, kazali z roko v velikem kolobarju naokrog in prereštevavali cene. Nekaj jih je hodilo ob zelniku in travniku kraj Temenice. Zrli so v zemljo in potihem računali, se li krije dobiček zemlje z denarjem, ki ga mislijo ponuditi. Nekateri so pregledovali mize in klopi, stole in omare. Dalje posodo, kozarce in steklenice. Ženske so trkale s prsti na lonce, poslušale ž nagnjeno glavo, postavile lonce spet nazaj in šepetaje odšle. Drugi so potrkvavali na sode, jih kotazlili po tleh in jih duhali skozi vêho. Namrdnil se je kdo, odkimal z glavo, segel z rokami v žep in odšel. Odpirali so svinjak, zlezli vanj, pogledali v korito in spet stopili na dvorišče. Drugi so ogledovali hlev, kozolec in pôd. Nekateri so zavihteli cepec in ga poizkušali v sklepu. Kar je bilo Poloničnega in česar niso smeli prodati, to je stalo v kamri. Dve postelji in dve skrinji najpotrebnejših stvari, nekaj perila in posode. Rožljali so z verigami v hlevu in poizkušali njihovo trdnost. Mrmrnanje in vršanje je bilo čuti od vsepovsod in človeku se je zdelo, kakor bi poslušal čmrlje ob meji. Nobene razločne besede, ne razločne kletve.

Polonca je sedela v kamri na skrinji. Upogujen je bil njen život. Roke je imela sklenjene na kolenih in gledala je v tla. Na skrinji je ležalo započeto šivanje. Pa Polonca ni mogla šivati; preveč so se ji tresle roke. Hotela se je smehljati, a njen obraz je bil čudno skrtovičen, naguban in žalosten. Globoko je soplala. Stiskala je prste, da so pokali v členkih. Udarjala je z nogo po tleh in grizla ustne. Zdaj pazdaj ji je kanila srebrna solza v naročje. Polzela je druga po licu, velika, svetla in padla na tla. V grlu jo je dušilo. Zavpiti je hotela, razmahniti roke, kakor v silnem boju. Pa noben glas ni prišel skozi stisnjene ustnice, le solze so polzele, polzele bolj in bolj. Hotela je skočiti kvišku, razgnati ljudi, zakleniti vrata. Hotela je objeti vso hišo, vse njive in ves travnik in jih obdržati v naročju. Pa ob sedela je nema in nesrečna, tiha in sklonjena.

»Tako me je udaril bog. Močno me je udaril. Bolj bi me ne mogel,« je mislila. »Vse življenje — čemu? Za tak konec? Je to konec?

O bog! Kdaj sem se pregrešila, kdaj tako pregrešila? O bog, o bog!« Misel je izpodrivala misel, ruvala in tolkla v glavi. V sencih jo je bolelo, stiskalo in peklo. Hotelo ji je raznesti glavo, razpočiti in razdrobiti na sto koscev. Prsa so se dvigala visoko in hrupno. Lice pa je bledelo bolj in bolj. S strahom je poslušala ljudi. Ni jih hotela slišati, a z neskončno silo so udarjale besede na uho. Morala je poslušati vse to, morala trpeti. In ni si mogla pomagati — nič — prav nič. »Konec je torej,« je mrmrala.

Birič je klical.

»Hiša — tisoč goldinarjev — kdo da več?«

»Tisoč sto!«

»Tisoč sto! Kdo da več?«

»Tisoč sto trideset!«

»Tisoč sto trideset! Kdo da več?«

»Tisoč sto petdeset!«

»Tisoč sto petdeset! Kdo da več?«

Molk. — »Tisoč sto petdeset! Kdo da več, prvič!«

»Tisoč dvesto!« je zavpil Petelinc in pristopil.

»Tisoč dvesto goldinarjev — hiša — tisoč dvesto, kdo da več?« je vpil birič in se oziral po ljudeh. Ljudje so gledali drug drugega, skomizgnili z rameni, se pehali in suvali. Tedaj je zavpil birič z zateglim glasom:

»Tisoč dvesto goldinarjev — kdo da več, prvič? — Kdo da več — drugič? — Kdo da več tretjič?«

Ker je ostalo vse tiho je še enkrat zavpil:

»Tisoč dvesto goldinarjev prvič, drugič in tretjič! Petelinčeva je — konec.«

Polonca je poskočila in lovila sapo. »Petelinc — Petelinc — hiša — kupil jo je. Oh! — Hiša — hiša — naša hiša — Jezus!« In zgrudila se je in zajokala.

Petelinc je kupil tudi vse gostilniško pohištvo, njive in travnik. Le malenkosti so pokupili še drugi ljudje. Birič je kričal, da je prevpil vse druge. Ves hripav in raskav je bil njegov glas. Oduren in zoprn. Opoldne že ni bilo nikogar več. Razprodali so bili vse in sicer vse pod ceno. Lojze je bil hodil ta čas po gozdu in je klel. Trgal je vejice, jih lomil in metal po tleh. Prišedši domov je nemo pogledal Polonco. Ta je stala ob Petelincu in gledala v tla.

»No?« je vprašal Lojze.

»Moje je vse,« je dejal Petelinc. »Gostilno lahko vodi Polonca dalje in bo plačana za to.

Ti pa Lojze lahko služiš za hlapca in boš dobival plačo kakor jo dobivajo hlapci drugje.«

»Nikdar ne!« sta zavpila oba s Polonco.

»Nikdar ne bom za hlapca v svoji rojstni hiši!« je dodal Lojze in udaril s pestjo po mizi. »Kaj neki mislite, tega nikdar ne! No in ti Polonca?«

»Jaz še manj. — Za deklo — doma — kajpa! Ni dosti žalosti drugače? In zdaj še to! Ne — nikdar ne!«

»Neumna sta. Star sem, poslušajta me! Kakor bi bila doma vama bo. Ne potikajta se krog tujih ljudi! To ni lahko. Ne bodita neumna!«

»Rajši vse prenesem, kakor da bi v nekdanjem rojstnem domu služil za hlapca — ali pa da bi Polonca bila dekla tu. Ne in ne!« je govoril Lojze.

Petelinc je zmajal z glavo in dejal:

»Hm — kakor hočeta!«

Lojze je odšel. Polonca je hotela za njim, pa Petelinc jo je poklical:

»Polonca!«

»Kaj?« se je obrnila Polonca.

»Polonca — ne bodi neumna! Ne razumi me napačno! Vpričo Lojzeta ti nisem hotel reči — zaradi besed ne. No — glej. Polonca — saj veš — dekla bi ne bila. No — ne plaši se! Polonca — no — kaj bi! Kakor mož in žena bi živela — sama zase. Le ljudje naj bi mislili, da služiš pri meni. Saj veš —«

»Kaj, kaj menite?« je rekla počasi Polonca in odstopila za nekaj korakov.

»Kaj bi se delala nevedno, Polonca,« je šepetal Petelinc.

»Dobro sem ti hotel, zato sem kupil. Ničesar bi ti ne nedostajalo. Samo, saj veš —«

»Fej!« je vzkliknila Polonca in udarila z nogo ob tla.

»Torej ne?«

»Sram vas bodi. Še vprašate? Nikoli ne! Zdaj imate posestvo — našo hišo — dovolj naj vam bo! Dosti sem osramočena, zakaj me sramotite še bolj? Nisem že dosti ponižana? Hočete, da se valjam v blatu pred vami? Ne — tega ne boste doživeli!«

»Toraj zadnja beseda to, Polonca?«

»Zadnja.«

»Premisli se, Polonca! Zadnja beseda?«

»Da — zadnja, prav zadnja,« je zavpila Polonca.

»Pa dobro. Pa dolgo vaju ne morem potem imeti tu. Saj veš. Svojo služinčad privedem

sem. Ono posestvo na Žabjeku prodam. Imam že kupca. Tu se nastanim stalno. Torej vidiš sama, da je nemogoče, če — če —«

»Vem, vem. Ne bova vam v napotje. Še ta teden pojdeva z Lojzetom. — V Ljubljano greva.«

»Se ne boš premislila?«

»Ne — ne bom.«

»Potem bo prepozno, Polonca! Hm — zakaj si tako nagla? Pa bi se vendar — no — vdaj se vendar!«

»Ne vdam se! Vam ne — nikdar ne!«

»Dobro. Pa delaj po svoji glavi! Zbogom! Drugi teden sem tu. In vsi moji ljudje.«

»Prav,« je rekla Polonca in se obrnila.

Petelinc je odšel proti Žabjeku, žulil svoj vivček in polglasno mrmral. »Kesala se še bo! Pa potem so ji vrata zaprta. Vražja ženska, kako je trda! Kdo bi si bil mislil! Eh, pa je vendarle prav, da sem kupil posestvo.«

* * *

Nobenega sorodnika nista imela Polonca in Lojze v Ljubljani. Pač pa je pisala Polonca Žuhovki, ki je prišla pred leti na isti način v Ljubljano. Prodano ji je bilo posestvo — in oditi je morala — za kruhom, kakor zdaj Polonca. Žuhovka ni mogla verjeti lastnim očem, ko je brala Polonično pismo. »In jaz sem mislila, da je bogatija pri Golobovih! Oh, oh — kako čudna so pota božja!« je zavzdihnila in odpisala Polonci, da naj le pride, bo že kje dobila službo.

S tresočimi rokami je spravljala Polonca stvari v skrinjo. Od časa do časa je postala, se naslonila ob steno in zaihtela. Že več noči ni bila spala, premetavala se je v neznanskih bolečinah. Grabilo jo je v prsih, stiskalo v glavi. Pa kaj, — neizprosna je bila usoda. Niti za las ni odnehala.

Lojze je sedel v štibeltu in kadil. Gledal je v tla, brez misli, brez kletve, brez besede. Otopel je bil. »Naj pride karkoli,« je govoril — »naj pride — končano je.«

Polonca je šla še na njive kraj hiše in ob travniku gor do meje. Zvečer, ko ni bilo nikogar. Zdelo se ji je, da sanja grozne sanje. Vsa zemlja krog nje se je dvignila, hropela in ječala. Dvignile so se trave, sklonila topola, zaihtela Temenica. Vse se je vrtelo okrog nje, vse vršalo, šumelo in prosilo. »Tu ostani, kam greš! Komu si nas prodala — komu? Kaj nismo tvoji prijatelji, tvoji dobrotniki? Kam greš, kam? Komu si nas izdala?!«

»O,« je ječala Polonca in zdelo se ji je, da tiči do vratu globoko v zemlji, da silijo korenine vanjo, jo dregajo in opletajo. Vsa trudna in omahujoča je sedla na hišni prag, sklonila glavo in jo stiskala z rokama. Zelenkasta meščina je polzela izza hiše. Temenica je šumela in podhrtevala — — —

Zgodaj zjutraj sta bila šla Polonca in Lojze na Cenetov grob. Oba sta se razjokala, pokropila grob z blagoslovljeno vodo, pokleknila in molila. Na obzorju se je danilo. Lahna svetloba je lila na grobove. Zalesketali so se križi v solncu, poblestela rosa na travah in rožah. Otožno je šumela vrba žalujka, stresala tenke lističe in klonila veje globoko k tlom. Železna vrata so zaječala žalostno-cvileče. Odšla sta Lojze in Polonca globoko upognjena in potrta. Popoldne sta se odpravila na pot. Kovač, mlinar in Stegnar so ju tolažili.

»Le korajžo, ne bo tako hudo kakor mislita!« je govoril Stegnar. »Svet je širok.«

»Še je kruha drugje. Seveda grenkejši je tam — tam,« je dejal kovač. »Umirita se. In poročajta kaj!«

»Huda je pot, res,« je rekel mlinar. »Pa kaj, bo že. Ni še konec vsega.«

»Bo, kakor že bo,« je govoril Lojze. »Morda se nama posreči in bova še zadovoljna in vesela. Zdaj, zdaj seveda — — — To — to ni lahko — saj veste.«

»Nisva bila toliko kriva midva, da je prišlo vse tako v nič,« je dejala Polonca. »Ne smete misliti slabo o naju.«

»Nihče ne misli tega,« je dejal kovač.

»Ne obsojamo vaju, kaj bi! Vsakega zadene lahko nesreča,« je rekel Stegnar.

»Še vse bo dobro — morda,« je zavzdihnil mlinar.

Segli so Lojzetu in Polonci v roko in otrnili solzo. Ženske so bile prišle, zajokale so na glas in vzdihovale.

»Zbogom, zbogom!«

»Srečno! Da se vidimo še kdaj!«

»Ko se popeljemo na Brezje, se oglasimo!«

»Sporočita naslov. Pridemo! Še bomo veseli!«

»Še — še. Oh, pa hudo je — kajpa. Jezus, Jezus!«

»Srečno pot! Če vidita znance, pozdravita jih!«

»Da pozdravita jih! Zbogom!«

»Zbogom! Pozdravljeni!« so vpili za njima.

»Pozdravljeni!« je dejala Polonca. Glasno je jokala, dvignila jerbasa na glavo in odšla sta z Lojzetom.

Težka je bila pot. Stokrat trnjeva in žalostna.

V vagonu sta sedela oba molče. Polonca je še vedno jokala, Lojze pa je gledal skozi okno in hudo mu je bilo. »Morda bi bilo pa le boljše,« je mislil, »ko bi se bil kako oženil in pričel svoje gospodarstvo. Ali pa, če bi bila vzela Polonca Tomažinovega. Tisti svinjak bi bili le še kako prenaresili. Ha, ko bi bil takrat tiste pameti, kakršne sem sedaj! Pa kdo je pričakoval kaj tekega? Kdo bi mislil, da bo končalo vse na ta način? Nak — za hlapca pa že ne bi bil Petelincu — nak — v rojstni hiši že ne! Da bi me on pestil in zaukazoval! Kaj pa — kako pa! In bi se Petelinc šopiril po nekdanji moji lastnini — aha — in me od strani pogledaval, češ — hlapček zanikrni — kaj si zdaj? Moj hlapec si, moj! — Ne — tega mu ne privoščim, nikoli ne! Bog ve, kaj si misli Manca? Ko, seveda — tega ni pričakovala — Pa jaz tudi ne. Morda, če bi bila malo drugače ravnala — morda bi res ne prišlo vse tako daleč. Pa kaj, če ti je usojeno tako, ti je pač usojeno! Kaj pomaga potem vse modro gospodarstvo in vse drugo! Jaz nisem kriv. Polonca? No ta bolj, že kar je razdala kaplanu — ah — že to je dosti. In tudi drugače — ona je imela vse v rokah — Eh, neumen sem, kaj bi premišljal to! — Ni pomagano ne na ta in ne na drugi način. Končano je pač.«

XII.

»O dober večer!« je zaklicala Žuhovka na kolodvoru, ko je ugledala Golobova dva.

»Dober večer, dober večer!« je ponavljala in segala v roke. »No kako je? Sta se dobro vozila? Se vama ni nič pripetilo? Sta zdrava? Oh, Polonca, nekam blede si, ti pa Lojze, bolj po koncu si hodil časih! kaj ti je? Menda te križ boli, kali? Kako prehlajenje menda, nič ne maraj, bo kmalu dobro. Da, da — kaj sem hotela reči, takole ko človek zagleda domačine, kar do besede ne more! Aha — da — kako je bilo pri razprodaji? Vse pod ceno je šlo, kaj ne? Mhm, jaz vem kako je pri tej stvari! Pri nas, da vesta, vsako stvar so prodali več kakor polovico cenejšje. Oh, srce se mi krči še sedaj, če pomislim na oni dan! — In zdaj, zdaj — kakšen pa je gospodar pri nas? Za nič, kaj ne? O, saj sem vedela! Če bi bil takrat meni

posodil oni Tomažin — nista vedela, da sem ga za božjo voljo prosila —? — Da, da, prosila sem ga, pa ni in ni dal. No, če bi bila imela takrat denar — vse bi bilo še dobro. — Zdaj pa takole — Sicer pa — no, tak zinita vendar kaj. Čemu molčita? — Sta trudna?»

»Pojdimo kam, pojdimo. Žejen sem,« je že v skrajni nestrpnosti dejal Lojze, ki je bil ves čas nemirno stopical na svojem prostoru. Polonca je brisala solze in se ozirala krog sebe. Toliko, da ni pobrala jerbasa in pohitela nazaj na Grič.

»Saj res, pojdimo kam!« je dejala tudi Polonca.

»Precej, precej! Saj res, ne vem čemu stojimo tu na kolodvoru. Tam le blizu, pri mostu je gostilna. Tudi prenočita lahko tam za prvo noč.«

»Zdajle bi ne mogla dobiti stanovanja?« je vprašala Polonca.

»Zdaj? — Oh prijateljica — vidi se ti, da nisi vajena mesta! Zdaj ne dobiš ničesar — Jutri pač, jutri.«

»Boš šla ti z nama? Saj veš, nikamor se ne vem obrniti.«

»Bom, bom. Sem si že izprosila pri gospej —« je rekla Žukovka.

Šli so po drevoredu. Košati kostanji so temneli. Svetiljke so bleščale sredi vej. Večer je bil. Lojze je klel in se jezil na Žuhovko, da toliko klepeta. Ni se mu ljubilo poslušati je — niti ji odgovarjati. Žuhovka pa je venomer čeblljala zdaj o tem, zdaj o onem. Polonca ni utegnila odgovarjati. Kakor je zinila, je že posegla Žuhovka v besedo. Prišedši v gostilno so sedli vsi trije k okrogli mizi v kotu. Žuhovka se je sicer branila, češ:

»Domov moram. Precej grem. Ni časa —«

»Sedi, sedi —« ji je prigovarjala Polonca.

»Res ne morem. Pa drugič —«

»No za nekaj časa!«

»No pa res težko mi je —« in sedla je že. »Pa precej bom šla. Samo za minuto, ker sta prvi večer tukaj.« Sedla je tako udobno in široko, da ni bilo prav nič videti, da misli na odhod. Poklicala je gostilničarja: »Jože, liter vina; boljšega.« Lojze jo je pogledal po strani in zmajal z glavo. Polonca pa se je nasmehnila.

»Pa kako ti je v Ljubljani?« je vprašala Polonca. »Je lahko dobiti službo?«

»Oh, služb — kolikor jih hočeš!« se je hvalila Žuhovka, grizla kos kruha in ga pomakala v vino. Hlastila je, kakor bi bila neznansko

sestradana, in globoko doli po roki se je cedilo vino in teklo za rokav. Kimala je z glavo in govorila:

»Oh, služb — na cente! Ko sem bila prišla takrat v Ljubljano, kar vedela nisem kaj in kako naj izberem. Toliko služb mi je bilo na ponudbo in tako dobrih služb, da res nisem vedela, kam naj grem. O, meni je neznansko dobro! Pečenka mi preostaja, da je videti ne morem več. Beli kruh mečem stran, kave še ne pogledam več. Samo čokolado pijem. Pa obleke — oh. Koliko dobim vsega vedno!«

Polonca jo je pogledavala, pa se ji ni zdelo bog ve kako oblečena. Rekla je:

»Pa takole — po domu — po domačih ljudeh — ti ni dolgčas? Nič hudo?«

»Oh, Polonca — prijateljica moja — dolgčas, hudo! — Čemu neki?«

Lojze je pozorneje pogledal Žuhovko in namršil obrvi. — Polonca je rekla:

»Tako mislim. Bolje je le mislim, biti sam svoj gospodar. Da lahko storiš kadar in kakor hočeš. Po svoji glavi — ne po ukazu drugih!«

»To ni vse skupaj nič!« je zavpila Žuhovka, ki je postajala že malo vrtoglava. »Gospodar, sam svoj gospodar, kaj pa je to? Nič, prav nič. Tam skrbiš in delaš dan in noč, noč in dan. Trdo delaš, pališ se na solncu, prezebaš v mōči — in niti krajcarja ne zaslužiš. Treba je plačati davke, pogledaš — pa nimaš. Pri vsem svojem delu in velikem trpljenju se moraš zadolžiti. No, kaj imaš od tega? — Pa narediš prvi dolg — misliš, kmalu bo poravnaj. Oh, pa greš drugič po denar, greš tretjič — in nazadnje ti prodajo vse. Na — pa si gospodar! — Saj vem, saj vem, kako je to! Če pa imaš res kaj v denarjih doma — pa se vedno bojiš, da ti kdo ne ukrade, ali da ti ne zažgo hiše, ti ne pogine živina. Ali moliš, da bi ne pobila toča, da bi ne uničila vse slana, da bi ne bilo povodnji — in tako dalje. Vidita, zdaj — zdaj meni ni treba prav nič tistih skrbi! — Ker nimam ničesar, se mi ni treba bati, da bi bila okradena. Davkov ni treba plačevati.«

»Mhm, da-da, to — to imaš pa čisto prav,« je pritrdil Lojze. Tudi Polonca je prikimala. Lojze je izpil kozarec vina in dejal:

»Skoro je res bolje živeti takole v mestu. Tam pa ubijati se z gostilno — oh —! Kupovati vino — ko je vse tako drago. Ljudem pa prodajati za majhen denar — in še ne pijò. E, skoro bolje je res, takole v službi.«

»Bolje,« je spet rekla Žuhovka. »Tu imaš delo, naj bo že zima ali poletje, dež ali toča. Tebi ne škoduje to prav nič. Ob mesecu dobiš svoj denar, pa naj si bo že letina dobra ali slaba.«

»Bo že kako — no,« je dejala Polonca. »Zdaj nisem nič več tako obupana. Vsaj ne bo vedno onih skrbi za dolg in — nikdar več bi ne hotela tega. Midva nisva kriva, da je prišlo tako pri nas. Le pomisli Žuhovka, — meni, da Cenetu nisem dala ničesar? O! — In pa zdaj otrokom tja v Maribor! Zdaj to, zdaj ono — saj veš — velja pa vse. No — in zdaj gotovo vsi kažejo na naju in mislijo — zapravljenca sta in lahkomišelca. Pa ni res — bog mi je priča, da ni« — je jokaje pristavila Polonca.

»Kaj bi to — to — pusti zdaj. Pomagati ne moremo več,« je zagodrnjal Lojze. Potihem se je jezil na gostilničarja, ki ima take ne- snažne kozarce in je vse polno pajčevine po stropu in v kotih. Dejal je:

»Le poglej, Polonca — kakšno je v tej gostilni. Vse umazano, vse zaprašeno. Skozi kozarce se niti ne blešči ne. Pa hoče imeti gostilno! — Kakšno pa je bilo pri nama! — Znati je treba, znati!«

»Eh, časih največja čistost nič ne zaleže,« je pičila Žuhovka.

»Pa nikoli ne bi gledal take umazanije!« je udaril po mizi Lojze in se razjezil. »Gnusilo bi se mi! Fej!«

»Oh, Lojze — pusti jih! Saj se sami razumejo na take stvari. Če bi vsakem človeku brisali in čistili — bi ne bilo trideset natakarev zadosti. Saj tu ni tako kakor pri nas. Po ves dan so ljudje tu,« je govorila Polonca.

»Eh, kaj bi! Lahko bi, lahko,« je zagodrnjal Lojze in zazelhal. Postrani je pogledal Žuhovko, ki se ni prav nič zmenila za odhod. Ura je šla že na polnoč. Pod mizo je sunil Polonco in dal znamenje, da bi šli. — Polonca je z očmi pokazala na Žuhovko.

»Hm — truden je človek res od vožnje,« je dejal Lojze in prav široko zazelhal. — Žuhovka ni razumela.

»Truden, kaj ne? O, pa kako! Saj sem vedela, da je vaju vožnja izmučila.«

»Da, zelo,« je rekla Polonca.

»Spat greva — kaj ne?« je dejal Lojze kar naravnost in dodal: »Sobo moramo dobiti. Pokliči gostilničarja, tudi plačati moramo sedaj.«

Ko pa je Žuhovka zaslišala nekaj o plačilu je skočila kvišku, brž segla v roke Polonci in Lojzetu in hitela:

»Oh, oh, kako sem se zamudila! Kaj bo rekla gospa! Pa človek mora. Kaj bi naj vaju sama pustila. Zdaj pa kar moram — lahko noč, lahko noč!«

»Pa jutri?« je zavpila Polonca za njo.

»Sem pridem — že zgođaj,« je odhajaje vpila Žuhovka in hitro zaprla vrata.

Lojze in Polonca sta se oddehnila, poklicala gostilničarja, plačala in se dogovorila za sobo. Gostilničar je imel utis, da ima opraviti z jako bogatimi ljudmi, tako ošabno se je vedel. Lojze in mu plačal še nekaj več, kakor je zahteval gostilničar. »Treba je,« je dejal Polonci, »da ne bo mislil, da sva berača. In drugič bo postregel bolje.«

Prav nič se nista zamislila v to, da nimata ničesar več, ampak sta se obnašala, kakor bi imela še veliko posestvo in dosti denarja. Imela sta sicer res nekaj sto goldinarjev — a pomislila nista, da se denar razleze kakor kafa. Ni ju še poučilo izgubljeno posestvo. Ko je bilo najhujše mimo njiju, pa sta postala spet nekam ošabna in bahava.

Na dvorišču nekje sta dobila sobico. Majhno in tesno. Lojze je vihal nos, vse pregledal in pretipal, slednjič je dejal:

»Hudič, kaj takega bi ne ponudil niti za stonj. Ta pa še za denar oddaja. Ko bi bil jaz to preje vedel, bi bila tudi na Griču napravila marsikak dobiček.«

»Ko so pa ljudje pri nas tako izbirčni,« je rekla Polonca.

»Še zadušil se bom,« je stokal Lojze in odprl okno. »Pa kakšna megla — poglej no Polonca,« je vzkliknil. »Saj morajo imeti vse vlažno tukaj! Pa oddajajo take sobe!«

»Za eno noč bo že. Jutri spiva pa že na svojem,« ga je mirila Polonca. Tej je bilo še vedno hudo po Griču. Hotela je pozabiti na vse — a ni mogla. V prsih jo je le še vedno peklo in ni prešlo. Vso noč ni mogla zatisniti očesa. Vroče ji je bilo, da je komaj sople, sunila je odejo od sebe in skočila k oknu.

»Kaj pa noriš?« je vprašal Lojze s postelje.

»Hudo mi je, hudo! Oh, ta nesreča!«

»Kaj se še ni pleglo v tebi? Beži, beži — kar je — je.« Polonca je spet legla in mučile so jo grozne sanje.

Bolj izmučena, neodpočita je vstala zjutraj in poklicala Lojzeta. Opravila sta se in čakala Žuhovko.

»No, kako sta spala?« je zaklicala že od daleč.

»Preseneto slabo,« je dejal Lojze. »Hvala bogu, da je bila to prva in zadnja noč na ta način. Danes že spiva v svojem stanovanju.«

»Bomo kmalu kaj našli?« je rekla Polonca. »Kako sem trudna, da komaj stopam.«

»O, prijateljica moja, temu se moraš privaditi, dobro privaditi! Stanovanja za dva človeka je težko najti. Bog ve, če najdemo danes kaj!«

»Da ne? — To — to — to ne bo nič! Moramo najti. Ne grem več tja spat za vraga ne!« se je jezil Lojze. Polonca pa je rekla:

»Gotovo dobimo kaj, kar pričnimo!«

In iskali so, gledali na napise — pa našli niso ničesar. Vse dopoldne so hodili iz ulice v ulico, od hiše do hiše.

»Polonca, pa vprašajva zdajle po tvoji službi, ne? Tu je posredovalnica,« je rekla Žuhovka.

»Eh, za službo se ne mudi tako,« je dejala Polonca. »Ni mi treba še stradati. Preje hočem imeti stanovanje in si malo ogledati mesto. In pa — takole v posredovalnico ne bom hodila. Sem že videla nekoč to. Da bi me ogledavali kakor živino, ki jo kupujejo? O ne-ne.«

»Kako je ošabna,« je mislila Žuhovka, glasno pa je rekla:

»Kako pa misliš dobiti službo? Vse iščejo tako. To ni prav nič poniževalno.«

»Da ni? — O — je, je. Bom že kako dobila. Kar tako pod roko,« je dejala Polonca.

»Mhm — če boš — če boš,« se je nasmehnila Žuhovka in je v duhu želela, da bi šla Polonci prav, prav trda pri službah. Govorila in pravila je kar vsevprek o Ljubljani, o gospodinjah, o stanovanjih in različnih ljudeh tako, da se je zdelo Lojzetu kakor bi imela Žuhovka vso pošto v rokah. Prišli so v Udmat.

»Tu naj iščemo? Saj bo predaleč v mesto?« je dejal Lojze in postal.

»I kaj bosta pa rabila mesto? Kako sta vendar čudna!« je rekla Žuhovka in se zasmejala. »Oh — čakajta no — tu blizu stanuje Vavtarca — pa da se nisem spomnila tega že prej!« se je udarila ob čelo.

»Kaj pa je, kaj?« je vprašala Polonca.

»Oh — Vavtarca — zadnjič mi je bila naročila, če vem za koga, ki bi stanoval pri njej. Prav prijazno sobo ima. Prost vhod — in še shrambo, da lahko spravita, kar bi ne šlo v sobo. Saj res, saj res! Pa sem tako pozabila! Že sinoči bi bila lahko tu spala. Oh da — človek je časih tako čuden in zmešan! — Saj ni čuda, toliko dela imam — pa še takole — eh — no. Tukaj, poglejta, ta hiša je!« Šli so skozi lesena vrata, mimo revnega vrtiča in prišli na dvorišče. Žuhovka je obstala sredi dvorišča in zavpila z zateglim glasom:

»Vavtar-caa!«

»Kaj?« se je oglasila Vavtarca v podstrešju in prišla po lesenih stopnjicah navzdol. Bila je majhna, sklonjena ženica. Ves star in naguban obraz je imela in zmršeni lasje so ji gledali izpod rumene rute. Počasi je stopala po stopnjicah in vprašala:

»Kdo pa je, kdo?«

»Jaz sem, Žuhovka. Privedla sem ti dva, ki vzameta sobo.«

»Kaj res? Hvala bogu in Materi božji, da si prišla. To je prav, to je prav,« je hitela Vavtarca in migala z brezzobnimi čeljustmi. Velika bradavica se je pregibala na bradi.

»Dober dan,« je rekla Polonca. »Sobo bi vzela midva z bratom.«

»Kaj brat in sestra sta? Jej, jej — pa sem mislila, da sta poročen par. Na — kje imam ključ?« — Oh, pozabila sem jih — Vavtaar!« je zaklicala in pogledala navzgor.

»Kaj se dereš?« je zavpil moški glas in že je pogledal Vavtar z vrha stopnjic. Ves črn je bil v obraz Vavtar, oduren in sirov. Kurjač je bil na železnici. »Kaj pa je?« je zavpil še enkrat.

»Ključ mi vrži dol! — Od te sobe tu!« je dejala Vavtarca —

»Sama jih poišči!« je zavpil Vavtar in zaklel.

»Oh, ta dedec neumni!« je dejala Vavtarca in težko diha je odšla po stopnjicah navzgor.

»No-no, ta dva se imata pa rada!« je rekel Lojze in se nasmehnil.

»Nič prijazna nista, res,« je dejala Polonca.

»Nič ne de. Z njima ne bosta imela dosti opravka. Plačata — in vse je v redu,« je govorila Žuhovka nekako v nevolji. Medtem je prišla Vavtarca vsa jezna in rdeča v obrazu, odklenila sobo na dvorišču in in rekla:

»Tako, tu je soba. Poglejta, svetla je, precej prostorna — na prostem. Okno sicer ne

drži na cesto — pa to je še bolje, vsaj ljudje ne zijajo v sobo. Vlažna tudi ni soba.«

Lojze je zmajeval z glavo, namrnil obraz in dejal:

»Kaj, tole oddajate?«

»No? —«

»Čudno. — Temno je. Krog in krog dvo-
rišče. Ne diši tudi prav nič lepo ne. Pa nizko,
nizko! In pa — kaj pa te lise? Pravite, da ni
vlažno.«

»Ni — gotovo ni!« je trdila Vavtarca.
»Vlažno ni prav nič. Te lise so ostale še od
slikarjev, takrat ko so delali so nekaj poma-
zali — no — pa to nič ne de. Kako omaro
postavita semkaj — in dobro bo,« je govorila
Vavtarca.

»Majhno je, majhno,« je rekla Polonca. »Ne
bo šlo vse tu notri. In kje bom kuhala?«

»To se že naredi,« je dejala Žuhovka. Obr-
nila se je k Vavtarci in rekla: »Saj imaš tam
nekako shrambo, ne?«

»Da, da. Pa za klet jo imam.«

»Bi odstopila nekaj prostora? Precej ropo-
tije imata.«

»Že odstopim, pa — pa nekaj odškodnine
mi bosta dala — kaj ne?« je rekla Vavtarca
Polonci. »Takole bomo naredili: Sobo vama
dam torej — no — in tamle klet. Malo po-
spravim, pa bo. Nimam dosti v njej. Čakajta,
pokažem jo!« Odklenila je vrata in dejala
dalje: »Tako. — Tudi star štedilnik je tu
notri. Lahko kuhate na njem. Sicer je le žele-
zen, pa skuhate lahko vse tu gori. Tudi jaz
sem že kuhala. Kako? Premajhno? Ih — saj
ne boste kuhali za cele pojedine!«

»Hm — če bi ne bili že vse mesto obšli,
gotovo bi ne ostala tu. Zdaj seveda nama ne
kaže drugega. Kaj praviš Lojze?«

»Res — ne kaže drugače,« je rekel ta jezno.

»Saj je vendar prav lepo tu!« je hvalila
Žuhovka. »Prav lepo je. Na zraku, zunaj
mesta. In dve sobi — to ni kar tako.«

»Eh, dveh sob ni! Ena je nekaka kamra —
druga pa klet. O sobah še govora ni,« je dejal
polglasno Lojze. Vavtarca ga je neznansko
grdo pogledala, zakašljala in rekla:

»Kaj bi — prav dobro stanovanje bo to. Jaz
vem, kaj imam oddati in kaj ne. Tu v mestu
tudi gledajo na take reči. Kar ni dobro, tisto
se pač ne sme oddati, a meni ni tega še nihče
prepovedal.«

»No — v božjem imenu — naj bo!« je rekla

končno Polonca. Lojze je le prikimal in po-
gledal na nebo. *

»Kakšna cena je? Zadnjo ceno recite!« je
dejala Polonca.

»Bo že naredila Vavtarca, bo. Ni draga ne,«
je rekla smeje Žuhovka in prijela Vavtarco
za roko. Ta je pogledala v tla, namršila obrvi
— kakor bi prevdarjala, koliko naj reče. Čez
nekaj časa je pogledala vse tri in rekla:

»Drago ni. Pet goldinarjev na mesec od
sobe in dva goldinarja tam — od shrambe —
skupaj sedem goldinarjev.«

»Jezus — sedem goldinarjev!« sta vzklik-
nila Lojze in Polonca. Polonca je dodala:

»Za sedem goldinarjev dobite pri nas celo
kajžo — pa ne mesečno — ampak za vse
leto!«

Vavtarca se je sklonila k Polonci, se sladko
nasmehnila in rekla:

»Pri vas — pri vas — ljubica moja! — To
je pri vas! A mi smo v mestu — v mestu! In
to je prav ceno — sedem goldinarjev — prav
ceno.«

»Kaj mislite, da sta na Griču? Kmetje pa
res nič ne vedo!« je rekla Žuhovka.

»Kaj si pa ti? Odkod si drugje kot s kme-
tov?« jo je zavrnil Lojze. »Kaj si že poza-
bila?«

»No — vse kar je prav!« je dejala Polonca.
»Nekaj boste odnehali. Za vse skupaj je dosti
pet goldinarjev.«

»Kaj pa še! Pomislite vendar!« je zavpila
Vavtarca.

»Klepetulja neumna, kaj se pa pričkaš!« je
zavpil Vavtar. »Gor pojdi in jest mi daj!«

»Jej — jej,« je hitela Vavtarca. »Torej hitro
naredimo. On je spet tak danes. Bog se me
usmili!« Še nekaj so se prerekali — slednjič
so napravili za šest goldinarjev. Vavtarca je
hitela v stanovanje, oni trije pa so odšli v
gostilno, kjer se je ustila Žuhovka in hvalila
na dolgo in široko. Dobili so voznika, ki je
šel na kolodvor po pohoštvo in zvečer sta bila
Lojze in Polonca končno v novem domu.
Žuhovka je bila stekla h Vavtarci in ji pravila
o Golobovih in pristavila, da morata imeti ta
dva še precej denarja, sicer bi si ne iskala
stanovanja, ampak službe.

Tisti večer nista govorila prav nič Lojze in
Polonca. Oba sta bila hudo žalostna in potrta.
Polonca je potihem ihtela vso noč, Lojze pa
tudi ni zatisnil očesa. Vsled vožnje ga je zelo
trgalo, tako da je od časa do časa zastokal

in zaklel obenem. Soba je bila pusta, tuja in zelo vlažna. Še bolj vlažna je bila ona klet, kjer je Polonca skuhala zajtrk. Nič jima ni dišalo, gledala sta v stran in vzdihovala. V duhu je videla Polonca Grič, domačo hišo, cesto, travnike in Temenico. Vse jo je vabilo, klicalo... »Ah,« je rekla glasno, »ko bi bilo mogoče vrniti se!«

»Kaj vrniti?« je dejal Lojze. »Meni — bi bilo dobro, da da.« Zapalil si je pipo, sedel na stol in gledal v tla. Polonca se je oblekla in odšla pogledat, kam bi hodila po meso, kam v prodajalno. Ogledala si je vse, kupila mesa in pristavila za kosilo. Štedilnik ni vlek, kadilo se je, da je jemalo sapo in drezalo h kašlju. Vavtarca je vpila, da naj pazi, vse se lahko užge.

»Oh, če vse požgeš, ne bo škode za groš — z Vavtarco vred,« je dejal Lojze. »Ta ženska, kaj neki misli?« Končno je bilo kosilo gotovo. Polonca je rekla:

»Veš kaj, Lojze, zelo poceni živijo tu. Poglej, tole meso — za petnajst krajcarjev ga je, pa imava oba juho in še meso. Krompir in mast pa imava še od doma. Tudi drva sem vzela. Pomisli — za petnajst krajcarjev kosilo za dva človeka! Smešno!«

»Mhm,« je dejal Lojze, »pa ko ne bo več tega, kar imava od doma?«

»Oh, potem — bo že dobro, že! Za stanovanje — tisto bova že imela — in tako, drugo — vse se bo še naredilo. In pa — v loterijo bom stavila — vsak teden.«

»To pa to — to pa,« je rekel Lojze.

»Veš, Žuhovka je pravila o neki gospej, kateri je pravila njena sestra, da je tej sestri pravila njena prijateljica o svojem bratu, ki je imel sina in ta sin je stavil v loterijo in je dobival ambo za ambo. A nekoč je zadel terno.«

»Terno — o hudič!« je vzkliknil Lojze.

»Ne še — le ena številka je manjkala.«

»Presneto škoda.«

»Škoda. Pa staviti se le izplača. Kar danes nesem, imam že zbrane številke.«

In stavila sta, teden za tednom — pa ničesar zadela. Pa to ju ni oplašilo — še podžgalo. Časih sta šla v gostilno, se dobro najedla in napila in se peljala z vozom na Rožnik. Prav nič več se jima ni zdelo dolgočasno in pusto v mestu. Brezskrbno sta živela. Kakor dva otroka sta hodila okrog in se niti od daleč nista pobrigala za kako službo. Denar sta

imela v bankovcih po deset goldinarjev v skrinji na kupčku in ga jemala, precej hitro jemala. Tako sta živela dva meseca. Kar nenadoma pa je Polonca opazila, da denar izginja bolj in bolj. Štela je in štela — in je izračunala, da lahko živita še štirinajst dni tako. »Kaj potem?« se je izpraševala po tihem. »Službo moram dobiti — moram — sicer ne vem, kaj bo. Lojze,« je rekla, »denar bo kmalu v kraju. Službo si poiščem.«

»Res? Že zdaj?«

»Že, že. Nisva menda delala prav.«

»Eh, kaj! — Človek si lahko malo privošči.«

Polonca je poiskala Žuhovko. Pa te ni bilo lahko dobiti zdaj. Nekako odtegnila se je Polonci, in ji ni hotela prav nič svetovati in povedati o kaki službi.

»Vidiš, prijateljica moja,« je rekla nekako škodoželjno. »Tudi jaz sem bila na tej poti. Sama sem našla službo.«

»Pa težko je to.« je dejala Polonca.

»Verjamem — pa treba je, treba. Povprašuj, boš že kaj dobila,« in odšla je. Polonca je videla, da je Žuhovka ne mara več. Zato se je odpravila sama iskat službe. Povpraševala je tu in tam — pa nikjer ni bila zadovoljna. Nekje ji je bila premajhna plača, drugje preveč dela. Vsa žalostna se je vračala s takih potov domov. Vsa obupana je že bila. Nekoč se ji je posrečilo. Neka gospa jo je sprejela za kuharico. Pa preveč dela je bilo tu. Gospa pa sitna in zdražljiva. Pozno v noč se je vračala Polonca domov, vsa izmučena in pobita — slednjič ni mogla več. »Ne bo drugače, da pustim to službo in vprašam v posredovalnici. Takole za hišnico bi šla kam.« To pot je imela srečo. Vsa vesela je pravila Lojzetu:

»Dobila sem, končno! Hvala bogu!«

»Kaj si dobila?«

»Neki profesor ima vilo. Išče hišnika in hišnico, ki sta brez otrok. Ponudila sem se, bila je pri njemu in prav zadovoljen je z nama. Želel je nekoga s kmetov, ki se ne straši dela, drži na snago in je pošten. Dogovorila sva se.«

»No, kako je?« je vprašal dalje Lojze.

»Stanovanje imava prosto.«

»To, to je že nekaj. In?«

»Dalje, če pomagam kaj gospej — to je posebej plačano. In pa drva imajo, ki jih ti lahko razžagaš, takole popoldne. Za to delo plačajo — po tri goldinarje od klaftre.«

»No, no, bo že kako, že. Kdaj pa lahko nastopiva službo?«

»Prav precej. Rekla sem prvega. Danes imamo dvajsetega — torej ravno prav. Toda —«

»Toda — stanovala bova spodaj — v kleti — to se pravi pod zemljo —«

»O hudič — to-to-to pa ne bo prijetno. Ne moreš dobiti kaj drugega?«

»Drugo službo? Kaj pa še! Poišči jo ti! Meniš, da je to prijetno? Koliko sem prehodila, koliko povpraševala! Nikamor več ne pojdem!«

»No, no, le molči!« je rekel Lojze in se udal.

Oba sta čutila, da se prične novo življenje. Življenje, ki ju bo stiskalo in zatiralo. Odvisna bosta od drugih. Sama ne bosta imela nobene besede. Kar jima bodo zaukazali drugi, to bosta morala storiti. Vsa žalostna sta pospravila svoje reči in se odpravila v novo stanovanje, polna strahu in bojazni, potrta in obupana. Polonca je pisala Manci pismo polno trpkosti in grenkobe. Zasmilila sta se Manci oba in dolgo je premišljala o čudnih božjih potih. — Anica se je bila izšolala in je dobila službo domače učiteljice v Mariboru. Pomagano je bilo Manci. In tudi — privadila se je trpljenju. Lažje ji je šlo. Polonci ni odpisala, a Anica je dejala, da ju obišče kdaj v Ljubljani.

* * *

XIII.

Lepo vilo je imel profesor Jernej Prelovec. Krasil jo je velik park kroginkrog. Ob vhodu sta stala visoka, umetniško izrezljana, medena podstavka, vrh katerih je žarela mehka luč na večere. Po stopnjicah so ležale mehke, rožaste preproge. Stene so se svetile vse čiste in brušene. Vse prvo nadstropje je imelo velikanske, svetle sobe, kjer so se svetili parketi, da se je zrcalila vsaka stopinja v njih. Stene so bile odete v raznobarvne, blesteče tapete. In s stropa so viseli zlati lestenci. Oprava je bila tej lepoti prikladna, se je izlila vanjo in prešla v novo lepoto. V parku so blestela z belim, drobnim peskom posuta pota. Vabila je senčnica, z glicinijami obrasla, vabile so gredice in grmovja, polna cvetja in šepetajoče ljubezni.

Profesor Prelovec je znal ceniti svoje imetje in je skrbno pazil na vse. Velik človek je bil, ponosen. Živel je precej sam zase. Poročil se

je bil šele pred kratkim. Gospa je bila drobno, majhno bitje, plašnih in prosečih oči. Zdelo se je človeku, da to bitje ne ve, kam bi in kako bi, da bi ne bila v napotje. Stresla se je pri vsakem ropotu, omedlela, če je zagledala miško v kotu. Kuhinjo je črtila. Tam je vladala že postarana kuharica Barba, obilega života in mastnih lic. Zavedala se je svoje umetnosti in je hodila z ošabnimi koraki.

Profesor je potreboval nekoga pri hiši, ki bi čistil vrt, snažil stopnjice, vežo in nekoga, ki bi nekoliko pomagal Barbi v kuhinji. Dolgo je poizvedoval in iskal taka človeka, pa zbal se je vedno otrok in opravljalivosti. S Polonco in Lojzetom je bil pa zelo zadovoljen. Kakor nalašč zanj ustvarjena sta se mu zdela. Sprejel ju je prijazno in jima odkazal stanovanje.

To je bilo pač v čudnem nasprotju z ostalo bahavostjo vile. Namenjeno je bilo služabniku in ne gospodarju. Odtod razlika. Na eni strani je bila klet, na drugi pa soba in kuhinja za hišnika. Temno je bilo tu. Vlažne lise so se vlekly od stropa do tal, iz kota v kot. Dišalo je po zatohlosti in preperelosti. Ob stropu so bila majhna okna. Videle so se noge mimoidočih tu skozi. Če je hotel videti človek kaj več, je moral stopiti na stol, iztegniti telo in vrat, prijeti se za palico ob oknu. Vse je bilo podobno ječi, namenjeni za pokoro človeku, grešniku in razuzdancu. Če je deževalo, je tekla voda skozi špranje v sobo. Blato je poškopilo majhne šipe in jih zastrlo v rujavo, umazano meglo. Dušilo je človeka v tem stanovanju, mokra vlaga je legala na prsa in polzela po vsem telesu, da se je človek nehote stresel in zadrgetal od mraza. Vse je bilo mračno, polno plašnih senc in strahov.

»Jezus!« je zavzdihnila Polonca prišedši v novi dom.

»O, hudič!« je vzkliknil Lojze in obstal na pragu.

Molče sta hodila od stene do stene. Občutila sta čudno mokroto, ki je polzela od glave do nog, po vsem telesu, se vsesala v mozeg in tam grizla in kljuvala, da sta nehote zajejala oba.

»Ni drugače!« je dejala Polonca in pričela postavljati postelji, skrinjo in razobešati obleko po vratih in stenah. Lojze se je držal z eno roko za križ, druga pa mu je visela ob životu, kakor vsa trhla in mrtva. »Tu bo nekaj za moje trganje,« je mislil. »Še huje mi bo!

Kakšna norca sva bila vendar, da nisva znala varovati domačije na Griču!»

»Menda je nama vse najhuje osojeno!« je rekla Polonca, kakor bi vedela za Lojzetove misli.

»Menda res,« je dejal Lojze. »Pa nič ne maraj, Polonca! Zadela bova terno v loteriji in še vse bo dobro.«

»Gotovo bo tako! Saj ni mogoče, da bova do smrti tu notri.«

»Oh, pa sva še lahko vesela, da imava sploh kaj! Dejali so mi, da je to ena najboljših služb, ker imava stanovanje zastonj,« je govorila Polonca.

»Tako stanovanje. Je to za ljudi?«

»Mora že biti!« je zavzdihnila Polonca. »Nič ne maraj, Lojze. Potrpeti morava! Morava — ni drugače.«

»Vidim, da ni,« je dejal Lojze in sedel na skrinjo.

V Prelovčevi vili sta pričela povsem novo življenje. Lojze je pometal krog vile, snažil po vrtu, obrezaval sadno drevje, trosil beli pesek po potih in čistil medene palice za preproge na stopnjicah. Drgnil je s cunjjo po kljukah, jih mazal in svetil. Dostikrat je divje zaklel pri takem delu in bi bil najrajši sunil vse od sebe. Polonca je snažila stopnjice, jih pomivala in drgnila s peskom, da so bile bele kakor sneg. Nosila je kurjavo iz kleti k Barbi v kuhinjo, ji tam naredila najtežje stvari in svetila parkete, kar jo je posebno izmučilo. Čez pas jo je bolelo, da se ni mogla vzravhati v postelji. Večkrat je dala Barba, kar je ostalo gospodu in gospej pri kosilu. Najbolje je seveda obdržala zase — drugo je dala Po-

lonci, češ, poglej, kako sem dobra. Polonco je gledala postrani, ker je videla, da gospa govori s Polonco časih precej bolj prijazno kakor pa z njo. Take dneve je bila Polonca reva. Izpostavljena je bila vsem hudobijam, kar jih je premogla Barba. Izpočetka je mislila Polonca, da ne vzdrži tega, da ji ni mogoče, da mora, mora proč od tod. Zardela je, osorno pogledala Barbo in prenehala z delom. A tedaj se je Barba vstopila sredi kuhinje, se podprla v bokih in dejala ošabno:

»Polonca — kaj pa misliš, kaj? Kaj pa si in kdo sem jaz? Jaz vladam tu — ne ti! Kakor jaz rečem, tako narediš. In nič tistih namrdavanj — tega ne trpim. Sicer — tam so vrata! Saj lahko greš! Sto jih pride še v enem dnevu! Dandanes se tepejo za take službe! Objestna si, predobro ti gre!«

Polonca je globoko sklonila glavo, potegnila ruto bolj na obraz in zavzdihnila. Vedela je, če bo odgovarjala Barbi, da bo morala iz službe, da bosta z Lojzetom na cesti, brez strehe in kruha. Zato je potrpežljivo, se ni nikdar več zoperstavila in delala čez svoje moči.

Dobro leto je lahko Lojze opravljal svoje delo, pa polagoma je slabel bolj in bolj, lezel v dve gubi in trpel strašne bolečine. Polonca je opravljala še njegovo delo, kolikor je pač zmogla. Tudi neki drugi gospej je hodila opoldne pomivat, da je prislužila še nekaj več. Zakaj opazila je kmalu, da ni denarja za obleko in ne za druge potrebščine. Žalostna je bila vedno, nikdar se ni več smejala. Le časih ste se pretegnili ustnici kakor v smehu, pa tedaj je bil njen obraz bolj podoben joku, jočemu kakor smejočemu. (Dalje prih.)

RABINDRANATA TAGORE

ALOJZIJ GRADNIK

IZ KNJIGE „RASTOČI MESEC“ (THE CRESCENT MOON)

IZVOR.

SPANEC, ki prileti detetu na oči — ve-li kdo, odkod prihaja?

Da, pravijo, da biva v bajnem selu, tam med gozdnimi sencami, ki jih motno osvetljujejo kresnice in kjer visita dva plašna čarovita popka. Od ondot prihaja poljubljat detetu oči.

Usmev, ki trepeče detetu na ustnicah, kadar spi — ve-li kdo, kje se je rodil? Da, pravijo, da se je mlad bled žarek rastočega

meseca doteknil roba gubečega se jesenskega oblaka, in tedaj se je prvič rodil usmev v snu rosnega jutra — usmev, ki trepeče detetu na ustnicah, kadar spi.

Sladka, nežna svežost, cvetoča detetu na udih — ve-li kdo, kje je bila skrita tako dolgo? Da, ko je mamica bila še mlada devojka, je prepajala njeno srce z nežno in tiho tajnostjo ljubezni — sladka, nežna svežost, ki je razcvetela detetu na udih.

NA OBALI.

Na obali neskončnih svetov se shaja deca.

Nedogledno nebo se negibno spenja nad glavo, in nepokojna voda hrumi. Na obali neskončnih svetov se shaja deca z vriskom in plesom.

Zida si hišice iz peska in se igra s praznimi školjkami. Iz velikega listja si spleta čolne in smejoč se jih spušča preko brezmejne globine. Deca se igra na bregovih svetov.

Ne zna plavati, ne ve, kako se mečejo mreže. Potapljači iščejo biserov, kupci se vozijo na ladjah, deca pa nabira kamenčke in jih zopet razmetava. Ne išče skritih zakladov, ne ve, kako se mečejo mreže.

S smehom se vzpenja morje in blede se blešči usmev obrežja. Smrtonosni valovi prepevajo deci nerazumne balade, kakor mati, kadar ziblje dete. Morje se igra z deco in blede se blešči usmev obrežja.

Na obali neskončnih svetov se shaja deca. Vihar rjuje po brezcestnem nebu, ladje se razbijajo v brezslednih vodah, vsenaokoli je smrt in deca se igra. Na obali neskončnih svetov je veliki shod dece.

* * *

POČETEK.

»Odkod sem prišel, kje si me pobrala?« je vprašalo dete svojo mater.

Odgovorila mu je napol v joku, napol v smehu in si privila dete na prsi. —

»Bil si skrit v mojem srcu, ker si bil njegovo hrepenenje, ljubček moj.

Bil si v punčkah mojih detinjih iger; in ko sem slednje jutro iz ila oblikovala podobo svojega boga, sem oblikovala in preoblikovala tebe.

V vseh mojih nadejah in v moji ljubezni, v mojem življenju, v življenju moje matere si živel ti.

V naročju nesmrtnega Duha, ki vlada naš dom, si se doжил veke in veke.

Ko je moje dekliško srce razklepalo svoje cvetne liste, si plavalo nad njim kakor vonj.

Tvoja mehka nežnost je cvetla v mojih mladih udih, kakor zarja na nebu pred solničnim vzhodom.

Miljenec nebes najmilejši, dvojček z jutranjo zoro, si plaval po reki pozemelj:

skega življenja in naposled si pristal v mojem srcu.

Kadar ti zrem v obraz, me prevzame sveta skrivnost; ti, ki si bil skupen vsem, si postal samo moj.

V strahu, da te ne bi izgubila, te privijam tesno na svoja nedrija. Kakšno čarodejstvo je zapletlo zaklad vsega sveta v te moje šibke roke?«

* * *

KADAR IN ZAKAJ.

Kadar ti prinašam pisanih igračk, dete moje, umem, zakaj igra toliko barev v oblakih in na vodi in zakaj so rože tako pestre — kadar ti prinašam igračk, dete moje.

Kadar ti popevam za ples, vem, zakaj je godba v listju in zakaj pošiljajo valovi zbor svojih glasov k srcu prisluškujoče zemlje — kadar ti popevam za ples.

Kadar prinašam slaščice tvojim poželjivim rokam, vem, zakaj je mёд po cvetnih čašah in zakaj je ovočje tajno napolnjeno s sladkim sokom — kadar prinašam slaščice tvojim poželjivim rokam.

Kadar ti poljubljam lica, da bi se nasmejalo, zlato moje, umem zares, kakšna slast lije z nebá v jútranji zarji in kakšno razkošje prinaša poletni veterc mojemu telesu — kadar te poljubljam, da bi se nasmejalo.

* * *

OBLAKI IN VALOVI.

Mamica, bitja ki bivajo tam gori v oblakih, mi kličejo:

»Mi se igramo, odkar se prebudimo, dokler se nagne dan. Igramo se z zlato zarjo, igramo se s srebrnim mesecem.«

Vprašam: »Ali kako naj pridem gori k Vam?«

Pa odgovore: »Pridi na kraj zemlje, dvigni roke proti nebu in vzame te na oblake.«

»Mamica me čaka doma,« pravim. »Kako naj jo zapustim in pridem?«

Nato se zasmejó in odplavajo.

Ali jaz poznam še lepšo igro, mamica.

Jaz bom oblak in ti boš mesec. Jaz te zakrijem z obema rokama in sleme naše hiše bo modro nebo.

* * *

Bitja, ki bivajo v valovih, mi kličejo:

»Mi prepevamo od zore do mraka; potujemo in ne vemo kam potujemo.«

Prašam: »Kako bi se vam pridružil?«

Oni pa mi rekó: »Pridi na kraj brega in stoj s trdno zaprtimi očmi, da te odnese na valovih.«

Pravim: »Mamica hoče, da sem vsak večer doma — kako naj jo zapustim in grem?«

Na to se zasmejejo, zaplešejo in odplavajo.

Ali jaz poznam še boljšo igro od te.

Jaz bom val in ti boš tuj breg.

Jaz se bom valil naprej in naprej in smejó se ti razbijem ob nedrijih.

In nihče na svetu ne bo vedel, kje sva.

* * *

ČAMPIN CVET.

Misli si, da bi bil čampin cvet, samo tako za šalo, in bi rasel na veji visoko na onem drevesu in bi se tresel v vetru od smeha in plesal po pravkar razklenjenih listih, ali bi me spoznala, mamica?

Klicala bi: »Dete, kje si?« in jaz bi se

smejal sam pri sebi in bi bil tiho, prav tiho.

Skrivaj bi odprl svoje liste in bi te opazoval pri delu.

Kedar bi po kopeli, z mokrimi lasmi, razpuščenimi preko ramen, šla skozi senco čam-povega drevesa do dvorca, kjer opravljaš svoje molitve, bi začutila vonj cvetlice, pa ne bi vedela, da prihaja od mene.

Kedar bi opoldne po obedu sedela ob oknu in čitala RAMAJANO in bi senca drevesa padla na tvoje lase in na tvoja nedrija, vrgel bi svojo malo senco na stran tvoje knjige, prav tja, kjer bi čitala.

Bi uganila, da je bila to drobna senca tvojega malega deteta?

Kedar bi šla zvečer s prižgano svetilko v roki v hlev h kravam, bi padel nenadoma zopet na zemljo in bi bil še enkrat tvoje pravo dete in bi te prosil, da mi poveš kakšno pravljico.

»Kje si pa bilo, ti poredno dete?«

»Ne povem ti, mamica.« Glej tako bi si govorila ti in jaz.

STANKO KLEMENČIČ

PESEM DVEH SRC

Trava in drevo in gora
v solncu plamti;
duša drhti
in plaka,
in čaka
odgovôra.
Tri dni, tri noči — odgovora ni.

Še modre rože dehtë
osamljène,
zapuščène...
Ah, spomin moj dalj ne gre.

NARTE VELIKONJA:

OBISK

BAZILIJ Poznik si je popravljaj lase, popravljaj ovratnico, najmanj trikrat okrtal salonsko suknjo, pozabil ni pri tem ne nagelja, ne privihanih hlač, ne tabakire na eni strani s cigaretami za dame, na drugi za gospode in zase — postal ves nervozen radi majhne luknjice na mezinu desne rokavice in bil po najmanj enourni predpripravi in tehtnem preudarku vseh podrobnosti, ter po vsej svoji skoraj boleštni natanč-

nosti v toliko zadovoljen sam s seboj, da je sklenil iti.

Dospevši na prag se je ozrl na sever — tam je bilo temno, na jugu se je oblačilo, samo na zahodu se je svetlikala močna nebesna jasa. Iz vsega tega je sklepal, da ne bo dežja. Pustil je dežnik, ki ga je oviral in bil že nekoliko obnošen — pri hišnici.

Zmenjeno je bilo, da se sestaneta točno ob pol petih na vogalu majhnega parka pred

vojaško bolnico; posebno sta povdarjala točnost.

Bazilij ni gledal natančno na uro; tudi mu ni dalo strpeti doma, če je bil že napravljen. Sedi za pisalno mizo v salonski suknji in piši! Najprej si zmečkaš suknjo in misli beže vse skozi okno, če hodiš po sobi, je isto kakor, če se sprehajaš v parku.

Bazilij je prišel pred bolnico deset minut pred štirimi. Kraj je določila ona in on si ni upal ugovarjati.

»Dobro, vsaj zamudim ne,« si je dejal v tolažbo in stopil po parku. Na voglu je postal par hipov, kakor bi z zanimanjem mimogrede opazoval goloba, ki sta se zaljubljeno kljunčkala. »Čudovita žival,« je menil in šel okoli bolnice. Dasi je stopal prav počasi, je bil v petih minutah okoli in zopet na voglu. Golobov ni bilo več tam; v zadregi je izvlekel tobakiro in si prižgal cigareto.

»Da bi bila vsaj kavarna tu na voglu,« se je jezil na tihem in pihal dim predse. »In ura bo šele štiri,« se je nevoljno ozrl na svetle kazalce na bližnjem stolpu.

Toda stati ni smel. Stopil je skozi park po stezi, ki je prvo križala. Ko je sklenil, da natančno pregleda vremensko poročilo na barometru, so padle na njegov klobuk skozi drevje prve deževne kaplje. Bazilij je vrgel cigareto na cesto in se umaknil za vojaško bolnico v zavetje. Toda čez par hipov mu je postalo nerodno: v dežju, z nageljem v rokah, v salonsko-promenadni obleki — na vogalu vojaške bolnice. In povrh vsega: na nasprotni strani je stanovala njemu znana družina sodnika Planinca.

Pravzaprav mu je bila družina zelo zelo znana. Poznal je vse vrline in slabosti milostive in njenih hčerk Lize, Albine, Alme in Olge. Nekoč so v Ljubljani govorili, da gleda za Albino in stvar je res bila že dogovorjena. Zadovoljni so bili vsi: dekle, oče, mati, vse sestre, vse tete, čas brez službe, fant brez denarja, vpoštevali so vsemogoče razdalje, srca in ljudi — vsepovsod sama zadovoljnost, ki je rodila staro stvar: reč se je razdrla, kakor se razdere ponavadi taka zadeva: Albina je vzela drugega, ki je že imel kruh in službo in denar.

Poznik ni bil od takrat na obisku že najmanj dve leti, dasi se pravzaprav ni nič sprl in bil ostal v nekem daljnem prijateljstvu

lepih spominov. Celo z gospodično Lizo sta se bila parkrat prijazno srečala na cesti, le Albine ni videl, odkar se je poročila.

In ko je postal za voglom, mu je prišla rešilna misel: obrisal je kaplje s hlač in klobuka, vtaknil nagelj v žep in sklenil, da obišče znanke in prevedri.

Odpirat je prišla najstarejša, neomožena hči Liza. V prvem hipu je osupnila in nekaj zajecjlala. Bazilij je takoj čutil, da je zagrešil nerodnost, toda nato sta se oba ojunčila in Liza je povzela besedo, kakor bi tisti hip še samo njega čakali.

»O, vendar, gospod Poznik, zopet — kakor bi bila zinila nekaj preveč, je popravila: »Gospod Poznik, stopite, stopite naprej.«

V kuhinji je zašumelo med materjo, kuharico in hčerami:

»Bazilij!«

»Kdo?«

»Bazilij?«

»Da, Poznik!«

In Poznik je slišal od nekod droben glas, kakor bi vekalo prebujeno dete.

Obrazi v kuhinji so se začudeno gledali:

»Kako da si upa priti? Kaj išče?«

Gospodična Liza ga je odpeljala v spremnico. Par hipov je vladala čudna zadrega med njima. Njegov pogled je obstal na šopku rož na mizi: bile so rože, ki jih je Albina imela najrajše.

»Zdaj ste spet enkrat v našem mestu?« je vprašala Liza, ko sta sedla.

»Da, gospodična, sprejel sem suplenturo.«

»Saj smo že slišale, Albi — Alma,« se je odkašljala, »Alma je pripovedovala.«

Pogovor ni šel. Zmerom je bil kje kavelj, kamor sta se zataknila misel in jezik.

Bazilij je uvideval svojo nesrečno nepremišljenost; tisti hip bi bil rajši v toči zunaj. Premaknil se je nervozno na stolu:

»Kaj pa hočem; skoraj je že čas, da se pobrigam...«

»O, vam se ne mudi nikamor s časom; možje ste v cvetu v letih, ko smo ženske že stare. Pravijo, smo kot rože. Da, najboljša in najlepša se v enem tednu osuje...« je dejala in vidno pričakovala, da bo ugovarjal.

»Vi, vsaj vi se nimate pritoževati; kljub — pa se je ugriznil v jezik, spomnivši se, da ima gospodična že petintrideset let in »kljub svojim letom« ni smel reči. »Vi sami ste dokaz, da to ni res,« je dejal. »Na, zdaj sem pa

še v večjem močniku,« je pomislil. »K večjemu potrjujete samo svoj prvi stavek,« je menil naglas.

Gospodična je lahno, samo dopadljivo zardela.

»Gospod Bazi — gospod Poznik, vi bi pač morali vedeti, da ne trpim nepotrebnih poklonov.«

Zdaj je bila zadrega na njeni strani.

Poznik se je nasmehnil:

»Mnogo se pozabi...« a sredi stavka je obstal.

Vse, kar sta začela, je cikalo na preteklost in v tej zavesti je bilo obema nerodno. Nastal je med njima hipen molk.

Od nekod se je spet slišal vekajoči glas otroka.

Pogovora o rožah je bilo konec, kajti v sobo je prišla sodnikova gospa, ki je sladko govorila, prekladala uslužno roko iz roke v roko in se v obraz ni še nikomur zamerila. Z njo sta prišli Alma in Olga.

»Gospod Poznik, kakšno veselje, da vas zopet —« pa se je tudi njej ustavilo — »da vas vidim« — je popravila. Vsak je imel tako velike ozire nanj. Kajti bili so mnenja, da ga rana zelo boli. »Oh, srčna rana,« je ob takih prilikah pomembno vzdihnila gospodična Liza. Toda čim bolj so imeli ozire, tembolj se je to čutilo. Prisiljenost besed, molk sredi nedokončanega stavka; Bazilij je sedel kakor na trnju in skrivaj strmel na uro, če je že pol petih.

»Gotovo ste mnogo delali zadnje čase,« je povzela gospa besedo. »Na Dunaju, kaj ne?« —

»Da, milostiva,« se je premaknil na stolu. »Izpiti; saj ni naše mladosti drugega kot izpiti...«

»Da, da, sami izpiti; tudi naš Janko —«

Bazilij je videl, kako so preplašeno zastrmele hčere vanjo. Janko je bil Albinin mož.

»Mislim Logarjevega« — je zardevši naglo poudarila gospa. Zadrega je bila še večja. »Tudi ta je zdaj prestal zadnji rigoroz.«

»Gospoda žalibog ne poznam.«

»Toda ta otrok« — se je obrnila do Olge. »Pojdi ven in reci, naj ga previje, da se ne bo tako prtil. — Da,« je menila nato, »on je nekoliko mlajši in študiral je v Gorici.«

»Pomisli, mama,« je dejala Liza. »Gospod bo učil v Ljubljani. Na gimnaziji?«

»Ne, na realki!« je odgovoril.

»Na realki?« se je čudila gospa, kakor bi sploh nihče ne bil še učil na realki. »To je lepo, da nas popo —« hotela je reči »popolnoma ne zapustite,« pa se ji je zaletel suh kašelj pod jezik — »da našega mesta ne zapustite, ker pač vedno nedostaja delavcev naši stvari. In središče in ognjišče slovenskega kulturnega življenja je pač v Ljubljani...« je skoraj veselo zaključila, ker ji ni bilo treba nič več kašljati.

Bazilij se je pa dobro spominjal, da je on sam že nekdanj na tem mestu poudarjal ognjišče in središče slovenske kulture. Še Albina mu je bila namignila, da ne sme nikoli več tako odločno zastopati svojega mnenja napram mami.

»Ona hoče imeti vedno prav,« je dejala oni večer Albina.

»Res; sicer dela se tudi drugje lahko, morda še lažje, ker se človek bolj osvobodi ozkega neposrednega stika in lažje bolj nemoteno in nepristransko sodi.«

»O, na deželi je pač dolgčas. In kaj sta Kranj, Novomesto, še celo Gorica nič drugega kot večji trgi na deželi! Spominjam se še Škofje Loke, ko je bila Albi — Alma rojena —«

Alma je začudeno pogledala, kakor bi hotela ugovarjati.

Poznik je vedel, da je bila Alma rojena v Ljubljani in Albina v Škofji Loki. Da bi se sam rešil zadrege, je dejal:

»Toda mir je na deželi in samo v miru se lahko dela.«

Olga ni bila vrat prav trdno zaprla, ali pa je otrok bolj vpil: glas je bil močnejši.

Gospa in hčere so se spogledale.

»Meni se zdi, da vleče,« je dejala gospa. »Ama zapri vrata! Kaj pravite vi k temu dežju, ki je dan na dan — mene že trga po vseh kosteh. Edino radi tega mi Ljubljana ne ugaja.«

Alma je med tem zaprla vrata.

»Kadar je tako vreme,« je menila gospa, »tistikrat pletem...«

»Vi milostiva ste pač zmerom pri delu; kar se spominjam...«

»To je moje veselje...« mu je segla v besedo, kakor bi hotela prepričati, da bi se ne spominjal. Bazilij sam ji je bil tudi hvalen. »Glejte, gospod, pred kratkim sem dovršila onele gardine. Če se kajanimate za ročna dela?«

Spominjal se je, da se je včasi zanimal zanje in gospa je imela dober spomin ter za vsakega človeka klopčič navitega pogovora.

»Za lepo delo sem se vedno zanimal. Ali smem ogledati?

Bazilij je vstal.

»Prosim, prosim,« je dejala gospa.

Ogledal si je križni vbod, pohvalil zvezdno tkanje in v resnici pri tem gledal skozi luknjice na uro, ki je kazala četrto čez štiri, ter se ozrl na ulico: videl se je vogel pred vojaško bolnico in kos parka. Na voglu je stal dežnik in pod dežnikom dekle.

»Kaj že čaka?« se je vprašal in postal nestrpen. »Pa dež gre.«

»In gospodična Liza tudi veze?« je menil in se ustrašil besed. Kajti gospodična Liza je potem znesla vsa svoja dela na mizo in povedala, od kod vzorci in kaj pomenijo.

»Po malem, po malem,« je dejala Liza. »Človek se vsega naveliča. Zdaj delam za božičnico.«

»Tako zgodaj?« se je začudil.

»Za naše malčke ni nikdar preveč, ne pre zgodaj...«

Malček je pa zunaj veno hujše vpil in znan glas je prepeval in se trudil, da bi ga utešil.

»Aja, aja, ljubi moj!«

Bazilij je pozorno poslušal.

»Aja, aja, Janko, Janko!«

Zašumelo mu je skozi možgane:

»Albina!«

»Čudno,« je pomislil nevoljen, »kakor bi se bala ali pa tako nič ne upošteva?«

Hotel je že vprašati, čegav je otrok, ki vpije, a se je premagal. Spomnil se je, da ga zunaj čaka dekle in ti ljudje okoli njega mu niso imeli ničesar povedati. Zunaj je po vrh tega pela Albina: »Janko, Janko!«

Vstal je, da bi se poslovil.

»Toda v takem dežju. Počakajte še par minut, da se prelije. Spijemo čaj in med tem nam kaj poveste o Dunaju,« je hitela gospa. »Včasih — hotela je pristaviti, »ste lepo pripovedovali,« a zagledala je Lizin pozorni pogled — »meni je pravzaprav zmerom v zabavo, če kdo pripoveduje študentske dogodbe...«

»Mi je zelo žal, zelo žal, gospa, da moram iti —«

»Pa ne sedaj — glejte!« je opomnila Olga, ki je prišla, ko je slišala, da se poslavlja.

»Glejte, kako lije! — Čudno, gospodična na voglu stoji že najmanj četrto ure. Kdo jo je tako grdo potegnil?...« je pridejala mimo grede.

Baziliju se je mudilo, dasi se mu je v resnici v srcu porodila želja, da bi vsaj kako mogel videti Albino in otroka. In še bi bil rekel par besed, toda sodnikova gospa je bila presladka in iz tega je sklepal, da je že čas slovesa.

»Saj že ponehuje!« je menil.

»O škoda, ker nočete ostati,« je menila. »Vi ste mi bili zmerom dragi, pa danes tako hitro — konča vaš obisk,« je nerodno pristavila.

Poslovil se je. Ko je stopil mimo kuhinje, so se mu pred nosom zaprla vrata. Vendar je ujel v hipu z očmi gospo Albino, ki je mirila dete in naenkrat prenehala s pesmijo, kakor bi odrezal. Na stopnicah je slišal glas stare gospe:

»Albina!«

Nato so se zbrale vse — tudi gospa Albina — pri oknu in gledale na ulico.

»Dolgočasen je postal,« je rekla Olga.

»Meni pa njegov temni pogled ugaja!« je dejala Alma.

»Pa ga nismo še povabili. Alma, zakaj mu nisi posodila dežnika?« je menila gospa kakor v opravičbo. »Ko bi ga bil vrnil, bi bil moral še priti. Toda težko se je pogovarjati z njim.«

»Meni se nekoliko smili; zdi se tako zamišljen, kakor bi trpel,« je pristavila Liza in pomenljivo pogledala Albino.

Bazilij je pa med tem ravno prišel do dekleta okoli vogla. Ko so ga zagledale skozi okno, je dejala Olga:

»Zdaj razumem!«

Alma se je zardela obrnila v stran.

»In niti povprašal ni po tebi, Albina,« je vzdihnila gospa. »Tak brezčutnež.«

Gospa Albina pa je zrla nekaj hipov nepremično na par sredi dežja v parku. Na licu ji je zaigrala za hip bledica in prsi so se ji burno dvignile. Ko je Bazilij prijel dekle pod pazduho, se je zavedla, nevoljno zaajala dete in čutila, da ji pri srcu ni ne veselo ne prijetno.

»Čemu vlačim to dekle v dežju po mestu?« se je vpraševal Poznik in redko odgovarjal na njene besede.

PASTUŠKIN:

VRAŽJI DAROVI

(Črnogorski motiv)

ZAPLENJENO

ZAPLENJENO

J. PAHOR:

MOST

NIČE je bil truden in je komaj pričakoval večerje. Takoj po večerji je šel do lestve in na seno, ki je sveže dehtelo v poletno noč. Poravnal si je ležišče, potisnil nekoliko sena za vzglavje, slekel suknjič in legel. Nekaj prijetnega ga je objelo, sladka omotica, ki je postajala z vsakim trenutkom milja. Zaprl je oči in se pogrezal nekam v polsnu. Toda ni še utonil povsem v spanje, ko je začul z dvorišča:

»Niče, Niče, Niče!«

Poznal je glas, bil je gospodar, ki ga je iskal in si dal posla s koleseljem na dvorišču.

Niče se je opravičil in stopil po lestvi doli. Bil je krepko razvit in po telesu daleč preko šestnajstih let, ki jih je pravkar dosegel.

»Opravi konja,« je govoril gospodar, »peljal boš zdravnika!«

Niče je stopil v hlev, spregel rjavca in ga pripeljal skozi vrata. Nato je šel po komat, ga potisnil konju čez glavo, vrgel vrvi čez hrbet in peljal žival k vozu, kjer jo je vpregel.

»Kam bom peljal?« je želel vedeti.

»Ne vem,« je odgovoril gospodar kratko. »Vzemi luč in odejo!« je dostavil in odšel v hišo.

Niče je storil po ukazu, sedel na voz, stresel vajeti in zavil z dvorišča skozi široko odprta vrata na cesto. Pognal je do zdravniškega stanovanja in počakal. Razmišljal je, kam mu bo neki peljati nocoj tako pozno.

»Kam, gospod zdravnik?« je bilo prvo vprašanje, ko je stopil ta, toplo zavito, v

koleselj ter položil zraven sebe usnjato torbico.

»V Ivanjigrad,« je odgovoril zdravnik. »Le dobro poženil!«

Daleč, je pomislil Niče; niti poti ni prav poznal do te oddaljene, majhne vasice. Odel je gospodu noge, nato pa pognal po prazni cesti, ob kateri so se vrstila razsvetljena okna.

Skoro nikogar zunaj, je razmišljal; čez eno, dve uri bodo luči ugasnile, vrata se bodo zaprla, ves široki trg se bo pogreznil v pokoj. Le nejasne črte hiš in drevja bodo ždele naokrog, kjer je še pod večer vse živelo in utripalo dela in skrbi, zadovoljstva z dovršenim in novih načrtov. Dobro je ljudem! Delo, sadovi dela in počitek!

Samotno je drdral voz. Hiše so se skrile za drevje, visoko obzidani vrtovi dvorcev so ostajali za njima.

»Niče!« se je oglasil zdravnik. »Tja ne hrani konja, imava nujno pot!«

Ničetu je bilo všeč: se bosta vsaj prej vrnila. In bog ve, kako nestrpno pričakujejo zdravnika, od katerega je morda odvisno ono življenje, morda prihodnost rodbine in ne preskrbljenih otrok. Spomnil se je svojega očeta, ki je že leta počival v grobu; v tridesetem letu in sključen kot starec in pet let v bolezni, ne da bi imel le količkaj upanja, da ozdravi. Pri delu je dobil bolezen, pri delu za druge kot dninar in v najkrepkejših letih, še predno mu je življenje kaj dalo iz svojih zakladnic. Do takrat pa je bil močan, tako je večkrat pravila mati, močan in zdrav, najlepši med mladeniči in možmi. Ko je umrl, Ničetu je bilo sedem let, ni pojmlil te smrti in ni pojmlil, da mu je bil oče, ki je umrl. Zdaj razume. Z vsakim dnem bolj. Razume in vidi, kako se je smrt očeta nagnila do njega, sina, kako vodi most iz uničenja v novo življenje in kako določuje to novo življenje.

Enakomerno so udarjala kopita po kamez niti cestni odeji, zdaj zazvenevajoče, zdaj zopet kratko in trdo; vmes pa so žrdali brez miru železni obroči koles, ki so drobila pesek in kamenje. Kot bel trak se je risala in vila cesta pred vozom in daleč spredaj iz noči, ki je zatemnela polja na desni in levi. Svetiljka pa je metala svoj tresoč se svit po konju, ki se je rahlo nagibal zdaj na

to, zdaj na ono stran, ter po cesti in po sivi, zidani ograji ob njej.

Rjavec je znižal glavo in zaustavljal voz. Strmina je bila pred njim in se je že dalje časa vzpenjala. Niče ni hotel priganjati živali, ker je razumel, da bi jo le utrudil, ne da bi pridobil kaj časa. A ko je došel voz k vrhu, se je zazdelo, da se tema noči umika. Grmovje, ki je rastlo ob robu vrha, se je črtalo razločneje in med njim so se začele kazati ostro razjedene, še temne konice skal, ki so se pa bolj in bolj belile. Daleč skozi temno borovje se je iz dna rumenila luč, ki je hladno svetila med redke zvezde na nebo in po gričih, obsejanih z nizkim grmovjem, sivimi grubljami in ostrim kamenjem. Puščobni svet se je odprl v mesečini pred njima, ko sta dospela na vrh. Poznalo se je, da sta že daleč od selišč. Cesta se je nato spustila navzdol in treba je bilo konja držati z napetimi vajeti pokonci, ker je voz bolj in bolj pohiteval.

Niče se je upogibal daleč nazaj in čutil, da uporablja vso svojo moč, ko so hiteli brzojavni drogi z vso naglico mimo njega navzdol.

Komaj je bil voz na ravnici, že so se spet začele oglašati misli.

Ko bi oče živeli! Mlad je bil, zdrav, delaven, z neutešljivo željo, da bi si kupil le košček zemlje. Stoterno bi rodila, negovana z močnimi rokami in povečala bi se s pridnostjo, žilavostjo in s tem, kar bi očetova skrbnost prislužila tekom zime v oddaljenih gozdovih. Dom bi se razširil in njegova streha bi bila trdnjša in varnejša in pod njo dovolj prostora za vse. Očetu bi pomagal on, prvorojenec, z vso očetovo vnemo in s podvojeno vztrajnostjo. Tako bi prišel čas, ko bi na zimo oče počival, ko mu ne bi bilo več treba dvigati sekire v snežnem metežu, poslušati pod mračnim, tujim nebom žvižganja in stožkanja vetrov v vrhovih. Tako bi prišel čas, ko mu ne bi bilo več treba sedati v utrujenosti na zrušeno deblo in se ozirati s skrbjo proti vzhodu, proti domu, kjer je rodbina z bojznijo mislila nanj. Vse bi dosegli! Delali bi in dosegli.

Toda očeta ni. Počiva in svit solnca in hlad noči bežita nad njim in mati in sin mislita nanj in na načrte, ki so legli v zemljo tako lepi in komaj zasnovani. —

Temno borovje se je dvigalo v hrib, po katerem se je v dolgih ovinkih vzpenjala cesta. Vedno več je bilo borov in vedno višja so bila ravna, belorjavkasta debela. Po njih in skozi nje se je predla mesečina ter risala tu mreže, tam ravne črte skozi gozd in čez svetlo cesto. Vedno samotneje in tišje je bilo med tem drevjem, ki ne pozna šelestenja, temveč le silen šum, kadar padajo nanj viharji. V samoti in tišini je postalo Ničetu tesno. Napol se je obrnil in omenil:

»Pravijo, da je skozi ta gozd nevarno.«

Zdravnik ni odgovoril in zato se je Niče oprl z roko na sedež in obrnil z vsem živostom. Možu sta ležali roki v naročju, klobuk je imel potisnjen globoko na čelo. Videti je bilo, da spi povsem brezskrbno. To je Ničeta za trenutek potolažilo. Toda ni si mogel kaj, da se ne bi oziral zdaj na desno, zdaj na levo v to mračno borovje, ki je imelo toliko pretečih, vznemirjajočih senc.

Pozna ura, si je mislil in tako sama ter golih rok! Daleč naokrog nikjer naselbine, zato pa nista tudi nikjer srečala človeka. Kdo bi mogel slišati tukaj napad? Kdo bi mogel priti na pomoč? Niče je že vedel, kako so tu ali tam napadli voznika. Neznavec je skočil pred konja ter ga zadržal, drugi je med tem zagrozil z orožjem. Če se je konju posrečilo zdirjati, tedaj je bilo dobro, sicer... A tu je bila reber, vedno višje in konj že tudi upehan!

Konj je začel prhati ter je otresal z glavo. Nekaj ga je nadlegovalo in videti je bilo, da se hoče ustaviti. Niče je popustil vajeti, jih stresal, klical konja po imenu. Vedno bolj ga je vznemirjalo, postalo mu je neprijetno na sedežu. Ustavil je in stopil h konju, toda zapazil ni ničesar pri opravi. Peljal je rjavca na uzdi nekoliko dalje in ko se prhanje ni več ponavljalo, sedel zopet na sedež. Le še kratka pot je bila skozi borovje, nato so se začele na ravnini njive, znak, da ni več daleč do ljudi.

Ničetu je odleglo, nemir ga je pustil. Gledal je čez konja in za ovinkom so se njive poševno dvignile. Goste trte so se širile nad zemljo, zakrivale kamenite zidove in šle vedno višje, izza njih pa so se belile hiše, ki so stale druga nad drugo in tesno skupaj kakor v objemu. Bela, tiha svetloba je medlela na njih, da so se stekla temnih oken bleščala. Toda glasu ni bilo od nikoder, ne

bilka se ni zganila, le v trtah so se včasi vznemirili listi: speča ptica se je napol vzdramila, ko je šel voz mimo in navzgor med hiše.

Niče je videl. Vsi, ki so tekom dneva delali v teh vinogradih in dalje naprej po senožetih, vsi so legli, vsi so počivali, vsa vas, otrok, mož in starec. Utrujenje je prišlo zvečer čez nje, v roke, na oči, v srca, da so popadli na ležišča in se izgubili v globokem snu. Nekaj lepega je v tem pozabljenju, čez katerega bežijo udarci ur, bela mesečina, rosa zemlje in trt in tišina neba in zvezd...

S kamenite klopi ob zidu se je dvignila postava, prišla blizu in vprašala:

»Ste li vi, gospod zdravnik?«

Ta se je zdramil in nekaj zamrmral še v polsnu.

»Ali je to Ivanjigrad?« se je vmešal Niče.

»Hvala bogu!« je odvrnil moški. Zdravnik je stopil z voza, želel vedeti za bolnico in odšel z možem.

Niče pa je peljal voz še do vrha, da ne bi drčal navzdol, se ustavil pod širokovejnim orehom, pogrnil konjev hrbet z odejo ter se ozrl na zapad, kjer se je nižalo veliko oblo meseca, da se je pod njim vedno višje svetila morska gladina. Nato je sedel v voz in se nagnil daleč nazaj. Bilo mu je dobro, ker je prej skoro ves čas sedel sključen. Prijetna utrujenost ga je prevzemala in mu legala posebno na oči; nehote so se trepalnice zgrijnile in s težavo jih je moral spet odpirati. Vajeti je držal v rokah, venomer v strahu, da mu padejo v polsnu iz njih ter da bi konj ne potegnil. Ni mu zaupal, a tudi je bila na drugi strani pot z vrha zopet navzdol.

Daleč na zapadu, nizko pod orohovimi vejami pa je postajala obal vedno večja in je rdela zamolklo kot kri. Njen beli svit je naglo umiral, vsepovsod se je širil mrak iz mesečine v noč. Še zadnja luč je zagorevala med dolgimi, ozkimi in nizkimi črtami oblakov in ž njo so se zapirale Ničetu oči, ki jih je vsak čas z muko odprl. Koncem je legla vsečez tema in v njej se je Niče še težje boril s spanjem, ki ga je vabilo, objemalo v svoj inehki naročaj, božalo mu oči in se zlivalo po vseh udih. A komaj mu je napol prešla zavest, že se je zdramil in otresel sna, dokler niso od nekod zabrnili udarci. Niče je štel, bilo je polnoči. Nedelja torej, je pomislil.

Za trenutek ga je poživelo. Pred očmi sta se mu pojavila pomočnik in starejši vajenec gospodarjev; oba v novih oblekah, pomočnik z zlato verižico in trdim, črnim klobukom. Postajala sta nekaj časa na cesti pred mesnico, ogovarjala ljudi in se smehljala, nato pa odšla na trg pred cerkev, kjer sta se sprehajala. Po cesti in trgu je praznično bleščalo nedeljsko solnce. Tudi drugi, mlajši vajenec se je mogel že v jutranjih urah preobleči v praznje in iti domov v bližnjo vas, odkoder se je vrnil šele naslednje jutro. Le on sam, Niče, le on je moral delati še dopoldne, ko je solnce bilo čez ceste in vrtove ter se veselo odbijalo od lepih, čistih oblek, ko je skozi lahki, prosojni zrak pelo zvonjenje daleč v polje in čez senožeti. Šele popoldne je pričela zanj nedelja, ko je mogel poiskati lepšo obleko; toda tudi zdaj ni smel daleč z doma, ker je moral pogosto peljati kam z vozom. V kakšnem nasprotju je bilo vse to z gospodarjevimi obljubami, da bo pri njem vajenec in v treh letih že pomočnik z dobro dnevno plačo! Kdaj bo pričela ta vajenska doba? In še v sorodstvu da je gospodar ž. njegovo materjo in ž. njim!

Zdravnik se je vrnil in spremljevalec se mu je hitel zahvaljevati. Sedel je na voz, Niče pa je vzel odejo, jo pregnil in položil zdravniku na noge.

»Bojim se vožnje nazaj!« je nato izpregovoril.

»Ni nikakšne nevarnosti,« je zatrjal možki.

»Navzdol je po hribu, a zavora pri vozu skoro nič ne prime,« je razložil Niče.

»Ali ni morda še druge poti?« je vprašal zdravnik.

»Še krajša je, a nekoliko slabša,« je povedal mož, »pa se da voziti!«

Šel je nekoliko korakov ž. njima ter jima pokazal to pot. Pri ločitvi se je zopet gorko zahvaljeval zdravniku. Potem pa je voz odpeljal v temo.

Tupatam se je pokazala pot, ki se je cepila v stran, zato je bilo težko določiti, katera je prava. Svetiljka je le s težavo brlela in zdelo se je, da bo ugasnila pri prvem stresljaju. Zdravnik ni mogel zaspati, ker je na vozu preveč otresalo, zato je opazoval pot in včasi svetoval. Hkrati sta uzrla visoko cvetočo deteljo na obeh straneh voza. Konj je stopal vedno počasneje, naposled je obstal. Niče je žival razumel in stopil z voza, pot

je pred njimi izginila. Šel je po sledu nazaj in iskal v temi. Sicer je kmalu našel kolovoz, toda dvomil je tudi nadalje, če je to prava smer. Vendar mu ni preostajalo drugo, kakor da je prijel konja za uzdo in ga vodil do najdene poti; po kateri se je vožnja nadaljevala skozi drevje in grmovje, stezajoče se včasi bohotno do voza in šumeče v kolesih.

Vsa noč bo izgubljena, je mislil Niče in nekaj trudnega je bilo v tej misli.

Čisto nizko se je spuščalo vejevje in voz je šel povsem tiho, a težko dalje. Zopet se je zdelo, da se mora pot izgubljati. Tla so bila čimdalje mehkejša in blatna in kolesa so se globoko vdiralala. Konj je vozil s težavo, vrvi so se napenjale, voz se je sumljivo nagibal. Videti ni bilo ničesar, ker je branilo gosto grmovje.

Ničetu se je žival smilila. Tudi ona ni imela počitka, dasi je bil mir vsepovsod in je gozd vseokrog tiho sanjal. Prepustil je zdravniku vojke, prijel svetiljko in šel h konju. Pot se je še kazala, a je bila čisto skrita z goščavo. Niče je uvidel, da je treba le dalje. Svetil je in vodil konja po premočenih tleh, sam ni vedel, koliko časa, dokler se ni drevje začelo razmikati in se je z druge strani naenkrat pokazala široka cesta.

Niče je spet sedel na voz in pognal rjavca, dasi je bil še vedno v dvomih, kje se pravzaprav nahaja in se li ne oddaljuje vedno bolj od doma. Šele ko so prišli do vasi, je bil zdravnik ceste gotov. Zavil se je dobro, ogrnil, naslonil vznak in kmalu zaspal. Svetiljka je trepetala in ko je Niče pognal, je hkratu ugasnila. Cesta je bila prava, široka in lahko nagnjena, zato je konj hitel, edini daleč naokrog, hitel skozi nočni mir, med drevjem, travniki, njivami in včasi skozi spečo vasico.

Niče je čutil prijetno lajšanje, ko je napustil vajeti in se predal cesti. Konj je brzel kakor bi že želel predirjati to dolgo, trudno noč in bela pena se mu je zbirala po truplu ter se včasi odtrgala v veliki plasti na tla. V hladni zrak so se vili ž. njegovega hrbta topli hlapovi, za razgreto in razpenjeno živaljo je ostajal oster duh.

Ničeta je stresal hlad in si je želel odeje, ki zdravniku očitno ni dosti koristila; toda vzeti se mu je ni upal. Vzlic hladu, ki je vedno mrzleje vel od nekod, se ga je loteval vena komernem drdranju spanec. V polsnu je

poslušal, kakor da se voz oddaljuje, tišje in tišje, pa se je krčevito stresel in zdramil. Ko se je ozrl okrog, ni mogel verjeti, da se sam vozi dalje in dalje po cesti, pod zgodnjimi jutranjimi zvezdami. Istočasno se je zavedel, da bi se lahko zgodila nesreča, če bi na vozu trdno zaspal. Zato se je trudil, da bi bdel, kakor mu je bilo težko.

Kako brezskrbno spi gospodar, je mislil, v tem času, ko mora on bdeti sredi ceste in sredi noči! Kako dobrodejen pokoj ga ziblje, ko mu tukaj služita človek in žival! Nič čudnega, če premoženje raste. Vedno dalje se mu širi posest: komaj poveča hlev, že zida lopo in še ni ta dozidana, popravlja stanovanje in prenavlja mesnico. A ni mu dovolj! Predno se zjutraj dobro svita, že mora biti delo pri njem v polnem teku in ko je povsod že temna noč, teče še dalje — pri luči. Drugod že mirujejo, pri njem pa se še vedno čuje ropot vrat in voza, klic in kletvina. Gospodar je zdaj tu, zdaj tam. Vse vidi, nič mu ne uide. Ukazuje, graja, priganja, se jezi kolne. Kjer je on, vse hiti; šele ko se kam odstrani, se hlapci in dekle spočijejo. Le pomočnik je varen pred njim. Zakaj? Ker sam priganja, če gospodarja ni. Njegova desna roka je, zaupanja uživa, kolikor bolj so ostali odvisni!

A čim bolj gospodar bogati, tem svobodnejši je, smelejši in brezobzirnejši in omogočene so mu stvari, o katerih bi se pred leti še sam ne upal misliti.

Nehote se je Niče spomnil očeta. Delal je in trpel in kaj mu je plačilo? Kaj je dosegel? Hladen grob, izgubljen v rosi travi! Kako je v življenju, v svetu? Ali morda kakor na bregu, kjer se vračajo s polnimi in praznimi mrežami? Kakor v planini, kjer seje veter cvetje in trže zemljo?

Še je bila noč, a tema se je umaknila izpod neba in bledezelenkast svod se je širil od vzhoda proti zahodu, ko je Niče z otrplimi udi izpregal konja. Omamljen od prečute noči in kakor v polsnu, ga je spravil v hlev, zaprl dvoriščna vrata in šel po lestvi na senik. Z vso silo se je oglašala zdaj želja po počitku in premagovala ono voljo, ki je prej vzdrževala čuječnost. Zgrudil se je na seno in obležal, kakor je padlo telo; dvakrat, trikrat je Ničeta še spreletelo kot polzaznava, potem pa je trenutno utonilo vse okrog njega v globoki slasti.

Bog ve, koliko časa je spal, ko ga je zbudil močan klic. Vrh lestve je stal gospodar in zrl v temo, kje neki fant spi. Toda tega je klic predramil le na pol in v vsem telesu mu je bila še ona prijetna trudnost, ki je zahtevala počitka, počitka. Menil je, da je slišal klicanje le v snu, zato se je obrnil in takoj zopet padel v spanje. A ko se je kmalu nato spet zbudil na klic, je stal gospodar tik ob njegovem ležišču.

»Ali boš ves predpoldne preležal,« ga je zmerjal, »saj je že osma ura! Kaj misliš, da te bom zastonj redil? In kod si vozil ponoči? Trikrat sem te že klical, pa se še ne zmeniš ne! Sam sem ti spodaj pripeljal konja iz hleva in pripravil vodo. Hitro vstani, klada!«

Niče ni razumel ničesar od vseh teh besed, le čutil je, kako ga premaguje spanje, kako ga vabi in boža. Nekaj težkega, svinčenega je težilo v možganih, v vseh udih. Oči so se mu spet zgrnile in videti je bilo, da nima najmanjšega namena storiti kakor mu gospodar velevala.

A tega je razjezilo že, ker je moral po lestvi na senik in zdaj skoro prositi hlapčeta, naj vstane. Bilo mu je dovolj in osorno ga je sunil z nogo.

Takrat se je Miče takoj zdramil, spanec in utrujenost sta mahoma prešla. Kot bi trenil, se je dvignil z gornjim životom na obeh rokah in zapičil v gospodarja oči, ki so bile še polne krvi. Nikdar še ni videl gospodar takega pogleda pri tem sicer krotkem fantu, toliko divjega srda je bilo v njem!

Osupnilo ga je, obrnil se je in molče odšel po lestvi. Niče pa je vstal in šel h konjema, ki sta bila privezana na dvorišču k jablani. Poiskal je ščet in začel čistiti živali, ki ju je ločil na obe strani drevesa. Pral je hrbet, trup, noge. Konja sta se včasih zganila, kakor bi se hotela umakniti, toda bila sta dovolj krotka, dokler ni rjavec hkrati odskočil. Ščet mu je šla čez ledje, kjer je imel lišaj. Miče je stopil bliže, da bi nadaljeval delo, toda konj se je umikal dalje v stran. Šel je okrog njega, da bi ga spravil na prejšnje mesto, a to ga je le še bolj oplašilo. Stopical je hitro z zadnjima nogama, potem pa se naenkrat umaknil na levo ter prevrnil pri tem posodo za vodo.

Ničeta je razvnelo. Jezno je zamahnil z roko proti konju in žival se je še bolj poplašila; potegnila je in razvezala vrvi, s katero

je bila privezana k deblu. Niče je vrv ulovil, pridržal konja in ga zopet privezal. Nato pa je potegnil s ščetjo prav po onem mestu kot prej in rjavec je odskočil, kakor bi ga kaj pičilo. Zadel je pri tem ob sivca in se ves tresel.

Niče je pomislil, zakaj ga nihče ne kliče k zajutreku. Vzel je zajemalnik in šel po vode k vodnjaku. Solnce je praznično bleščalo čez dvorišče, na katerem ni bilo nikogar razen njega.

Ko se je vrnil, sta se konja še vedno stiskala drug k drugemu in trepetala. Zajel je vode s ščetjo in hotel pričeti s čiščenjem glave. Toda rjavec se je ves preplašen vzpel na zadnji nogi, bil ž njima ob tla, da so bila takoj raztepena in se hotel odtrgati. Vrv pa je bila čvrsta in konj se je frgal z vso svojo silo zaman. Obstal je na zadnjih nogah in dvigal glavo visoko ob deblu.

Takrat je minila Ničeta potrpežljivost. Prijel je napeto vrv, vzpel se na prste in udaril z lesenim robom ščeti z vso silo. Še enkrat se je konj uprl, da bi se odtrgal, a ni se mu posrečilo; koj nato pa se je spet spustil na tla. Mičetu je odleglo, a tudi konj se je zdaj pustil oprati po vratu in glavi. Le tresli sta se obe živali še vedno.

Niče jima je zlil ostalo vodo po nogah, odložil posodo in ščet in sedel na klop nasproti konjema, ki ju je hotel pustiti nekoliko časa na solncu, da se osušita. A ko je tako sedel, je opazil, da si rjavec venomer liže gobec. Radoveden je prišel bliže in obstal. Nozdrvi sta živali krvaveli iz notranjosti in vselej, ko je odprla gobec, so rdeli tudi beli zobje gornje čeljusti. Rjavec pa si je to kri lizal z jezikom, ki ga je zopet in zopet vil do nosnic. Stal je pri tem ukročen in nem, le iz oči mu je odsevalo nekaj kot strah.

Niče je zrl v te neme oči in čutil v njih nekaj silnega; vsak trenutek pa so se spet razkrili beli zobje in na njih živordeči madeži, ki so se močno ločevali od robne beline. Nekaj tako grenkega se je razlilo Ničetu v srcu, nekaj tako bolnega, da bi si najraje z rokama zakril obraz. Stal je kakor priklenjen in čakal, da se mu prelije ta mučni val skozi vse telo. Skoro lažje mu je postalo, ko je tok dosegel višek in nato zopet izgineval. A vsak čas se je spet dvignilo očitiranje v njem, da je udaril plašno, nemo žival. Stopil je k

rjaveu in ga božal po vratu, a konj je še vedno trepetal. Nato je vzel zajemalnik in prinesel čiste vode, toda konja je nista niti pokusila, bila sta še vsa preplašena. Niče ju je odvezal, vzel v vsako roko enega in ju vodil v hlev. Isti trenutek se je pojavil tudi gospodar na vratih dvorišča ter se hitro odstranil. Niče pa je začutil, da ni sam kriv in bilo mu je lažje; tudi oni, ki se je tako naglo odstranil, je moral imeti zavest krivde v sebi!

Predpoldne je v običajnih opravkih hitro prešlo in Niče je z nestrpnostjo pričakoval kosila. Povžil ga je s slastjo, a zastonj je prežal na kakršnokoli besedo gospodarjevo. Zdelo se mu je, da je vsled pretekle noči in jutranjega dogodka gospodar njegov dolžnik, zato je pričakoval nečesa. Ne morda opravičenja, ne, toliko ni zahteval ta trenutek, le prijaznejše besede, ki bi poravnala, kar je bilo med njima. Čutil je sam, da ni več oni, ki je bil še do zjutraj, brezpogojno poslušen in brez vsakršnih zahtev. V njem se je nekaj prebudilo, zavedel se je, kakor luskine mu je padlo z oči.

Kot bi se del življenja za njim zaključil, kot bi se vrata za nečem z udarcem zaprla! Zato je pričakoval, da pogledajo nanj z drugim očesom in mu priznajo prostost dejanj, ki bi se morala vršiti odslej iz njegovega lastnega nagiba, a obenem z njegovo lastno odgovornostjo. Razumel je in vedel z gotovostjo, da bi bilo to delo prijetnejše, to novo razmerje med njim in ostalimi plodnejše ne le zanj, temveč tudi za druge in vedel je obenem, da drugačno razmerje v prihodnosti sploh ni več mogoče zanj. Bilo bi poniževalno in zato neznosno. Prišel je preobrat, sprožil se je kakor viseča skala in z eno samo besedo bi lahko našel gospodar v trenutku most v ta preobrat. Toda besede ni bilo in gospodar je vstal in odšel, predno se je v Ničetu poglelo vse nujno pričakovanje.

Vstal je tudi Niče in čutil prostost kot že davno ne. Šel je na dvorišče in sedel v koleselj, da se odpočije od jutra. Bil je kakor prerujen, le oni sunek z nogo ga je skelel bolj in bolj. Sedel je dolgo in mislil. Krivičen je bil sunek in sramoten in zato boli. Ali gospodar tega ne razume? Ne, ve, da je pohodil zjutraj razum in voljo otroka, zato da sta se pojavila na istem mestu razum in volja samostojnega človeka z močnim čutom

lastne odgovornosti? Morda je razumel, ko je videl oni pogled, ki ga je zjutraj odgnal od skromnega ležišča in bo skušal odslej to pojavljajočo se neodvisnost tlačiti, iz gospodoželjnosti in radi lažjega izkoriščanja.

Dolgo je Niče sedel in razmišljal, dokler ga ni zvabilo solnce na cesto. Le še rjavca je hotel prej videti. Z lahkim korakom je skočil v hlev. Konj si je bil kri z jezikom izpral, da ni bilo nikjer več kakršnegakoli sledu. Tudi plašen ni bil več ter je hotel Ničetu lizati roko, ko ga je božal od čela proti nozdrvinu. Prinesel mu je še sveže vode, ki jo je žival srebala s slastjo, nato pa je šel olajšan in zadovoljen na cesto. Dobil je znanca in kroglal ž njimi pod drevjem do večera.

Točno ob uri, ko so običajno večerjali, je bil doma. Toda dekla se je na sprehodu zakasnila, večerje še ni bilo. Oblastno se je sukala okrog ognjišča, zakaj gospodinja se je bila popoldne nekam odpeljala z otroci.

»Ali se ti mudi?« je hotela vedeti.

Pritrdil je, ker bi rad šel spat. Glava mu je postala trudna, oči težke. Sedel je k ognjišču ter opazoval kretanje dekle. Imela ga je rada, ker je bil krotek; hitela mu je pripraviti večerjo pred drugimi. Kmalu je potisnila predenj krožnik, iz katerega se je vil slasten vonj daleč po kuhinji.

Zahvalil se je polglasno in dostavil, da je bil danes brez zajutreka.

Dekla se je čudila.

»Pozabili smo nate. Gospodinja je napravljala otroke v nove obleke. Zakaj pa nisi vprašal?«

Niče ni odgovoril, hitel je jesti. Pa še ni povečerjal, ko je vstopil gospodar. Pogledal je Ničeta od strani in vprašal dekle:

»Ali jih še ni? Kdaj pridejo?«

Dekla je pojasnila, gospodar pa je sedel k mizi.

»Prvi?«

Vprašal je kratko in pogledal Ničeta. Tega pa je zbadlo kakor z ostrim nožem.

»Danes je bil brez zajutreka,« je odgovorila dekla; »pozabili smo ga.«

»Prespal ga je,« je menil gospodar.

Napeto je poslušal Niče. Osuvan sem bil za zajutrek, se je dvignilo v njem, toda glasno si ni upal tega reči. Vendar je hkrati vedel, da ne sme molčati.

»Ali ga nisem zaslužil?« je vprašal s pouzdarkom.

»Konja si izdelal po nepotrebnih klancih.«

»Ali sem bil jaz kriv?«

Ničetu je naraščal pogum, gospodarja pa je razdražil ugovor.

»Ho, od kedaj sva si pa enaka, da ti mene izprašuješ?«

Niče je čutil, da je prišel pravi trenutek.

»Za hlapčiča sem, že dve leti, materi pa ste obljubili, da bom vajenec v mesnici. Skrbelo jo je, ko sem bil zadnjič doma, pa sem vse potajil.«

»Ali ti ne dam jesti?«

Gospodar je govoril oblastno, fant mu je postal uporen.

»Ali ne zaslužim dvakrat?«

Niče je pahnul krožnik od sebe.

»A tako? Tako si se začel obnašati? V zahvalo, ker sem te vzel pod streho?«

Mož je govoril z vso ostromostjo in meril fanta s srditim pogledom. Toda tega ni najmanj vznemirilo; gledal je gospodarju v oči in sigurno vprašal:

»Kdaj se začne moje vaještvo? Do kdaj bom še hlapec?«

Gospodar ni verjel svojim ušesom.

»Z mano si se pričel pričkat? Ali veš, da te lahko udarim? Mati mi je naročila, če bo treba.«

»Samo poskusite!« je odvrnil s posmehom, v katerem je bilo nekaj odločnega, nadkriljajočega. »Zadnjič bi me!«

Dvignil se je naglo in pomislil. Nato pa je vprašal z resnim glasom:

»Kdaj se začne moje vaještvo?«

Razločnega, nedvoumnega odgovora je zahtevalo vprašanje. To ni bil več otrok, to je bil človek, ki se pogaja, ki ve, da je neodvisen.

»Kdaj se začne?«

»Kadar bom jaz hotel! Tebi nimam odgovarjati! Poklical bom mater, da zve, kakšnega sina ima!«

Gospodar je govoril trdo, toda čuti je bilo, kakor bi nekoliko odnehal.

»Kaj stojiš?« je nadaljeval zapovedovalno. »Sedi in pojej! Odgovarjal se boš materi!«

»Da, le povejte ji, kako ste ravnali z mano. O onem danes zjutraj ji povejte! In po pravici!«

Nekaj ga je tiščalo v grlu, kri mu je udarila v glavo.

»Sedi in jej!« je svetovala dekla prijazno.
»Ali hočeš lačen spat?«

Toda Niče ni hotel slišati. Še trenutek je postal, kaj bo gospodar odgovoril. Čutil je, da se pravkar vse odločuje. Odgovora ni bilo. Okrenil se je in šel proti vratom.

»Kam pa?« je zaklical gospodar za njim.
»Ali se ti tako mudi pohajati?«

Niče pa ni več čul. Utrujen je bil in šel naravnost na senik. Na vratih se je še ozrl in opazil, kako oprezuje gospodar za njim. Ni se menil za to in hitro vrgel obleko raz se. Legel je in kmalu globoko zaspal.

Ko se je prebudil, je bil ves okrepčan in svež. Stopil je na vrata in se ozrl v noč. Bila je tema povsod in tihe zvezde so blestele na nebu. Pogledal je vseokrog, a meseca ni bilo opaziti; bržkone je že utonil na zapadu.

Niče je zvezal svojo staro obleko, poiskal s široke grede, kar je še imel, nato pa se je previdno splazil po lestvi, odprl neslišno dvo-riščna vrata, ozrl se še enkrat, če bi ne bilo kje kogarkoli in stopil na cesto. Še mu je bilo nekoliko tesno pri srcu, dokler ni imel vasi za seboj.

Tu pa se je hkrati odprl svet pred njim, kakor se odpre morje, ko utone celina za obzorjem. Odprl in razširil se je pred njim,

za njim so ostajali pritlikavi in šibki. Vko-vani, k oso bile proste njegove misli, njegove roke, njegova pot, ko je njegov pogled zastrmel daleč čez širno nebo, kakor bi ga šele danes prav razumel. Nikdar mu še ni bilo tako visoko, tako ogromno in silno. Še je bila noč na tem nebu, a proti vzhodu nekje je morala biti že vsa zemlja v zarji. Kakor plamteča baklja je hitela ta zarja dalje in vžigala svoje luči in ognja.

Tako lahko je šel, kot bi mu rastle peroti in vsa polna prostosti mu je bila duša. Zavriskal je sredi teme in utonila je ona trpka, prečuta noč, utonila vsa mržnja radi udarca v jutru, umaknilo se je bolno oko plašne živali. Vse okrog je dihalo in živelo prostost in osvobojenje, iz daljnega miru pa se je smehljalo dvoje dobrih oči, preko katerih je prezgodaj segla mrzla roka. Bil je spomin na očeta, ki je izročal sinu na tej prosti cesti in pod prostim, širokim nebom svoje neizvedene zasnove, prezgodaj zlomljene načrte, silo svojih neutešenih želj, udarce nedoseženih pričakovanj, sijaj vzplamenevajočih upov in sinu je bilo, kakor da mora razprostreti roki naproti.

V hlad noči je tiho segel iz daljave zvon in za njim še drugi, tretji, vedno več. Zvo-čenje je šlo višje, višje in bilo kot klic jutra.

Dr. HENRIK TUMA:

IZZA FRONTE

TIHOTAPCI.

ZAMAN sem iskal proti koncu spomladi 1917 prostora v prenapolnjenem vlaku, ki je zvečer odhajal iz Trsta proti Dunaju. Komaj sem dobil nekoliko prostora na polici za svojo ročno prtljago v oddelku drugega razreda, v katerem je ob oknu sedela trojica, očitno delavskega stanu. Na eni strani se je lagotno raztegnil kakih 30 let star človek, temne polti, ogorel, črnih las in tankih kratkih brk, energičnega pogleda, krepkega stasu. Zasedal je skoro polovico ene strani tako, da sta se poleg njega sedeča gospod in gospa morala toliko bolj stisniti. Vsak njegov gibljaj je kazal brezobzirneža, obleke je bil precej obnošene in ena hlačnica nad kolenom je že nekoliko jela cvesti. Njemu nasproti je sedela dvojica, kakih 24 let star delavec, krepke postave in kakih 20 let staro dekle,

očitno njegova ljubica, česar nista prav nič skrivala ter se neovirana objemala in kadar se jima je zahotelo, tudi glasno poljubila. Prtljage niso imeli. Na polici nad njimi so ležali oguljeni ohlapni nahrbtniki in prazne vreče. Morala je biti družba posebnega opravi-tila. Ker je bilo zasedenih vseh šestero prostorov oddelka, sem zopet izstopil na hodnik. Okoli dešete ure sem se spomnil na večerjo in poprosil starejšega od družbe, če mi dovoli prisesti, saj bi bilo prostora dovolj tudi za četvero. Odgovoril mi je osorno: naj sedem, kamor hočem, a drugam! Nato sem se obrnil na mlado dvojico, ki je bila ravno precej tesno objeta, da bi bilo prostora še za eno osebo. Dekle mi je prijazno pomignilo, naj le sedem. Tako sem imel prostora in časa, da sem si trojico bližje ogledal. Starši od njih ni skoraj ves čas vožnje črnil besede. Zaljubljen dvojica pa je na tiho šepetala. V

Zidanem Mostu so pobrali svoje vreče in nahrbtnike ter izstopili.

Čez tri dni sem se vračal iz Dunaja z večernim vlakom proti Trstu. Bil sem v vagonu III. razreda. Neizmerno dolg vlak je bil, natrepano poln. Vlak je prisopihal v Zidani Most vihravega jutra v megli nekoliko pred 4. uro zjutraj. Na postaji je čakalo par sto ljudi, večinoma potniki s Hrvaškega, delavskega ali kmečkega stanu s težkimi nahrbtniki; očitno so prinesli brašna. Pod vagonom je stala vrsta kakih 30 ljudi večinoma žensk, le 3 možki so bili med njimi. Spoznal sem v dveh svoja znanca iz drugega razreda pred tremi dnevi. Vsi so kričali in se prerekali s sprevednikom, kateri jim ni hotel in tudi ni mogel dati prostorov. Najsilnejši je bil moj starši znanec, ki je igral nekako vlogo voditelja. Bil je skrajno grob, name pa je napravil vtis, da se skuša sprevednika le odkrižati. Dejanski se mu je to posrečilo. Sprevednik in orožnik, ki je bil vsled šuma pristopil, sta zamahnila z roko čes, naj si pomagajo, kakor hočejo ter sta odšla naprej proti prednjemu vlaku, odkoder se je čulo še hujše kričanje. Mož je dal svoji četi znamenje naj tiša dokler bi se sprevednik in orožnik ne izgubila. Na drugo znamenje je njegov mlajši tovariš skočil kakor maček na vagon, ne vem kako se oprijel ter z desnim kolonom tako spretno in s tako silo sunil sredi šipe okna, da se je celoma razsula. Z enim samim sunkom je odstranil vso šipo, tako je bil večš svojega posla. V drugem trenutku se je splazil skozi okno v voz. Potem mu je družba od spodaj podajala vrečo za vrečo, nahrbtnik za nahrbtnikom. Metal je omotke od 25 do 40 kg z lahka kakor cule po policah in po naših kolenih na tla oddelka. Ko je bilo vse založeno, je potegnil skozi okno po vrsti štiri ženice, ki so sedle na vreče sredi oddelka, vsaka kakor Pavliha na svoj plašč. On sam je odšel iz oddelka. Vse se je vršilo tako nenadoma in hitro, da smo potniki presenečeni gledali. Mene je stvar silno zanimala, občudoval sem spretnost tihotapcev, očitno so imeli svojo posebno organizacijo. Komaj so dobro posedli, se je jel vlak pomikati. Hodnik je bil ves založen z vrečami in tihotapci. Njih poveljnik se je bil preril do vrat oddelka. Odmaknil je vrata in vrzel zagvoznil s kolonom, da bi se vrinil noter. Bilo nas je že itak preveč! Potisnil sem ga od vrat na

hodnik nazaj, ter vrata zaloputnil in zasunil. Kmetič, ki je meni nasproti sedel, me je preplašeno gledal. Tihotapski poveljnik pa je jel besneti po hodniku. Vsa ploha najhujših psov in kletvin v najblažji tržaški laščini je padala proti šipi. Bobnal je s pestjo po nji ter grozil, da jo razbije. Ker se nisem zmenil zanj, je od jeze pljunil v steklo. Konečno se je naježil ter izginil izpred vrat. Žena, ki je sedela na vreči ob mojem kolenu, ga je začela zagovarjati čes, da mož ni hudoben, da zna biti celo dober in da se morajo le njemu zahvaliti, ako so prišle bogato obložene čez mejo. »V takih hudih časih je treba imeti potrpljenja,« je dela, »in« ne zaničavati ubogega ljudstva.« Dajal sem ji prav, da je treba ljudi podpirati, ko iščejo živila, grajal sem le surovo obnašanje njih voditelja. Ženica mi ga je še hvalila naprej ter pravila, s kako požrtvovalnostjo in neumornostjo jih je vodil po Hrvaškem in kako večše in sigurno jih je vseh 30 prepešljal čez mejo z nekoliko kvintali bele moke, masti in vojenega mesa.

V našem oddelku so bili shranili par vreč s posodami masti, torej najdragocenejše blago, zato se je bil silil v oddelek, pregledat, če je vse v redu. V Postojni je sopotnik nasproti izstopil, takoj je prisedel tihotapec. Nekaj časa me je križem gledal. Ogovoril sem ga po italijanski čes, da je sedaj prostora dovolj. Spustila sva se polagoma v pogovor. Povedal mi je, da vodi vsak teden četo tihotapcev iz Trsta na Hrvaško in da je spravil tekom mesecev že nekoliko vagonov blaga, sladkorja, masti, masla, moke in mesa v Trst. Popisoval mi je mučne svoje posle. Po dve, tri noči ne spi, kadar vodi ekspedicijo. Seveda to ni zastoj, navadno v 3 dneh zasluži najmanj K 2.000— čistega. Z zadnjo ekspedicijo ni bil zadovoljen, ostalo mu je komaj K 500, »za tak denar pa ne bo hodil v nevarnost!« Preklinjal je istrske kmetice, »ki mu kvarijo posle:« te bedaste ženske hodijo vse izlakovane čisto peš na Hrvaško in blago plačujejo po vsaki ceni. Poprej se je dobival kg moke po K 1.40, zadnji čas pa po K 2—, odkar pa so začele hoditi te gladnice iz Istre, je cena porasla že na 3 in 4 K kg, one pa ponujajo sploh kolikor kdo hoče. Zato ne ve, kako bi se jih iznebil. Mnogo jih orožniki polove, ker so nerodne ter jim poberejo blago in

denar. Njemu se doslej ni še nič hudega pripetilo.

Na Opčinah je vsa tihotapska družba izstopila, ter šla po svojih skritih potih ob stari openski cesti v mesto. Tako sem izvedel in videl, kako se med drugimi načini zalaga Trst.

Na državni železnici je vozil l. 1918 le po en vlak na dan. Prihajal je v Gorico opoldne, ako ni bilo zamude, popoldne pa je vozil po tretji uri proti Trstu. Za časa vojne sem porabil vsako priliko, da sem potoval in videl in slišal velik del čudnega življenja za fronto. Vozil sem se seveda v tretjem razredu. Družba drugega razreda mi je skrajno presedala. Tam nisi slišal drugega nego jadikovanje mestnih ljudi o slabi hrani in draginji ali pa še bolj dolgočasne in prazne pogovore o politiki in vojni. Takozvana inteligenca je na golo kazala, da nima izven znanja svoje stroke skoraj nobene izobrazbe. Splošno razumevanje je stalo globoko pod onim priprostih kmečkih in delavskih ljudi tretjega razreda. Posebno velika razlika je bila med njimi v čustvenem oziru. V drugem razredu je bilo vse precej pobito in brez volje, v tretjem razredu pa često vse veselo in polno petja. Imel sem večkrat pravi užitek, ko sem poslušal narodne pesmi slovenskih deklet.

Od Štanjela naprej sem postal pozoren na družbo deklet s Krasa in Branice. Bile so mično, polgosposki oblečene, z izrezanimi čevljiči, predrtimi nogavicami, kratkimi krili in v prozornih bluzah, često z zlatimi verižicami okoli vratu, razoglave pa nafrlene. Vedno vesele in izgovorne so se posebno mnogo menile o Krminu in raznih orožniških narednikih. Poznale so jih precej. Vsaka je imela kaj opravila z enim ali drugim ali pa tudi z več od njih. Menda so bile tako mikavno opravljene baš zaradi njih. Iz pogovora sem kmalu razložil, da se jim ni šlo za resno, marveč so rabile prijaznosti mladih vojakov zato, da so jim spregledali manjka-joče potne liste, jih pustili do Krmina in jih tudi na poti od Krmina čez Brda niso nadlegovali več. Bile so tihotapke, ki so hodile brez prtljage do Krmina, vsaka s torbico, v njej pa vrečo. V Korminu so najele pri znankah stanovanje, proti mraku pa hodile skozi zahodna Brda in po skrivnih potih v gornjo Furlanijo kupovat žita pri različnih mlinarjih in znanih posestnikih.

Blaga je bilo dovolj skritega po kletah, dobilo pa se je le, ako je prodajalec osebno poznal kupovalko. Med dekleti iz Branice je bilo okoli 24 let staro, gotovo 176 cm visoko dekle, skoraj moških kretenj, temnih oči in las, energičnega nosu, a ne neprijetnega lica in izraza. Glas je imela prikupljiv nizek alt ter je lepo spremljala. Bila je videti jako razumna, mirno vesela. Po občevanju z dekleti sem sodil, da jo nekako spoštujejo. Navadno je bila v družbi z mlajšo brdko plavolasko, mično oblečeno, z debelo zlato verižico okoli vratu. Tudi ta je bila vedno vesela, v zboru je pela naprej. Na potu proti Korminu so se le pomenkovale. Nazaj grede iz Kormina, kadar so imele pod klopjo in na polici težke vreče žita, pa so bile židane volje in vso pot od Gorice do Rihemberka prepevale, da je bilo kaj. Hodile so po dve ali tri noči, nosile težke vreče do 40 kg ure in ure daleč, ko pa so srečno spravile blago na voz, so postale razuzdano vesele, pravile svoje dogodke, se šalile, pa krepko zapele. Občudoval sem na njih to naše zdravo, pogumno in neizmerno žilavo ljudstvo. Ž njim se po vojni mora pričeti nova doba ljudskega življenja!

Le enega popoldne, bilo je krasno vreme, kakor po celodnevem dežju, ko sta braniški dekleti dremali vsaka v svojem kotu. Le toliko sem takrat mogel od njih izvedeti, da je Nadiža pobrala po noči nekaj njih tovarišic.

Braničanko sem videl zadnjič meseca oktobra 1918 na Nabrežinski postaji. Bila je vsa izpremenjena, prav po gosposki oblečena. Ogibala se me je nekoliko. Izvedel pa sem, da si gre ogledat Dunaj.

NADIŽA.

Vroče je še peklo solnce, ko se je meseca junija 1918. odpravljala iz Krmina molčeča družba devetero žen in deklet po cesti proti cerkvi v Subidu na zahodna Brda. Ene so nosile prazne vreče oprtav, druge obešene čez lehti. Vse so bile opravljene za težko delo, obute v kopice. Ko so imele subidsko prevalce za seboj, so oživele v pogovoru. Ene so tožile nad dušečo soparico, najstarša med njimi, žena dobrih 40 let s Krasa, klicale so jo Bricevko, pa je tarnala, da je morala pustiti doma šestero otrok brez varstva. Spomladi so vojaki popasli in pokosili vse silje, pozneje

je pritisnila še suša. Aprovizacija je komaj za enega človeka v družini, zaslužka ni nič, in tako se je morala tudi ona odločiti, da gre po živež. S skrbjo je kazala na male oblačke, ki so se jeli zbirati in goniti visoko po osivelem nebu in prerokovala: »kadar se hlebčki na nebu nabirajo, dež cvete.« Bila je plašna.

Dolga mlada Braničarka, ki je hodila poleg nje, jo je tolažila češ, da stvar ni tako nevarna kakor strašijo. Vsak teden hodi čez mejo, prenesla je domu že nekoliko stotov blaga, pa se ji ni še nikdar nič neušesnega pripetilo. Poprej je šla za potrebo lastne družine, sedaj pa hodi po blago, ker se dobro zasluži. Poznala je vse važne prehode čez mejo in brodove čez reke.

Tihotapke so že v mraku prebredle Idrijco ter hodile pod Prepotom med griči naprej. Nastopila je večerna tmina. Daleč na zahodu nad Vršičem (Verzegnis) 1915 m. so živo igrale drnice. Alpe za njim pa so bile zaslonjene z gosto deževno meglo. Tihotapke so vedele, da jih čaka dež. Nič za to, tem lažje in gotoveje jo odneso, tem varneje se povrnejo obložene nazaj. Braničarka in Kraševka sta prenočili pri zadnjih hišah pod Galianom, ostale tihotapke so se razkropile drugod. Dogovorjene so bile, da se drugi dan pod večer zbero pod Orsariem ob Nadiži, da jo skupaj prebredejo ter v varni noči ali pod Visinalami ali še nižje doli prispejo v Krmin nazaj.

Proti polunoci se je vlila huda ploha. Deževalo je zdržema vso noč in tudi naslednji dan s kratkimi presledki. Vsled blatnih poti

so se tihotapke zakasnele. Bilo je že nekoliko pozno, ko so se sešle. Premočene in utrujene od dežja in neprestane hoje, so nekatere med njimi svetovale, naj bi čakale čez noč vremena. Bricevka, če tudi najbolj upehana, pa je silila naprej, spominjala se je svojih lačnih otrok. Dekleta, vajena poti in vremena, so bila seveda za to. Šle so. No, Braničarka je premalo poznala Nadižo!

V podgorju Jalovca (Monte Maggiore 1615 m.) se zbirajo pritoki Bončiča, Belega in Črnega Potoka, pod Srednjim Brdom se stečejo, kjer močni izvirki napolnijo strugo in ji dajo ime: Nadiža*).

Prerije se v hudih ovinkih iz alpskega predgorja v Kobariški kot pod Breginjem kot silen hudournik. Pod Čedadom je struga obgrajena z nasipi, ki varujejo polje levega in desnega brega. Ko stopi pod Rožacem 176 m (Rosazzo) izpod zadnjih furlanskih gričev, se v širokem produ razlije in tik bivše avstrijsko-italijanske meje združi z enakim prodrom Tera (Torre).

Braničarka je največkrat prebredla Nadižo pod Sv. Martinom pod Orsario. Danes ni našla brodu. Temnorujava voda je zalila vso Nadižino strugo. Iskaje je zašla precej nizko doli že pod Oleis, varnega brodu pa ni bilo najti. Ker je vedela, da se nižje doli izliva drug hudournik, se je odločila na mestu, kjer se je struga najbolj razširila, da poskusi prebresti. Hotela je najprej sama črez, zato je izročila svojo vrečo tovarišicam. Oprta na dolgo palico, je stopila previdno v umazano hudourni vodo. Visoko do stegna izpodrecana, je stopala po produ, deroča voda ji

*) Nadiža po pomenu besede je voda, ki z močnim virom prire („dēga“) na dan. Istega imena in pomena je tudi izvir dolinske Save v Planici. Nadiža je pristno slovensko ime, in se ne dá razlagati iz drugega jezika. Na zemljevidu je imenovana Natisone, pod Oglejem, kot močan izvir talne vode, pa nosi ime Natissa. To ime je znano še iz časa starih Rimljanov. Nadiža je takrat bila glavna reka vzhodne Furlanije, v njo se je po mnenju geografa in zgodovinarja Czörniga stekala tudi Soča. Dejanski ni imena za spodnji del Sočine struge, ob izlivu v morje rabi ime Sdobba. Nadiže v današnjem teku stari Rimljani niso poznali. Plinij jo našteva med rekami, ki se izlivajo med Timavom in Plave v morje, pa ne pozna imena Sontius (Soča). Pavel Diacono opisuje veliko povodenj iz leta 585 po Kr. po vsej severni Benečiji. Takrat je mnogo rek menjalo svoje struge. Leta 1490. je bila druga velika povodenj in menda je šele takrat Soča med Villesse (V lesi) in St. Petrom obrnila bolj na jug, pomaknjena od pritoka Tera z Nadižo. Stara struga Tera v dolnji Furlaniji sedaj ni zdržema vidna n'kjer več. Le zadnji izliv, še danes imenovan Natissa, spominja na močno plovno reko, ki je tekla pod velikim rimskim emporijem Aquileia proti Gradežu v morje. Stara Soča, ki bi se bila iztekala v Nadižo, je za časa Rimljanov tvorila meje Italije. Na njenih bregovih so se vršile velike bitke za premoč med zahodom in vzhodom. Vendar Dr. Gregorutti (Archivio Triestino XIV) po ostankih rimskih zgradb, cest in mostov, verjetneje dokazuje, da je Soča vedno tekla po lastni strugi od Gradišča doli, tik vznožja Krasa, ter se iztekala v „lacus timavus“, danes močvirje pod Tržičem (Monfalcone) ob Lokavcu. Ter in Nadiža sta takrat tekla naravnost proti jugu v današnjo strugo Natisse.

Ime Nadiže bi torej kazalo, da so slovenski pastirji in poljedelci starodavno plemo, ki je še pred Rimljani in pred Oglejem bivalo od Karniških Alp pa do morja.

je segala sprva le do nad kolena, vendar je bil vsak korak negotov, ker je voda pod stopinjo odnašala spljake in pesek. Voda je tudi na nasprotnem levem bregu močno šumela, torej je tekla po produ, ne pregloboka. Sredi struge je bila globlja, ker je vodni stržen le sem in tje delal valčke in sučke, sicer pa je voda mirno plula. Tam je dolgi Braničanki segala do nad stegen, vendar je korak bil varnejši nego na produ. Šele ko se je že dvigala iz vode, je opazila ob lesem produ močan odboj. Struja se je zaletavala v prodino, strmo in rahlo nasuto. Po šumu in podvijanju je sodila, da bo tu najhujše. Obrnila se je nazaj po tovarišicah, ki so stoje čakale nanjo. Misleč, da jim je dala znamenje ali ker so videle, da se že dviga iz vode proti bregu, so stopile na prod z vrečami na glavi. Deroča voda jim je vrsto zmešala tako, da so prišle preblizu skup skoraj v gručo. Bil je zadnji mrak. Le temj vajene oči so videle preko struge do drugega brega. Braničanka je med tem s težko silo premagala najhujšo stopinjo iz srednje vodne struge na pikro nanoseno prodino. Vsaka stopinja, katero je nastavila v prod, se ji je izpodnikala. Odboj vode jo je zanašal. Šele ko si je z nogu izkopala nekako stopnice v prod, se je mogla vzpeti ven. Voda ji je segala še komaj do kolena, ko se je zopet obrnila po tovarišicah. Bile so že vse proti sredi. Ni jih hotela plašiti. Oprta ob palico jih je čakala stoječ v vodi. Dekleti ste se prvi prerili k njej ter bili skoro na varnem. Bricovka je bila še v sredi struge,

Vrečo je z eno roko krčevito držala na glavi. Naenkrat se ji je palica opesnila. S skrbjo so gledale dekleta nanjo. Sredi reke se je gubila skoro do pasu, a vendar se je bližala počasi. Braničarka ji je hotela naproti. A bilo je prepozno. Ko je Bricevko dosegel vodni odboj in je hotela prenašlo stopiti na prod, je izgubila pod seboj tal, vreča je štrbunknila v vodo in z rokami potegnili tovarišici za seboj. Le en sam ženski krik je ostro prekinil nočno tišino in troje tihotapk je izginilo v motni vodi. Nadiže. Odboj jih je podvil ter zaglasil njih krike. V temi ni bilo videti ničesar. Ostala trojica se je borila v odboju vode. S pomočjo palice Braničanke so se izkopale na prod. Vreče so v boju za življenje pustile popadati z glav. V trepetu so stale vse na bregu in bulile v temno noč, napenjale ušesa, če bi bilo še kaj čuti. No, ostalo je tiho, črna tema je vse zavijala. Medel blisk je razsvetlil sem in tje. Nadižino strujo. Groza jim je vezala misli in jezik. Braničanka je šla iskat poti. Molče je stala gruča petero žen ob šumečem produ in krkljajoči vodi, čakajoč svoje vodnice. Deset minut jim je bila cela večnost. Niso bile daleč od ceste, ki vede proti Manzanu.

Oblaki so se jeli nad njimi polagoma trgati, skozi jasnice so zablestele zvezde na temnem modrem nebu.

Brez besedi so hitro hodile ter izmučene prišle v prvem jutranjem somraku v Krmin.

Ko so se zjutraj prebudile, je sijalo nad njimi žarno letno solnce.

FRAN ŽGUR:

USODA

Burja vije, vrhovi šumijo,
v slutnji se temni zgane srce;
listi razpršeni križem letijo —
vse so zamrle mi v prsih želje...

Da mi je volja — šel bi s pogumom
in bi potonil tam v zarje zlato —
ali pobratil sem zgodaj se s kumom,
ki mu vsa pota v globino gredo...

IVAN SOKOL:

SOCIJALIZEM IN NACIJONALIZEM

RAZMERJE med slovenskimi socialisti in slovenskimi narodnjaki v zasedenem ozemlju je danes prav takšno, kakršno je bilo pred vojno. Tisto sodelovanje v narodnih svetih za časa avstrijskega poloma ni prineslo nobene nove misli ne v vrste socialistov, ne v vrste narodnjakov in ni porodilo nobenih novih

pogojev za drugačno razmerje med zastopniki narodnih in zastopniki socialističnih idej. Zgodilo se je pač tako, kakor se je moralo zgoditi. Kar ne spada skupaj, mora narazen. Socialistična in narodna ideja ne gresta skupaj. Najboljša volja največjih in najplemenitejših idealistov ne zmore spraviti v harmoni-

čno enoto dva nazora, ki sta si tako tuja in si tako nasprotujoča, da je boj med njima po naravi dano in edino mogoče razmerje. Po mojem je dobro in potrebno povedati, da ste si narodna in socijalistična ideja tujki in da se ne marata. Zato je ves trud onih idealistov, ki si še vedno domišljujejo da je mogoč sporazum in da je mogoče sodelovanje med socijalisti in narodnjaki, odveč in neploden. Naj se torej le zgodi, kar se mora zgoditi; naj poreče naš človek kar hoče in naj si le izbere sam (ako je sposoben) stranko, h kateri misli, da sme po poštenem prevdanku pristopiti. Naj bo torej tako. Ali taka naj bo naša naloga: V čaše nalivajmo le pristno vino brez vode. Nazori in pojmi morajo biti jasni, in vsakdo naj ima pogum povedati odkrito, brez strahu in brez sramu odkod in kam.

Narodnjaku je narodna ideja nad vse; ona mu je evangélij, dogma, ki se je ne sme dotakniti nihče. Narodna ideja je določila, je proklamirala narodnost kot enoto in kot izhodišče poti v bodočnost. Po narodnih nazorih je narodnost ona svetinja, ki se ji mora pokoriti vse. Kar nasprotuje tem nazorom je protinarodno in kdor ne veruje v poslanstvo narodne ideje, je takoj oklican za narodnega izdajalca. Narodna ideja ne sme in ne more priznati, da so difference med posameznimi narodi manjše od razlik med posameznimi razredi v narodu. Ona mora celo obsoditi vsak nauk, ki uči, da so v narodu interesi različni in, ki odkriva razredni antagonizem med posedujočimi in neposedujočimi sloji. Iz vsake narodne ideje se mora poroditi nacijonalizem, iz nacijonalizma imperijalizem in militarizem, katerima sledi kot zakonski otrok vojna. To je naravni in logični razvoj narodne teorije, ki ga njeni ideologi in idealisti ne morejo preprečiti.

Narodna ideja stremi po ustanovitvi narodno enotnih držav na podlagi meščanske demokracije in, ko enkrat to doseže, po nadvladi nad drugimi, zlasti nad šibkejšimi narodi. To je njen cilj, za katerega se mora boriti. Kdor noče tega, nima pravice zahtevati, da se ga smatra za narodnjaka. Ker so prišli narodni nazori na površje skoro v vseh evropskih narodih, se vrši med temi narodi tekma za nadvlado. Iz take tekme se mora poroditi spor in vojna. Iz prvotnega čuvstva ljudskih upornikov, iz resničnega hrepenenja po narodni svobodi in po narodni enakopravnosti, iz

bojevitenga gibanja proti zatiralcem ljudskih množic, se je razvilo ono politično gibanje, ki je, izrabljajoč nežni čut ljubezni do rodnega kraja in do ljudstva enake govorice, prevzelo naloge nekdanjih zatiralcev. Nacijonalizem in imperijalizem, ki sta se porodila iz narodne ideje, sta okužila s svojim hrepenenjem po nadvladi že ves svet. Za to trditev imam dokaz v obstoječih državah, v njihovih sporih, v njihovih vojnah in v njihovih mirovnih pogodbah.

Cilji in smotri socijalizma so popolnoma drugačni od ciljev in smotrov nacijonalizma. Ker so vzročne premise, na katerih temelji idejna zgradba socijalistične teorije, popolnoma drugačne od onih, iz katerih izhaja narodna ideja, morajo biti tudi posledice drugačne in drugačni tudi cilji. Naj bo jasno za vse, za tiste, ki verujejo drugače in za one, ki si jemljejo pravico propovedovati proti svojemu prepričanju, da ima socijalistično gibanje take in drugačne smotre, ki jih v resnici nima in jih tudi imeti ne more. Socijalizem je in more biti samo mednaroden. Ker je izkoriščanje posameznika po posamezniku in razreda po razredu mednarodno, mora in more biti mednarodni tudi boj, ki stremi za odpravo tega izkoriščanja. Preko tendenc vseh mogočih intelektualcev, ki imajo že od pamtiveka nelep naloge, da delajo s svojimi učenimi spisi najbolj enostavne misli nerazumljive, in proti vsem kritikom socijalizma in komunizma, katerim se je posrečilo vendarle dokazati lahkoverni javnosti, da sta izkoriščanje in suženjstvo od boga blagoslovljena zakona in hvalevredni navadi vseh dob človeškega življenja, ostane vendarle tale enostavna resnica: Družba v vseh narodih je sestavljena iz dveh razredov. Iz razreda izkoriščanih in iz razreda izkoriščevalcev. Socijalistično gibanje hoče odpraviti ta položaj; hoče odpraviti razred izkoriščevalcev in razred izkoriščanih. Vsa produktivna sredstva postanejo skupna last, vsi so obvezani vršiti v skupno korist svoje delo. Kdor je sposoben mora delati. Pridelki skupnega dela se bodo razdelili med delavce (nedelavcev ne sme biti več) po zaslugi ali po potrebi. To je vse, kar hoče socijalizem. Jasno je kot beli dan, da se zdi vsakemu socijalistu ta ideja lepša od narodne in vredna vsakršne žrtve. Verjetno je in tudi razumljivo, da se izkoriščevalci ne morejo ogrevati za tak ideal. Enako je tudi razumljivo, da je socijalistu in razredno zaved-

nemu delavcu socijalistični ideal nad vse, torej tudi nad vsakršno narodno državo, za katero hrepene in delajo nacijonalcı vseh narodov. Na očitek, ki se bere v narodnem časopisju proti socijalistom češ, da so breznarodni izdajalci, se prepričan socijalist niti ne ozre. Saj je očitek že sam na sebi smešen in otročji, porojen iz one narodne psihe, ki želi in zahteva, da bi se baval ves svet dan za dnem, vsako minuto samo z njenim narodnim malikom in, ki si misli, da ima pravico zahtevati, naj se postavijo v službo njenih zahtev vse organizacije, vse stranke, vsi razredi. Saj gre ta bolna narodna duša tako daleč, da zahteva od socijalistov naj se bijejo za njene ideale. In se čudi, resnično in odkritosrčno čudi, ko vidi, da nimajo socijalisti nobenega smisla za narodne ideale in je prepričana resnično in odkritosrčno, da je za socijalista žalitev, ako se mu očita, da je premalo naroden. Med tem bi ga morali narodnjaki razumeti, da je za socijalista žalitev le tedaj, ako se mu očita, da ni socijalist in da ni mednaroden.

Socijalist postane navadno delavec, ki vidi, razume in čuti globoko sramoto izkoriščanja, kateremu je podvržen. Zato zahrepeni z dušo in srcem po odpravi tega sramotnega izkoriščanja in po vspostavi družbe, ki bo odstranila to izkoriščanje in hranila v sebi mogočno stavbo enakopravnosti in svobodnega človeštva. Socijalist postane lahko tudi nedelavec, izobraženec plemenitega in pogumnega srca, ki se je zagledal brez predsodkov v sramotne krivice kapitalistične družbe in je spoznal, sledeč nauku gospodarskega determinizma, da je mogoče zagotoviti enakopravnost in srečo posameznikov in vseh ljudstev le v taki družbi, ki onemogoča vsakršno izkoriščanje, vsakršno nadvlado in vsakršne privilegije t. j. v socijalistični družbi. Le ene svobode ne prizna socijalist: svobode izkoriščanja. Le ene pravice ne prizna: pravice privilegijev in nadvlade. Jasno je torej, da se bori pač socijalist za vse kulturne, socialne in gospodarske pravice vseh ljudstev, vseh narodov, da se pa narodnjak ne bori za pravice zatiranih delavcev in za socijalizem. In se tudi ne more boriti, ker se ne more nihče boriti za stvar, ki je ne razume in je ne čuti.

Razumljivo je torej, da ne more hraniti socijalistično gibanje nobene nevarnosti za nobeno ljudstvo, za nobeno narodnost. Saj je povsod največje število onih, katerim je treba

izvojevati človeško in življensko svobodo. In dokler obstoji suženjstvo bodisi tudi v sedanji obliki mezdnege dela, toliko časa je nesmiselno govoriti o narodni svobodi. Ni in ne more biti, da bi se borilo delavstvo, ali da bi šlo socijalistično gibanje za tem, da bi izpremenilo izkoriščanim narodno pripadnost izkoriščevalcev. Ono gre za tem, da odpravi izkoriščanje sploh in to se ne odpravi z ustanovitvijo nekih držav, onih držav, ki nam predstavljajo danes le mogočno organizacijo kapitalizma. Socijalistično gibanje ne more iti za tem, da bi ustanovilo narodno svobodo le eni narodnosti, manj pa za tem, da bi hotelo omogočiti eni narodnosti nadvlado nad drugo. Kdor se bori zato, da zmaga princip enakopravnosti; se ne more izgubljati v malenkostnem ustanavljanju novih držav. Že radi tega ne, ker se potom ustanavljanja držav ne pride nikdar do uvedbe principa svobode in enakopravnosti, po katerih stremi vse socijalistično gibanje.

V par besedah bi se lahko povedalo marsikaj tako: Nacijonalcı imajo svoje ideale in se zanje borijo; socijalisti imajo tudi svoje in se bore zanje. Meni se zdi precej logična nesmiselnost zahtevati od narodnjaka naj se bori za socijalizem ali zahtevati od socijalista naj hodi rakovo pot in naj prične boriti se za nacijonalizem. Tu je pač dvoje smotrov, dvoje ciljev, dvoje idealov, ki se ne bodo nikdar vjemali ali pa celo, kakor nekateri trde, se drug drugega izpopolnjevali. Bodimo torej jasni in ne mešajmo pojmov. Ne zahtevajmo od socijalističnega gibanja, česar nam ne more dati in ne zahtevajmo od narodnega gibanja, naj nam ustvari socijalizem. Narodno gibanje bo zmoglo kvečjemu ustvariti kako narodno državo prav tako, kakor je bilo sposobno razdeliti posamezna ljudstva še bolj nego so bila razdeljena do sedaj. Razredno zavedno delavstvo bo pa ustvarilo s svojim socijalističnim gibanjem socijalizem in podlago, za svobodo vseh ljudstev in vseh narodov.

Tudi v novem položaju ostanemo torej socijalisti to, kar smo bili. V nas ni potrnosti ne malodušja in naša vera v solčno bodočnost ni danes manjša od včeraj. V trenutkih boja se bomo čutili vedno socijaliste. Sinovom suženjske dobe ne preostane drugega, kakor da se bore za odpravo tega suženjstva. Kdor zahteva od nas drugo, zahteva izdajstvo naših interesov. Izdajalci pa nismo bili in ne bomo nikdar.

POČASI, molče sva stopala mimo vijolic in zarjavelih granat, mimo belih človeških kosti, požgane trave, raztreskanih, usehlih debel in skrižanega žičevja na goro smrti in razdejanja. Gori sva sedla na golo skalo, ki so se pod njo zdrobljene puške, noži, pasovje, ostanki čevljev in vojaškega odela mirno družili z izpranimi rebri, hrbtnimi vretenci, piščalmi in kolčnicami. Oči so se nama razgledovale po širni holmoviti pokrajini, zagrinjajoči svoje brezkončne jarke in mrke žične vinograde v prvo pomladno zelenje.

»Vsa dežela — nepregledno pogorišče,« je rekel Ivan. »Kamorkoli stopiš, zijajo vate strahotne rane, stoka naša zemlja in vzdihuje: Poglej, sin, kako so ti razmesarili mater!«

»Take nam usode!« sem dejal.

»Usoda?« je vzplamtel. Človek si piše sam, dežela si sama piše usodo.«

»Zlasti zadnjih pet let so si naši ljudje in naša zemlja pisali usodo, kajne?«

»Sami,« je vstrajal Ivan. »Ker so narodi, naši ljudje še posebej, zanemarili vzgojo lastne volje, je bilo mogoče, da so jih tujci tlačitelji vpregli v jarem nasilja in krivice ter jih tirali v prelivanje bratske krvi in razdiranje lastnega domovja. Volja, brate, nam je dana, da si z njo iz razmer v zunanjem svetu sami ugnemo usodo. Toliko razuma, da spozna, kaj je prav, premore vsako povprečno človeško bitje. Ko je završala svetovna vihra, je vest vsem jasno govorila, da je pobijanje zlo, toda volja je bila preslaba, da bi temu spoznanju pripomogla do zmage.«

»Dovoli,« sem ugovarjal. »Če je bila celo tvoja volja tako slaba, da si prisegel vladarju in potrpežljivo nosil vojaško suknjo, kako moreš od preproste, neizobražene množice zahtevati, naj z neustrašeno, krepko voljo služi samo temu, kar spozna za pravo?«

»Kje, kdaj, komu sem jaz prisegel?«

»Pri kadru vendar.«

»In to imenuješ ti prisego? O tem so naši ljudje bolje poučeni. V tem se, mislim, niso bogve kaj pregrešili. Ko smo po naboru stali v vrsti in nas je častnik zaprisezal, so kmečki fantje okoli mene večinoma stiskali levice v figo in momljali nekaj takega, da je bilo vsemu prej podobno nego prisegi. Ne, pri takih prilikah je volja naših ljudi zadosti močna, ali pozneje se poklofuči ter se da vklepati in voditi kakor drugi hočejo. Jaz sem res tičal nekaj časa v vojaških capah, vojak pa nisem

bil nikoli, strelske jarke si ogledujem šele sedaj.«

»Skrivač? Drückeberger?« sem ga podražil. Znano mi je bilo, da se je ob začetku vojne skušal rešiti k bratom čez mejo, a se mu ni posrečilo, da je nato moral h kadru in si je tam po svojem spoznanju in svoji volji iz danih razmer ugnetal usodo na ta način, da je s prostovoljnim gladom odtegoval svojemu telesu moči, ki bi ga bile drugače nedvomno pahnile v fronto.

»Imenuj to, kakor hočeš,« se je dobrodušno nasmehnil. »Vest mi pravi, da se nisem izneveril svojim načelom in da se tekom vojne nisem pregrešil nad človeštvom. Pravi mi tudi, da bi se naš planet zdaj gotovo ne zvijal v takih krčih, ako bi si bili milijoni in milijoni zadnja leta skušali iz razmer na podoben način sami krojiti usodo.«

»Težek je tvoj nauk. Vsa zgodovina priča zoper njega. Z njim bi se človeški rod prej ugonobil, nego dvignil in osvobodil.«

»Lahek je moj nauk. Vsa zgodovina priča zanj. Le kadar je človeštvo s krepko voljo zastavilo vsa sredstva, da doseže zaželeno dobro in zatre spoznano zlo, le tedaj se mu je to posrečilo, le to so svetli trenotki, vzvišena poglavja v dolgi povesti njegovih temnih dogodivščin. Doba mojih vojaških cap mi je to spoznanje še posebej prav nazorno podkrepila. Ko so tevtonski in habsburški roji zasedli Benečijo, so me dodelili neki etapni pisarni v zasednem ozemlju, dali so mi črtalo in svinčnik in so rekli, naj delam rubrike in prepisujem imena. Da v taki deželi, ki je človek prišel vanjo z volkovi, ne kaže čakati boljših časov, mi je bilo jasno, še preden sem dospel na svoje mesto, a ker se trenutno nisem mogel drugače pomagati in ker me je nekoliko tudi zanimalo videti, kako dežela prenaša zasedbo, sem se vsaj začasno vdal v svojo usodo. In videl sem, kako je dežela prenašala tujo silo.

Prebivalstvo je zavojevatelje popolnoma preziralo, vedlo se je, kakor da tujcev sploh ni v deželi, ali bolje: kakor da jih ono ne vidi in jih noče videti. Tistih par mesecev nisem nikoli doživel, da bi se kateri domačin posluževal zmagovalčevega jezika. Če si je človek želel z njimi kakih besednih stikov, si je moral pomagati izključno le z njihovo govorico, in še tedaj so odgovarjali kar mogoče kratko, umikljivo, odklanjajoče, rezko do nevljudnosti. Ali če so jim usta bila najraje zaprta, so tem glasneje

in razločnejše govorile njihove kretnje, lica in oči: „Z vami se nam res ni treba pečati. Če vas danes in jutri zlodej ne vzame, vas morebiti odnese čez teden dni, in če letos ne, pa drugo leto, pa tretje, ali čez deset let — a vzame vas čisto gotovo!“

Zlasti Italijanke so bile naravnost vzorne, občudovanja vredne, sami poosebljeni vzori narodne zavesti, žive slike ranjenega naroda, nega ponosa. Na ulici se je Italijanka pokazala samo v najnujnejšem slučaju, če so domače potrebe to neobhodno zahtevale, opravljena je bila kar mogoče skromno, kakor bi že naprej odločno odklanjala vsako vzbujanje pozornosti in kakor da hrani vse svoje dragocene toalete, cvetlice, dragulje in okrasje za slavnostni dan osvobojenja, ko domači voji izrinejo sovražnika in se vrnejo zmagoviti na svoja rodna tla. In tudi kadar se je prikazala, je na ulici hušknila urno mimo, kakor plašna srnica čez svetlo jaso. Vroči, proseči, obožujoči pogledi zastavnih, krepkih mladih častnikov so se zaman upirali v ogorčene, užaljene, jezne in zato tem lepše oči teh narodnih junakinj. Videl sem Avstrijce in Nemce, ki so si v gladki laščini skušali pridobiti naklonjenost domačih lepotic, vsiljevali so se jim z vsemogočimi uslugami in kavalirskimi ponudbami, slavili so njihove čare, z veselimi šalami in smehom so si prizadevali, da bi jih zapletli v pogovor; a kakor da je ženska narava sama sebe zatajila, kakor da je v teh Italijankah običajna ženska zgovornost, koketnost, lahko miselnost, želja po moškem laskanju in zavojevanju popolnoma podlegla enemu samemu, krepkemu, trajnemu, vse poplavljajočemu čuvstvu domovinske ljubezni, so si pri takih prilikah znale vedno tako pomagati, da je tuji izkušnjavec odšel s kislim obrazom in dolgim nosom. Ženski svet srednjih meščanskih in boljših slojev se ni spuščal v prav nobene stike s tujci. A tudi nižje, delavsko in kmetско ženstvo se je pečalo z njimi samo toliko, kolikor je vsakdanji boj za obstanek to neobhodno zahteval. Naiveč tega občejanja se je odigravalo na trgu in glavni namen mu je bil, izvabiti iz tujca kar mogoče mnogo denarja ter ga po možnosti opehariti. Celo svečenice poulične poltenosti so si morale zmagovite armade kakor puške, strojnice, topove in druge vojaške potrebščine večinoma same pripeljati iz zaledja. Galantni častniki so se morali za izlive svojega kavalirstva

zadovoljiti s svojimi rojakinjami iz vojaških pisaren in bolnišnic. Mnenje, da ženska nima narodnosti, ampak samo spol, zajeto iz bogatih, tisočletnih izkušenj človeštva, je pri teh Italijankah korenito pogorelo.

Enako vzorno, kakor bi vse posameznike oklepala stroga, po nevidni roki organizirana narodna disciplina, je bilo tudi vedenje ostalega prebivalstva. Vsaka zmagovita, po tujem ozemlju prodirajoča armada si zraven grabežljivega zbiranja vojnega plena prizadeva predvsem, da bi si z izkazovanjem navideznih gmotnih ugodnosti in dobrot naklonila domačine. Zmagovalcu ni težko biti velikodušnemu. Vživanje lastnega trenutnega zmagovalstva, bodi to še tako dvomljive stanovitnosti, si rad zabeli in umetno poviša s tem, da deli nesrečnemu občinstvu brezplačno živila, obleko, kmetijsko in rokodelsko orodje, kurjavo, živino in — smešno, pa resnično — šolsko izobrazbo; v zaledje pa pošilja slike ginljivih prizorov, ki izpričujejo njegovo blago delovanje, dolga poročila o čudoviti složnosti med zasedniki in ljudstvom, ki občuti zasedbo kot resnično, končno odrešitev, napete, gromovite slavospeve svoji človekoljubnosti in svojemu kulturnemu delovanju. Ta zmagalska samopodajljivost sega neredkokrat tako daleč, da navidezno in začasno vpoštevajo in pospešuje vse, kar najde v zasedeni deželi pristno domačega: jezik, običaje, umetnost, deželno in mestno upravo. Vse vražje umetnosti te satanske dobrotljivosti je bilo deležno tudi to zasedeno ozemlje. Videl sem ženice, starčke in otroke, prihajajoče s posodami k velikim vojaškim kotlom, stali so v vrsti tihi in potrti, tihi in potrti so s polnimi posodami zopet odhajali, da v kakem skritem kotu použijejo darovano kosilo ali večerjo. O kaki hvaležnosti do zmagovitega dobrotnika ni bilo na teh mrkih, s potuhnjeno nebrižnostjo zastrtih obrazih niti najrahlnejše sence. Če jih je človek mogel opazovati same med seboj, kjer se jim je zdelo, da ni tujca blizu, je lahko videl, kako so se jim lica popolnoma izpremenila, in iz njihovih kratkih, pikrih stavkov je lahko razbral, kako hudo jim je, da morajo od svojega najhujšega sovražnika sprejemati milodare, ako si hočejo rešiti vsaj golo življenje in počakati zlatih dni zopetnega osvobojenja.

Če sem le mogel, sem se najraje odtegnil pisarni ter zakolovratil kam v okolico. Ljudje,

ki sem jih na polju pozdravil ali ogovoril, so se največkrat potuhnili, kakor da niso slišali. Tisti, ki niso mogli svojega gneva popolnoma vdušiti v molku, so si za mano dajali duška v glasnih, meni namenjenih pogovorih takele vrste: 'Ali ste videli? Ob setvi hodijo na ogled, da bodo vedeli, kje lahko vzamejo ob žetvi. Za druge delamo, za druge orjemo in se potimo.' Malokateri se je toliko izpozabil da mi je napol sovražno, napol boječe odzdravil. Med temi je bil tudi suhljav, prileten kmetič, ki sem vzbudil njegovo pozornost in začudenje s tem, da sem ga prosil, naj mi dovoli iti po stezi, vodeči čez njegovo njivo. 'Le pojte, le!' je mrmral in iz oči mu je sršal nezaupen dvom: 'Ali me ta človek samo skuša? Saj je vendar izmed zmagovalcev in ve, da lahko hodi, koder ga je volja.' Drugikrat sem ga vprašal, ali nima nikogar, da vedno sam dela, in sem mu ponudil cigaro. Obotavljal se je, kakor da se ne more odločiti, naj li sprejme ali zavrne; nato je vendar iztegnil roko in vprašal:

'Koliko pridelka nam poberejo na jesen?'

'Ne bo tako hudo, kakor se bojite.' sem ga tolažil. 'Do jeseni bo lahko že vsega konec.'

'Konec, konec ...' je stokal. 'Kakšen konec?'

'Nismo vsi vaši sovražniki, kar nas prihaja v deželo,' sem dejal. 'Večinoma smo še bednejši nesrečneži nego vi.'

'Pomagate jim pa le!' je rekel zbadljivo.

'Pomagamo — kakor črv deblu. Tam, odkoder prihajamo, je deblo že vse votlo.'

'Ko bomo videli, bomo verjeli, prej pa ne,' je zaključil starec ter začel zopet zamahovati s težko osipačo.

Čim dalje sem bival v deželi, tem neznosnejše mi je postajalo v duši. Kadarkoli sem se z mestnega holma razgledoval po nepregledni,

plodoviti planjavi, vselej mi je bilo, kakor da se vsa pokrajina napenja v molčečem, orjaškem naporu, da bi vse te tujce v silovitem zagonu divjega zaničevanja izbruhnila in izpljunila iz sebe. Vedno neodoljiveje se je oglašalo v meni: 'Proč iz te nesrečne dežele! Ven iz tega pravičnega zaničevanja! Ne čakaj, da te dežela sama izpljune z ostalo tujo sodrgo vred! Tvoje mesto je tam, kjer črvi glodajo deblo, da se čimpreje zruši in razpade.' Po dolgotrajnem, trdovratnem prizadevanju se mi je tudi tam posrečilo najti vrzel, ki je skozi njo držala pot v ozadje. Dežela je pozneje res izpljunila iz sebe »zmagovito« svojat. Ker taka složna, živa želja grude same deluje z elementarno silo hudournika ali plaz, ki se mu ni mogoče ustavljati. Naj si tujec izmišlja še tako zvita in pretkana sredstva, da bi si uslužnil zemljo, ki je po njej segla njegova krivična in požrešna roka: če se trpeče in tlačeno ljudstvo v neomahljivem, doslednem odrivanju tuje vsiljivosti zvesto oklene svojih rodni tal, se morajo končno vsi peklenški poizkusi nasilnika izjaloviti, prej ali slej mora tujec pobrati šila in kopita. Koliko blestečih vzgledov te resnice so nam po raznih frontah rodila ta strašna leta pobijanja in nasilnosti!

Pogled je Ivanu pri zadnjih besedah plaval nad lepo, žalostno pokrajino, kakor da ne govori z menoj, kakor da hoče svoje svetle, jasne misli razsejati preko teh razritih, razkopanih gričev, opustošenih plodnih dolinic in porušenih vasi.

Med nama se je dvignilo nekaj neizmerno bridkega, nekaj nedopovedljivo turobnega. Vstalo je iz doline pod nama, rastlo je mimo naju više in više, in ko se je dotaknilo neba, je izpod jasne sinjine zabučalo težko in otožno, da sva se spogledala.

STANO KOSOVEL:

MRTVAŠKA KORAČNICA

Kam gre cesta, oj cesta življenja,
ko srce nam izčisti vihar,
oj vihar?

Kakšna pot za razpotjem začenja,
za razpotjem grenkob in prevar,
in prevar?

V kakšne duša gre tajne poljane,
kdo ji vodi nestalno perot,
oj perot?

Kako pesmi so tamkaj ubrane,
kjer konča naša zemeljska pot,
zemeljska pot?

Ali konec je tam hrepenenja,
kjer ugasne očem žar in čar,
žar in čar?

Kam gre cesta, oj cesta življenja,
za razpotjem grenkob in prevar,
in prevar?...

NALOGE SOCIJALIZMA

(Iz »Proletarca« — Chicago Ill. — 19. junija 1919.)

V razburjenosti dobe, sredi največjih revolucij, kar jih pozna svet in ki so pravzaprav le posamezna poglavja in posamezni oddelki ene velikanske, ves svet obsegajoče revolucije, in sicer revolucije socialnega značaja, prihaja pravi namen in pomen socializma, o katerem se naravno govori na vseh koncih in krajih, kaj lahko v pozabljenju. Kjer je največ razburjenosti, je pa najbolj potrebna stvarna avtokritika in stremljenje po vztrajanju na pravi poti. V tem oziru se je zelo mnogo grešilo, a vsak prekoražen zalet se je bridko maščeval.

Zlasti kadar dosežejo pristaši socializma toliko moči, da morejo začeti s stvarnim izvajanjem programa, si je treba jasno povedati, kaj je socializem. Samo ob sebi bi moralo biti razumljivo, da mora biti enako jasno, kaj da ni socializem. Namesto take jasnosti pa opažamo vsakovrstne zamenjave, ki se lahko razlagajo, a imajo usodopolne posledice.

Zelo vsakdanje je na primer postalo mnenje, da je socializem delavsko vprašanje. To pa ni točno. Delavci so glavna armada socializma; delavci se zanj najbolj potegujejo; delavci so najbolj očitno interesirani na tem, da zmaga socializem; ker je vse socialistično gibanje tako tesno spojeno z delavstvom, je razumljivo, da se delavsko vprašanje smatra za socializem.

V resnici je delavsko vprašanje del socializma, pač velik in zelo važen del; ali socializem je celota, ki obsega tudi druge dele.

Socialno vprašanje je problem vse družbe, in socializem je njega rešitev. Ne gre le za to, da se bo delavskemu razredu dobro godilo, ampak da se bo kolikor le mogoče dobro godilo vsej družbi. Ali se komu dobro ali slabo godi, je v prvi vrsti vprašanje njegovega konsuma, s čimur seveda ni rečeno, da gre le za to, če dobro je in pije. Užitki so mnogovrstni, materialni in duševni, in čim več jih je človeku kvalitativno in kvantitativno na razpolago, tem bogatejši je in tem ugodnejši je njegov položaj. Možnost konsumiranja je pa odvisna od produkcije. Če ne bi nihče izdelaval čevljev, bi morali vsi bos hoditi; če ne bi nihče zidal šol, ne bi mogli pošiljati otrok vanje, a če ne bi nihče produciral znanstvenega dela, ne bi imeli česa učiti šolarjev.

Materijalne razmere so podlaga vsem drugim. To je danes tako ugotovljeno, da se le osmeši, kdor govori drugače. Zato se mora socializem, ki obsega vse družabne interese, vendar v prvi vrsti baviti z materialnimi zadevami, kajti le, če je fundament trden, more biti stavba dobra.

Materijalni interesi se koncentrirajo v produciranju in konsumiranju. Oboje je v kapitalistični družbi slabo urejeno, oboje je kaotično, anarhično, nezadovoljivo. Baš vojna je to potrdila s krutimi praktičnimi dokazi. Ne more se reči, da je produkcija dobro urejena, če je na vseh koncih in krajih primanjkovalo najpotrebnejših produktov; organizacijo konsuma pa najočitneje osvetljuje dejstvo, da je pol sveta stradalo in da je v mnogih krajih še danes lakota vsakdanja prikazen.

Deloma je vojna to neposredno povzročila. Ali tudi to ne razbremenjuje kapitalizma popolnoma. Če bi bil njegov sistem popoln, bi moral biti pripravljen za vse slučaje, torej tudi za vojno, ki je eden rezultatov tega sistema. Vojna je katastrofa, toda ne elementarna, od človeka neodvisna, nepreračunljiva in presenetljiva. Vzdrževanje stalnih armad, ogromni vojaški proračuni, strateške železnice in vsakovrstne druge vojne priprave potrjujejo, da so vodje družbe vedno imeli možnost vojne v svojih računih, vemo pa tudi, da so jo nekateri izmed njih naravnost izsiljevali. Če bi bil njih gospodarski sistem popoln, bi moral torej preboleti tudi tako krizo in biti nanjo tako pripravljen, da ne bi produkcija bankrotirala in konsum omogočal le še najklavrnejšo vegetiranje. A vsaka v vojno zapletena dežela je v tem oziru doživela težke kalamitete. Amerika je imela še razmeroma najmanj težav, vsaj v primeri z drugimi državami, a vendar je tudi tukaj silno narasla draginja in so razni predmeti postali zelo redki, nekateri skoro nedosežni. Onkraj oceana je bilo vse še hujše in tudi danes še niso stvari v normalnem tiru. Še hodijo ljudje po nekaterih deželah bos in v mnogih slučajih skoro nagi. Sistem, v katerem je to mogoče, se pač ne more bahati z uspešnostjo.

Njegova malovrednost je postala tako očitna, da so ga vlade, stoječe same na njegovi podlagi, morale vsaj v posameznih

delih zavreči. Jemale so produkcijo, transport in konsum pod svojo kontrolo, kar je principom kapitalističnega gospodarstva absolutno nasprotno. Celo Amerika, ki je zadnja vstopila v vojno, ki ni bila blokirana, kateri tudi podmorski čolni niso prerezali vseh niti in ki ima izredno bogate prirodne vire, je morala položiti svojo roko na nekatere kapitalistične panoge, konsum pa vzeti popolnoma pod svojo kontrolo.

Sistem, ki mora v krizi sam sebe suspendirati, je praktično sam sebe obsodil.

V splošnem pa je vojna le bolj razkrinkala večno bolezen kapitalističnega sistema. Njegove krize ne nastajajo le takrat, kadar so armade na bojiščih. Draginja, nezaposlenost, bankroti, štrajki, izpori, beda širokih slojev so simptomi, označujoči bolehavost družabnega telesa tudi v mirnih časih. In vojna sama, ki ima v svojem ozadju veles kapitalistično svetovno konkurenco, je enak, še posebno močan simptom.

Iz tega sledi, da potrebuje družba kaj boljšega, kakor kapitalizem. Kako je urediti, da bo uspešnejša, to je socialno vprašanje. Pričetek tega sistema je organizacija produkcije in konsuma.

Kapitalistična organizacija je, kakor vidimo, pomanjkljiva v normalnih časih, in brezmočna v izrednih. Kakšna boljša organizacija bi jo mogla nadomestiti?

Konsum je prvi interes vsega ljudstva. Človek mora imeti hrane, da more sploh živeti. Hrani se pridružujejo druge potrebe. Logična naloga produkcije je, da zadosti potrebi. Iz tega sledi, da se mora produkcija spraviti v sklad s potrebo. Organizirati produkcijo za konsum je glavna naloga socializma.

Kapitalistični sistem gre pač tudi za tem, da se konsumira, kar se producira. Ampak konsum ni njegov prvotni namen, temveč le sredstvo za doseg svrhe, ki se imenuje profit. Blago se mora izpremeniti v denar na tak način, da se obrestuje vložen kapital, in sicer da se čim više obrestuje. Kdo konsumira, kar se je produciralo, je za kapitalizem postranska stvar. Kdor ima denarja, bo kupil; kdor ga nima, se kapitalizem zanj ne briga. A kapitalizem ima sam zopet posledico, da so cele trume ljudi brez denarja, vsled česar jim ostane trg nepristopen, njih potrebe pa nezadoščene. Kapitalistični interesi zahte-

vajo, da se blago rajši prepusti izpridenju ali pa pomeče v morje, kakor da bi se dalo tistim, ki ga potrebujejo, pa nimajo sredstev za nabavo.

Socializem zahteva tako organizacijo, da bo produkcija služila potrebam konsuma. Čevlji naj se izdelujejo, da se bodo ljudje mogli obuti, moka zato, da bodo vsi imeli kruha, hiše zato, da bo vsakdo lahko po človeško stanoval. Obziri na profit morajo pri tem sami ob sebi odpasti.

V ta namen je treba točno poznati vso potrebo in regulirati vso produkcijo po tem spoznanju. Privatni podjetnik ne more tega; le do gotove meje lahko spozna potrebo. Še tesnejše so meje, do katerih more produkcijo prilagoditi potrebi, kajti profit ostane v vsakem slučaju njegov glavni namen. Temu se ne more odreči, ako noče svojega podjetja izpremeniti v dobrodelen zavod, pa s tem izbrisati samega sebe iz vrst kapitalistov in podjetnikov.

Potrebe vse družbe more dognati le vsa družba, oziroma njeni v ta namen določeni organi. In le celota more organizirati produkcijo za potrebe celote.

Družabna produkcija je glavni smoter socializma, in v ta namen mora družba sama postati lastnica produktivnih sredstev; dosledno mora imeti vrhovno kontrolo konsuma.

To je podlaga, na kateri naj se v socialistični družbi določijo pravice in dolžnosti. Vsi njeni člani so enako interesirani na čim popolnejši in uspešnejši produkciji, da jim je omogočen čim večji in ugodnejši užitek. Zato je vsakdo dolžan doprinesati svoj delež za produkcijo in v odmeno ima pravico do svojega konsumnega deleža. Družbo vodijo interesi skupnosti; ker pa je skupnost sestavljena iz vseh članov, mora družba skrbeti, da spravi skupne interese kolikor le mogoče v sklad z onimi posameznika. Tista kasarna, v katero naj se izpremeni socialistični svet in kjer postane posameznik le številka kakor jetnik v kaznilnici, je le izrodek bolehnega domišljije. Socializem predpostavlja organizirano družbo; interesov družbe ne more zastopati in reprezentirati nihče drugi, kakor družba sama. To izključuje vsako avtokracijo in oligarhijo. Družba mora najti najbolj demokratično obliko za svojo organizacijo, da pride njeno bistvo v njej do čim popolnejše veljave.

Ideal socializma je harmonija skupnih interesov z interesi posameznika in posameznih skupin. Socializem ne idealizira človeka in ne snuje družbe, sestavljene iz samih bogov ali angeljev. Egoizma ne prezira, toda vzeti mu hoče polje, na katerem lahko škoduje. Človek hoče živeti in rad bi živel dobro. Socializem mu priznava to pravico, pa pravi: Brez dela ne moremo živeti, zlasti pa ne dobro. In ker bi vsi radi dobro živeli, nam ne kaže nič drugega, kakor da delamo vsi. Toda egoist si, pa ne bi rad delal preveč; rad bi bil svoboden, a delo omejuje svobodo. Tega omejevanja ne moremo popolnoma odpraviti; ovira nas priroda, ki ni ustvarila drevja z izgotovljeno obleko in ne zida hiš.

Organizirajmo se torej, da bomo delali le toliko, kolikor je res treba. Družbi bomo dajali svojo porcijo dela, od družbe bomo zato zahtevali, da zadosti našim potrebam. Ta družba pa ne bodi nič drugega, kakor mi sami, vsi skupaj, vsi z enakimi pravicami, tako da bomo vsi služili skupnosti, skupnost pa nam vsem, in da bomo vsi lahko kontrolirali enakost pravic in dolžnosti.

Delo je v socialistični družbi dolžnost, užitek pa pravica. Na taki podlagi se lahko napravi ravnovesje pravic in dolžnosti, ki je v kapitalistični družbi nemogoče. Organizirati to harmonijo, da bodo interesi skupnosti čim bolj varovani in interesi posameznika čim manj omejeni, je naloga socializma.

PREGLED

Trst, 3. septembra 1919.

Poulična drhal nam je razdejala skromni dom, potem pa je prišel krvorodni brat ter — pljunil na nas. Tako se je izpolnila usoda.

Šli bi preko tega s prezirljivim zaničevanjem na dnevni red, vendar ker je še nekaj malodušnih v deželi, odgovarjamo.

Odgovarjamo, in besede bodo ostre, a stvarne.

Odgovarjamo »dopisniku z dežele« v 235. številki »Edinosti« z dne 29. avgusta t. l. ter tozadevni »pripombi uredništva«.

...

Kar se nam očita je: nečistost namena, nečistost sredstev, slepomišljenje. S kakšnimi dokazi so podprti ti očitki? Videli bomo.

...

Očita se nam v prvi vrsti, da nismo poklicali v »Višji kulturni svet«, ki naj bi bil »nestranski«, »naših najboljših kulturnih delavcev vseh strank in naziranj.« To da bi morali storiti, ako je bil naš namen res kulturn in ne strankarski.

Odgovor je lahek. Sklicujemo se le na poročilo o ustanovitvi »Višjega kulturnega sveta« za slovenski proletarijat, ki smo je prinesli v prvi številki »Njive«. Poročilo je tako jasno, da more v njem videti »slepomišljenje« le oni, ki ni bil nikoli vajen stopati z odprtim vezirjem v svet. Zavračamo tedaj dopisnika na to poročilo, pribijemo pa še enkrat, da je naš »Višji kulturni svet« popolnoma pravilno izvoljen upravni organ onih prispevkov, ki so jih nabrali naši organizirani delavci v kulturne namene, oziroma so jih v iste namene darovala socialistična podjetja. Od drugod nismo sprejeli niti ficka in mislimo, da nam pameten človek ne bo zameril, temveč bo naravnost zahteval, da svoj dom sami upravljamo. In to nas danes veseli, ker na ta način se je ohranila načelna enotnost kulturnega sveta, in niso zašla vanj gotova predpotopna naziranja o kulturi, kakor jih ima ravno dopisnik z dežele.

Ni pa res, da ne bi vabili k prepotrebemu kulturnemu delu vsakega, ki je v to usposobljen, neglede na njegovo strankarsko, znanstveno in versko prepričanje. Ravno nasprotno, in ravno prva številka »Njive« govori o tem. In kjer smo le doznali za kakšnega resnega kulturnega delavca, vabili smo ga tudi osebno, in če je vstopil v naš krog, dobrodošel nam je bil, in upamo, da mu tega ni žal in da ga nas ni treba biti sram.

Kdor je pa namenoma ostal oddaljen od nas, ter že pri našem prvem pojavu započel prikrit bojkot — čemu bi ga še vabili?

...

Drugi očitek je, da naša »Njiva« ni »kulturni vestnik« temveč, da je »kulturnoborna« in »strankarska«. Za prvo trditev nam dopisnik ne navaja dokazov, in lahko bi prešli preko tega očitka, za drugo nam očita naš »Pregled«. »Pregled« ima namreč to hibo, da skuša biti vsestranski in ima zato tudi »gospodarsko«, »zadružniško« in »socialno« rubriko. Tu tiči vsa nesreča. Namreč — po prosvitljeni glavi dopisnika — gospodarska, zadružniška, socialna vprašanja ne spadajo v kulturo. Seveda potem tudi ne spadajo v literaturo, ne v pesmi, ne v drame. In ker se ves svet danes trmoglavito bavi ravno s socialnim vprašanjem, in so naši trdovratni pesniki in pisatelji suvereni nad vsakim »dobrim nasvetom«, zato je vsaka številka »Njive« kar natrpna tega preklicanega vprašanja, ki se je zalezlo celo med najboljše verze naših najboljših pesnikov. Tu ni pomoči! Dopisnik je očividno prekasno zagledal luč sveta, in bi dobro storil, roditi se ob času, ko je ranjki Metternich »reševal« prav vsa vprašanja, ki so pretresala zbegane glave bednih evropskih narodov.

Ko hitro začnemo govoriti o kulturi starih Slovanov, pribijemo velepomembno dejstvo, da so živeli v **zadrugah**. Spadajo ali ne spadajo zadruge v kulturo? Toraj spadajo tudi v »Njivo«. A tako! Vi ste mnenja, da **gotove** zadruge spadajo v kulturo, druge pa ne. Tega mnenja pa mi ne moremo biti. In če smo »vabili«

Slovenec, kam smo jih vabili? Na javne plese? Ne! To so delali drugi!

Če toraj »Njiva« poroča in z veseljem pozdravlja ustanovitev kakšne nove zadruge, ki bo slovenskemu ljudstvu le v gmotno in duševno korist, potem vrši svojo kulturno nalogo. Če »Njiva« kolikor možno objektivno poroča o raznih socialnih pojavih, ter delavstvu, ki jo je ustanovil, tolmači najnovejše socialne zahteve ali pojasnjuje oblastvene odloke na polju socialne zakonodaje, vrši tudi le svojo dolžnost naproti slovenskemu delavstvu in slovenskemu narodu.

V socialistične organizacije pa nismo vabili nikogar. Naš delavec že ve, kam se ima obrniti in v kakšnih vrstah mu je stati, in vedel bo tudi kmalu naš mali kmet.

Očitek, da bi bila »Njiva« izrazito strankarsko glasilo in ne kulturni vestnik, je toraj jalov. Napadli nismo nobene politične stranke, povedali smo le objektivno mnenje, odkrito in brez jeze v srcu. Naše številke govorijo, druga za drugo.

Kulturnoborski smo baje. Prosili bi najprej nekoliko dokazov. Vest nam namreč ne očita, da bi bili začeli kak »kulturni boj« v smislu, kakor nam ga podtika dopisnik. Pač pa smo vedno stremeli v smeri, ki smo si jo začrtali v prvi številki v »Besedi na pot«, ko smo dejali: »Protivniki smo laži, hinavstva in tmine, ki podaljšujejo suženjstvo.« Namenili smo se zanesti prosveto med ljudstvo, postati svobodna tribuna prosvete, vsakomur pristopna, in smo to tudi bili vsakomur, kdor nam je ponudil snov, ki je bila po svoji obliki primerna. Če hodi veda včasih svoje poti, in če vidi ta ali oni v popularizaciji vede že »kulturno borbo«, temu nismo krivi mi. Menili smo, da se hoče našemu ljudstvu po vsej oni godlji avstrijskih vojnih poročil, nekoliko tečnejše duševne hrane, in lotili smo se dela, medtem ko so drugi biljardirali; zanesli smo med slovensko ljudstvo moško besedo, medtem ko so drugi obupno jadikovali in s tem vršili — kakor pravi dopisnik — »več kot samo dolžnost.«

»Ljudski oder« je postal tudi trn v peti. Zakaj? Zato, ker je med vojno in nepretrgano po vojni vršil svojo dolžnost ter širil prosveto med slovenskim ljudstvom, ker je vsepovsod ustanavljal podružnice, širil knjižnice ter pošiljal požrtvovalne predavatelje, ki so našemu ljudstvu govorili resno slovensko besedo, v časih celo, ko je bilo tega in onega »kulturnega delavca vseh strank in naziranj« srām in strah na ulici slovensko izpregovoriti.

Nikjer in nikdar nismo prišli z zahtevo, naj se v kraju, kjer se ustanavlja podružnica »Ljudskega odra«, razpuste druga društva. Že zato ne, ker takih društev — nikjer ni bilo, izven na papirju. Pač pa smo priporočali, da se razkropljeni člani zaspalih društev oklenejo novih podružnic. Sicer pa je »Njiva« ponovno v svojem »Pregledu« pozivljala, naj se zaspala kulturna društva ožive znova! Toraj ravno nasprotno, kot dopisnik z devete dežele trdi.

»Ljudski oder« se ne usiljuje nikomur. Najboljši znak je dejstvo, da niti ne moremo tako hitro ustreči vsem zahtevam iz najrazličnejših krajev, odkoder dohajajo vabila k nam, da ustanovimo podružnice »Ljudskega

odra«. Primanjkuje nam še vedno kulturnih delavcev. So kraji, kjer se je že veliko število prebivalstva priglasilo k »Ljudskemu odru«, in še ne moremo ustanoviti podružnice, ker nam pri ogromnem delu nedostaja že časa. Omenimo to, da bo dopisnik »jasno« videl, da ne hodimo mi med ljudstvo »slepomišiti«, temveč da naše ljudstvo prihaja k nam. In pripravljeni smo tudi izdati tajnost, zakaj je to tako.

Zato ker je v našem delu vsa ona resnost, brez katere je vsako kulturno delo brezuspešno.

In to resnost našega dela so vedeli upoštevati tudi vsi oni posamezniki in društva, ki so nam priskočili z delom in nasvetom in s knjižnimi darovi na pomoč. Ti so umeli.

Socialisti smo! Da, ta »očitek« pa drži. Sicer ni treba ravno toli inteligence, da pride človek do te konstatacije.

Da, slovenski socialisti smo, mi, ki smo začeli z vsem tem delom, in povdarjamo še enkrat s ponosom: socialisti smo. In kot taki imamo »jasno začrtano pot«, in bogme, da bomo znali vztrajati na nji.

Kdo je pod najtežjimi razmerami začel oziroma nadaljeval v našem ozemlju kulturno delo med slovenskim narodom? — Slovenski socialisti! — Kdo je vsepovsod ustanavljal v teh razburkanih časih slovenska izobraževalna društva? — Slovenski socialisti! — Kdo je širil slovensko knjižo med ljudstvom? — Slovenski socialisti! — Kdo je začel s slovenskimi zborovanji? — Slovenski socialisti! — Kdo je predaval v slovenskem jeziku med našim ljudstvom, medtem ko je bilo drugih strah izpregovoriti domačo besedo? — Slovenski socialisti! — Kdo je začel izdajati slovenski kulturni vestnik? — Slovenski socialisti! — Kdo je v tem vestniku odločno zastopal naše šolske in druge pravice? — Slovenski socialisti! — Kdo je šel v Rim zahtevati rešitev slovenskega šolskega vprašanja? — Slovenski socialisti! — Kdo je na prošnjo naših kmetov samih ustanovil prepotrebno kmetijsko zadruho? — Slovenski socialisti! — In kdo je bil zato opljuvan? — Slovenski socialisti.

Besede puščamo drugim, iz del naj nas sodi razumen človek. In zakaj so naša dela taka in ne morejo biti drugačna? Ker smo socialisti.

In zdaj kratek odgovor še uredništvu »Edinosti« z ozirom na njegovo »pripombo« in s to združena, bolj meglena namigovanja.

Po tej poti nam narod ne sme slediti, pravite. Ali ste nam pokazali drugo pot? Pač, če bi se hoteli ravnati po izgledu gotovih rodoljubov, prekrizali bi roke in obupavali. Ali iz tega testa nismo narejeni. Mi ne čakamo Matjaževih časov, mi jim stopamo nasproti, s pogumnim, odločnim korakom. To je naša metoda in v tej vidimo kakor tudi v socializaciji našega naroda njegovo rešitev. In dokler nas bodo široke plasti našega naroda vabile med se, do tedaj bomo tudi stopali med naš narod. Naš narod ni ovca, zato ne »sledi« nikomur, pač pa spoznava bolj in bolj svojo pot. Kam sme, kam more, kam hoče naš narod »slediti«, to — to se bo kaj kmalu pokazalo.

Naš namen je solnčnočist in neomadeževan je naš prapor.

Politični.

Deželna konferenca jugoslovanske soc. dem. stranke v Julijski Benečiji, ki se je vršila dne 21. t. m. v Trstu, prinesla je najdelekošežnejše sklepe, kolikor se stranke same a tudi slovanskega življa v zasedenem ozemlju tiče.

Na dnevnem redu sta bili dve velevažni točki: 1. strnitev organizacije slovenskega proletarijata z organizacijo italijanskega proletarijata v Julijski Benečiji; 2. organizacija, taktika in tisk.

Konferenca je bila izredno dobro obiskana; 62 delegatov tukajšnjih in podeželnih organizacij. Predsedoval je sodrug Jernejčič.

Prva točka je izpolnila vse dopoldnevno zborovanje. Referiral je o nji sodrug dr. Tuma, in vnela se je ob nji živahna in temeljita debata. Idejo združitve z italijanskimi sodrugmi so vsi pričujoči z radostjo pozdravljali, oziroma so priznali potrebo iste, vendar so se mnenja križala, jeli umestno, da jugosl. soc. dem. stranka že danes napravi ta korak, ali naj ga odloži na pozneje. Za odložitev obveznega sklepa je bila mala manjšina. Govorili so o predmetu in sicer za: Stravs, Regent, Lovko, Štolfa. Regent je priporočal naj se predlagana resolucija izpopolni v toliko, da sklep o spojitvi nikakor ne prejudicira znanega stališča soc. dem. stranke glede samoodločbe narodov. Protí sta govorila dr. Ferfolja in Hreščak.

Idrijska zastopnika sta izjavila, da idejo združitve pozdravljata, da si pa z ozirom na posebno stališče Idrije za sedaj še ne udeležita glasovanja o resoluciji. Nato je bila resolucija sprejeta skoro soglasno (proti en glas). — Glasi se:

»Meddeželna konferenca slovanskega proletarijata združena dne 21. septembra 1919. v Trstu priznava potrebo strnitve organizacije slovenskega z organizacijo italijanskega proletarijata v Julijski Benečiji ter nalaga izvrševalnemu odboru, naj priglasí izvrševalnemu odboru italijanske organizacije v Trstu pristop organizacij slovenskega proletarijata v komunistično organizacijo delavstva v Italiji. — Pristop slovensko-hrvatskega proletarijata v italijansko komunistično organizacijo pa nima nikakega stika s političnimi, državnimi in nacijskimi stičnimi vprašanji.«

Po sprejemu resolucije izvoli konferenca delegate za socijalistični kongres v Bologni v osebah sodrugov Regenta, Tume in Jernejčiča ter določi besedilo poslanice slovenskega proletarijata bolonjskemu kongresu.

Sledila je razprava o organizaciji, taktiki in tisku.

Glede taktike se sprejmejo sledeče po idrijskih sodrugih predlagane resolucije:

Meddeželna konferenca jugoslov. soc. dem. stranke zborujoča v Delavskem domu v Trstu dne 21. septembra 1919 izjavlja:

1. da hoče biti solidarna z revolucionarnim delavstvom vsega sveta ne glede na etnografske in politične meje. Predvsem se pa popolnoma strinja s socijalističnim režimom novih sovjetskih republik, ustanovljenih v vzhodni Evropi ter odobrava taktiko, ki jo izvajajo delavski sovjeti v boju proti koalirani buržuaziji.

2. Pripoznavaje zgodovinski moment, ki je vznikel iz vojne, povzročene po medseboj se kosajočih kapitalističnih skupinah, smatra kot neobhodno vzdrževanje onega revolucionarnega psihološkega stanja mas na

onem višku, ki odgovarja in je tesno spojeno z materialno akcijo, ki ima namen preustrojiti kapitalistično družbo v socijalistično. Zato je mnenja, da mora zavedno revolucionarno delavstvo v Evropi in na svetu sploh podpirati proletarske republike ne le moralno potom izražanja simpatij do njih, marveč, in to predvsem, dejansko podpirati vse proletarske socijalne tvorbe, da se jim zagotovi obstanek in da se pripravi teren za socijalističen režim, ki se nahajajo dotedaj še pod pritiskom buržuazije. Jemajoč še posebno v obzir današnjo krizo kapitalistične družbe, nje gospodarski razpad, kakor tudi razpad one stavbe meščanskih ideologij, na katero se opira sistem izkoriščanja, mora delovati revolucionarno delavstvo sistematično na to, da pospeši razpad današnjega gospodarskega in političnega ustroja.

3. Zavrača politično delovanje delavskih reprezentantov skupno z meščanskimi strankami, v buržuaznih vladah ter smatra kot neumestno in škodljivo, da bi proletarske revolucionarne stranke v sedanjem momentu, ko je prišlo do odkritega boja med buržuazijo in proletariatom, izvrševale svojo politično taktiko le v ozkem okvirju legalitarne metode. Odklanja torej vero v moč zakonov sankcioniranih od eksponentov onega režima, ki se opira v boju za svojo premoč le na brutalno silo.

4. Vočigled predstojećih državnoborskih volitev pripoznava te kot uspešno sredstvo za pregled delavskih vrst. Pri tem pa zahteva najenergičnejšo revolucionarno propagando med delavskimi masami, kajti le proletarska diktatura more strmo glavi današnje krivične družabne tvorbe ter zagotoviti do sedaj izkoriščanim človeško eksistenco.

Glede strankinega tiska se naloži skupnemu izvrševalnemu organu skupne stranke, da začne čimprej z delom za ustanovitev slovenskega soc. dnevnika. —m—

Sklepi jugoslovanske socijalno dem. konference v Ljubljani 7. in 8. t. m. so se zbrali v Ljubljani zaupniki soc. dem. stranke iz vseh večjih krajev Slovenije, da se pogovore o strankinem delu v bližnjem času, ter da povedo obenem svoje mnenje o vseh onih velevažnih notranjih in zunanjih nalogah jugoslovanskega proletarijata, o katerih ima sklepati prihodnji strankin zbor.

Udeležba je bila lepa. Navzoči so bili tudi vsi soc. poslanci. Živahne debate so se udeležili delegatje iz vseh zastopanih krajev. Iz njihovih poročil je bilo predvsem spoznati, da se stranka povsod močno razvija. Iz dolge vsestranske debate je bilo obenem povzeti vodilne smernice za nadaljno delo stranke. Te smernice so v glavnih črtah osredotočene v naslednjih resolucijah, ki so bile soglasno sprejete.

I.

Načelni del.

Vzdržujoč načelne misli programa jugoslovanske soc. demokratične stranke izjavlja konferenca iznova:

Vzrok bede, pod kateri ječi proletarijat v sedanji družbi, je vse družabno življenje obvladujoče dejstvo, da so produkcijska sredstva monopolizirana v rokah posameznikov. Delojemalec, to je delavski razred, je vsled tega odvisen od sedanjega lastnika produktivnih sredstev in zemlje, to je od razreda kapitalistov in veleposestnikov, katerih politična in gospodarska nadvlada se izraža v današnji razredni državi.

Vedno bolj izginjajoča posamezna produkcija napravlja tudi posest produkcijskih sredstev po posameznikih za nepotrebno.

Stremimo po združni produkciji na temelju družabne lastnine produkcijskih sredstev, za katero so zlasti v industriji že danes podani vsi duševni in materijalni predpogoji.

Zavedamo se, da moramo razvoj v tej smeri zavedno pospeševati z vsemi močmi, zlasti pa tudi s tem, da si osvojimo politično moč. Zgolj razredno zavedni in za razredni boj organizirani proletarijat, more biti nositelj socialistične družbe. **Proletarijat organizovati, ga navdati s spoznanjem svojega položaja in svojih nalog, ga duševno in telesno usposobiti za boj** v tem spoznavamo program jugoslovanske socialno demokratične stranke. V svrhu njegove izvršitve se je treba posluževati vseh pripravnih in naturnemu pravemu čutu ljudstva odgovarjajočih pomočkov in dela, predvsem vzgojnega dela.

II.

Minimalni program.

Zlasti zahtevamo:

1. Splošno, enako, direktno in tajno volilno pravico v državi, v pokrajinah in v občini brez razlike spola od 20. leta starosti dalje in sicer na temelju najpravičnejšega proporca. Volitve naj se vrše na nedeljo.

2. Direktno zakonodajo po ljudstvu s predlagajočo in odklanjajočo pravico. Samoodločbo in samoupravo ljudstva v državi, v pokrajini in v občini.

3. Popolno svobodo časopisja in publicistike; svobodo združevanja in zborovanja.

4. Odpravo indirektnih davkov in doklad in uvedbo progresivnega imovinskega, dednega in dohodninskega davka.

5. Odpravo stalne vojske in uvedbo ljudske brambe.

6. Podružabljenje kapitalističnih podjetij. Takoj naj se prične s socializacijo rudnikov in energetičnih naprav (rud, vodnih sil, elektrike) plavžev, kakor tudi vseh drugih višje razvitih industrij, nadalje bank in vsakovrstnih zavarovalnic, uvedbo obratnih svetov. Veleposestva in gozdove je takoj podružabiti. razvoj industrijske produkcije in pomnožitev za njo potrebnih sirovin je pospeševati z vsemi tehničnimi in gospodarskimi pripomočki ter s pospeševanjem združništva.

7. V svrhu ublaženja stanovanjske bede je v vseh občinah komunalizirati zemljo. Država naj prispeva v izdatni meri za zidanje hiš za delavce in uslužbence.

8. Oblasti in sodnike naj voli ljudstvo.

9. Vsem vojnim dobičkarjem je naložiti davek v takšni izmeri, da preidejo vsi dobički zopet v last skupnosti.

10. Izidavo socialne zakonodaje. Skrb in zaščito za matere in otroke. Temeljito in izdatno preskrbo vojnih in delavskih invalidov. Temeljito preuredbo javne sanitetne službe.

11. Ločitev cerkve od države. Enotno in brezplačno šolstvo. Nadarjene proletarske otroke je brezplačno, na račun države, izšolati.

12. Vzpostaviti prijateljskih odnosov do vseh narodov in ljudstev, zlasti sosednih. Odpravo carin. Svobodo za vsa prometna trgovska in pomorska pota.

13. Želimo enotno internacijo delovnega ljudstva na temelju razredno zavedne socialistične politike.

Končno izjavlja konferenca, da je za slovenski proletarijat brezpogojno potrebno, da je edin in složen v svojem

boju za socialne pravice. Najboljša garancija za to pa je, enotna, močna in svojega cilja se zavedajoča jugoslovanska socialno demokratična stranka. Priznanje njenih temeljnih načel v besedi in dejanju je nujni predpogoj edinosti vsega slovenskega delovnega ljudstva.

III.

Ujedinjenje jugoslovanskega proletarijata.

Konferenca se izjavlja za tesno ujedinjenje jugoslovanskega proletarijata na podlagi socialno demokratičnega programa po svobodnem sporazumu, da se mu s tem omogoči uspešno delo doma in sodelovanje pri socialistični internaciji.

* * *

Konferenca je nadalje odobruje vzela na znanje sklep izvrševalnega odbora z dne 22. julija 1919. s katerim je izvrševalni odbor izključil iz stranke g. Nina Furlana, ker se je s svojim neodkritim, razdirajočim delom v organizacijah pregrešil proti strankini disciplini.

Istotako je vzela konferenca na znanje, da je bil radi kršitev strankine discipline izključen iz stranke tudi ing. Gustinčič.

* * *

Resnično nam ni jasno čemu sta bila izključena iz stranke dva izmed najboljših naših sodrugov. Morda pač le zato, ker se prištevata k III. mestu k drugi internaciji. Saj bi morala slediti stranka v Ljubljani njihov zgled že davno.

Ne verjamemo, da se bo posrečilo ujediniti jugoslovanski proletarijat v eno socialistično stranko in sicer baš radi tega ne, ker je slovenska socialistična stranka ločena od srbske in bosanske po tako globokem prepadu, da ga ni mogoče skoro premostiti. Kdor hoče resnično ujediniti proletarijat, ta se mora najprej otresti hrepenenja po ujedinenju meščanstva s proletarijatom. In tega se v Ljubljani še niso otresli. Sicer pa nam sklepi te konference povedo, da živijo ljubljanski sodruzi v dobi še daleč pred vojno. In to je precej žalostno dejstvo za današnje čase. Upajmo, da nam pokaže bodočnost kaj boljšega.

* * *

Kongres socialistične stranke v Italiji se bo vršil dne 5. oktobra v Boloniji. Kakor smo obveščeni se udeležita tega kongresa kot zastopnika slovenskih socialistov v zasedenem ozemlju sodruga dr. Tuma in Regent. Kongres je velike važnosti za vso nadaljno taktiko italijanske socialistične stranke. Tri struje se bodo bile na kongresu in sicer: I. reformistična ali centralistična, ki stoji sicer na močno revolucionarnem programu iz leta 1892.; II. maksimalistična, elekcijonistična, t. j. komunistična struja, ki pa se hoče udeležiti volitev zato, da onemogoči preveliki uspeh meščanskim strankam, zato, da izvrši agitacijo in zato, da pregleda svoje vrste; III. je komunistična protivolilna, ki se volitev torej noče udeležiti. — Kakor je razvidno iz položaja bo imela večina II. struja, ki predlaga tudi, kakor III., da se izpremeni ime stranke iz socialistične v komunistično. O zboru bomo poročali v prihodnji številki.

Kulturni.

Društvo »Ljudski oder« v Trstu. S 1. oktobrom t. l. se bo zopet otvoril tečaj za angleški jezik, istočasno se bo pričel tudi pouk v francoščini. Pouk v posameznih oddelkih se bo vršil v treh tedenskih urah. Za vpisovanje in natančnejše podatke se je treba obrniti na

društvenega odbornika M. Lovka v društvenih prostorih (ulica Madonnina št. 15, II. nadstr.) od 10—12 in od 16—19.

Podružnica »Ljudskega odra« v Šempolaju. — V nedeljo, 14. t. m. se je vršil v prostorih gosp. Grudna v Šempolaju ustanovni občni zbor podružnice »Ljudskega odra«. Udeležba je bila nepričakovano obila. V imenu »matice« je otvoril in vodil zborovanje sodrug M. Lovko. Pozdravil je in zahvalil se je navzočim v imenu odbora matice »Ljudskega odra« in »Kulturnega Sveta«, raztolmačil v jasnih besedah pomen in koristi društva, zlasti za mladino, ter naposled prečital pravila in jih obrazložil. Bila so z navdušenjem enoglasno sprejeta. V vseh treh točkah ni imel nihče besedice nasprotovati, ker so Šempolajčani itak komaj pričakovali, da morejo pričeti z delom. Iz vseh obrazov se je čitalo skrajno zanimanje. In ker se po izvolitvi novega odbora nihče več ni oglašil, je sodrug Lovko podal glavna navodila za delovanje, jih krepko vzpodbudil in dokazal bridke posledice neizobraženega ljudstva, za kar je žel frenetično odobravanje navzočih.

Izvoljen je bil sledeči odbor: Šušteršič Ivan, predsednik, Gruden Anton, Kralj Josip, Sardoč Josip, Zidarič Angelj, Plesničar Ivan, Zidarič Rudolf, Legiša Henrik, Pavlina Ivan, Gabrovic Ludevik in Pernarčič Ivan. — Na tem mestu pošiljamo gospodu učitelju Furlanu naš srčen pozdrav in iskreno zahvalo za njegovo nepristransko požrtvovalnost, nasvete in poduk novi podružnici.

—M.—

Podružnica »Ljudskega odra«, tega skozinskoz kulturnega, nepolitičnega društva, se je ustanovila dne 23. septembra v Lonjeru pri Trstu. Matično društvo je zastopal M. Lovko, ki je podal potrebna pojasnila. Izvolil se je nato odbor: Angelj Čok, predsednik; Rudolf Čok, Glavina Franc, Lavrenčič Ivan, Glavina Rudolf, Pečar Anton, Kjuder Ignac, Biščak Svetka, Pertot Alojzija, Čok Amalija, Čok Marija, odborniki. Želimo novi podružnici, da bi kaj kmalu započela z resnim kulturnim delom, ki nam je toli potrebno. Proč s plesi in vihravimi vesellicami, knjigo v roke, pomenki, predavanja!

Šolski.

Za vseučilišče v Ljubljani. — Govoril dr. Drag. Lončar v seji Narodnega predstavništva v Belgradu dne 9. julija 1919.

Kakor hitro se je slovenski narod odtrgal od Avstro-Ogrske in se združil s Hrvati in Srbi v eno državo, takoj se je zopet pojavila stara misel slovenskega vseučilišča. Ustanovila se je v Ljubljani vseučiliška komisija, ki se je pod vodstvom dr. Danila Majarona lotila težke naloge, da napravi podroben načrt. Naj ji bo za njen trud izrečena naša zahvala! Posebno zahvalo pa dolgujemo v tem trenutku tudi gospodu ministru prosvete za njegovo naklonjenost naši vseučiliški akciji.

Ko danes obravnavamo vprašanje slovenskega vseučilišča v prvi zbornici države SHS v konkretni obliki, s tem zmagovito zvršujemo 70-letno borbo slovenskega naroda za najvišji znanstveni zavod, borbo od leta 1848. dalje, ko se je prvič v Avstriji pojavilo deloma (toda samo začasno) uresničenje te misli. Od tega časa si je slovenski narod neprestano prizadeval in delal za uresničenje te misli. Ves narod brez razlike političnih strank se je družil ob tej v mogočno manifestacijo za svojo

kulturo. Razlikovali smo se pač glede kraja in glede tipa; toda načelnih razlik med nami splošno ni bilo in jih ni. Ves narod je enih misli.

Ljubljanska univerza s tehniko, ki se danes ustanavlja, nam zbuja ob enem zgodovinske spomine na francosko okupacijo naših krajev, ko je Ljubljana imela nekako visoko šolo in tehniko, kakor jo ustanavljamo danes. Pod Metternichom je to seveda zopet prenehalo. Preko sto let je bilo treba, da je dobila Ljubljana nazaj, kar je nekoč že imela.

Od 16. stoletja dalje razvijamo Slovenci svoj jezik in svojo književnost ter se iz brezlike mase oblikujemo v kulturno skupnost. Na tem dejstvu, ki ga je ustvarila zgodovina, zidamo dalje, ker hočemo imeti solidna tla pod seboj. Vezi med nami in ostalimi Jugoslovani so bile zdaj večje, zdaj manjše, kakor so bile pač prilike, v katerih smo živeli in katerih nismo ustvarjali sami. Ko pa je počila doba našega narodnega preporoda, se je samotvorno vedno bolj začela uveljavljati tudi misel jugoslovanska. Naši veliki možje, kakor Prešeren in Levstik, so pravilno pojmovali svojo nalogo med nami, ako so delali na podlagi, ki je bila zgodovinsko dana: brez skokov od tradicionalnega slovenstva zavestno v smeri proti jugoslovanstvu. Mi njih potomci, ne moremo in ne smemo drugače, ako hočemo dovesti vsakega posameznika do omike in pojmovanja človeškega dostojanstva; ako hočemo, da bi bila omika ne samo ekstenzivna, ampak tudi intenzivna.

Slovenci smo si v težkem boju s sovražno avstrijsko vlado priborili in ohranili to, kar imamo: svoj jezik in svojo književnost, svojo znanost in umetnost, svoje šolstvo in svojo upravo, skratka: svojo kulturo in svoje gospodarstvo, ki rabita negę in brige, da se moreta spopolniti in dovršiti. Visoka šola naj bi bila krona našega stremljenja navzgor, da se razmahnejo vse naše duševne sile, ki so doslej še spale ali služile tujcu.

Za maso naroda so gotovo najbolj potrebne osnovne in strokovne šole; toda znanost ima tudi svoje vrhove, ki jih ne dosega vsakdo, a katerih sadove uživa več ali manj vsakdo, ko se širi splošna izobrazba, tehnične pridobitve in civilizatorične udobnosti življenja. Sicer je treba, da dobiva moderna država sposobne moči iz vseh društvenih slojev; zato naj bi bil dostop do najvišje šole omogočen vsem nadarjenim in pridnim brez razlike imetja in stanu. Revščina ne bi smela biti pri tem zapreka. Edini oviri na poti do najvišje izobrazbe naj bi bili lenoba in nesposobnost.

Univerza je najvišja inštanca naroda v vseh znanstvenih in kulturnih vprašanjih. Takega regulatorja, takega znanstvenega kompasa potrebuje vsak narod, ki je dosegel gotovo višino v kulturnem in gospodarskem razvoju. Ljubljanska univerza ima po svoji legi in političnem položaju sedanosti še poseben pomen, ker je kulturna trdnjava ob slovensko-italijanski meji, moralna opora in privlačna sila za vse naše rojake onstran meje.

Slovenska univerza bodi vez med romansko-germanskim zapadom in jugovzhodnim slovanstvom. Ljubljana, Zagreb, Belgrad — tri sestrške univerze, ki naj se med seboj spopolnijo in med seboj tekmujejo. Slovenski profesorji naj hodijo predavat v Zagreb in Belgrad, a srbohrvaški v Ljubljano. Vse tri univerze naj znanstveno pripravljajo našo kulturno in gospodarsko zajednico,

zakaj ujedinili smo se politično, a kulturno in gospodarsko smo narod, ki še le nastaja. V tem nastajajočem jugoslovanskem narodu naj bi bili tudi Slovenci faktor, ki hoče in more dati skupnosti kaj dobrega.

Univerza v Ljubljani temelji tudi na praktični potrebi. Z ustanovitvijo države Srbov, Hrvatov in Slovencev naraste število uradnikov in svobodnih poklicev. A tudi dejanski položaj našega dijaštva zahteva takojšnjo ustanovitev vseučilišča v Ljubljani. Vsled dolgotrajne vojne in razpada Avstro-Ogrske je mnogo naših dijakov na cesti. V tujino ne morejo, ker jih tam ne marajo, ali pa so stroški tako veliki, da jih naši dijaki ne zmorejo. Ne smemo namreč pozabiti, da so naši dijaki po večini sinovi malih kmetov, obrtnikov, uradnikov in delavcev. Zagrebska in beografska univerza za večino slovenskega dijaštva za enkrat ne moreta priti v poštev radi stroškov in radi svojega ustroja. Mnogi naši dijaki so v nevarnosti, da bodo morali opustiti učenje, ako se ne otvori univerza v Ljubljani. Kako naj nadomestijo semestre, ki so jih izgubili med vojno? To vprašanje rešiti tako, da dijaki ne bodo oškodovani v letih in da si bodo vendar mogli oskrbeti potrebno znanje, more najbolje zavod, ki je ustanovljen za nje.

Dosedanja znanstvena prizadevanja Slovencev, njih kultura in gospodarska višina so nam lahko porok, da bo univerza v Ljubljani vredna svojega imena ter delala čast narodu in državi. Izjavljam, da glasujem za zakonski načrt; toda z načelno opazko o bogoslovni fakulteti in obče, da namreč niso v pravi zvezi z moderno univerzo, ki nima konfesionalnega značaja. Niso v pravi zvezi ne zato, ker bi ne bilo tam znanstvenih disciplin ali priznanih znanstvenikov, marveč zato, ker spadajo te znanstvene discipline glavno na modroslovno fakulteto, a drugo — kot teorija in praksa posameznih konfesij — v učilišča in vzgajališča dotične cerkve.

Završujem: Naj živi ljubljanska univerza kot kulturni mejnik in branik zapadnega jugoslovanstva!

Začasni deželni šolski svet za Julijsko Benečijo je ustanovila vlada ter mu določila obsežen delokrog. — Predsednik mu je senator A. Hortis. S slovenske strani so v odseku za srednje šole dr. H. Tuma (Trst) in inž. J. Košir (Pazin); v odseku za ljudske šole prof. M. Zgrablić (Pazin) in šolski vodja I. Krašević (Barkovlje-Trst).

Za tržške slovenske šole. Slovenski stariši, ki bi radi pošiljali svoje otroke v slovenske šole v mestu, naj se prikladijo v ulici Acquedotto št. 20, I. nadstr., od 9 do 12 dopoldne in od 4 do 6 popoldne vsak dan.

Začetkom tega meseca se je vršila v Ljubljani skupščina »Učiteljske Zaveze«, ki je imela tak zgodovinski pomen, da posnamemo nekoliko njenih točk iz »Učit. Tovariša« z dne 10. septembra 1919.

1. Skupna seja s Srbi.

Že v četrtek dne 4. septembra popoldne so prihajali delegati v Ljubljano, tako da so bili v petek že polnoštevilno v Ljubljani zbrani. V četrtek zvečer so se tudi pripeljali iz Beograda odposlanci srbskega učiteljstva. Izrazili so željo, da žele imeti skupno sejo z našim glavnim odborom, da se domenijo o važnih predstojecih zadevah.

Po skupni seji upravnega odbora z odseki, ki se je vršila v petek ob 8. uri zjutraj, so zborovali dopoldne odseki, in to gospodarski, pedagoško-didaktični in časnikarsko-knjževni. Popoldne je zboroval stanovsko-politiški odsek in odsek za reformo šolstva. Ob četrti uri popoldne so bila zborovanja odsekov prekinjena in se je vršila skupna seja s srbskimi tovariši. Domenili smo se o najvažnejših tekočih vprašanjih in o nadaljni taktiki. Razprave so bile završene s popolnim uspehom.

Potem se je vršila skupna seja upravnega odbora in odsekov, ki so poročali o končnih predlogih za delegacijo.

2. Dalekosežni sklepi.

Posebno zanimanje je bilo v soboto na delegacijskem zborovanju. Delegati so bili polnoštevilno zbrani. Dvorana in galerija v mestni dvorani je bila nabito polna.

Delegacija je soglasno sprejela sledeče predloge, ki jih je v imenu upravnega odbora utemeljeval in stavil tov. E. Gangl, in se glase:

1. Zaveza jugoslovanskega učiteljstva v Ljubljani se razdruži.*

2. Priporočamo, da se enako razdružio vse dosedanje pokrajinske učiteljske organizacije (Savezi in Udruženja) v kraljestvu SHS.

3. Osnuje naj se skupna in enotna stanovska učiteljska organizacija s centralo v Beogradu, ki ji naj določi ime in da pravila splošni učiteljski kongres.

4. Temelj tej organizaciji so okrajna učiteljska društva, osnovana na enotnih pravilih.

5. Centralo naše skupne organizacije reprezentuje začasno upravni odbor Učiteljskega Udruženja v Beogradu, ki se naj takoj pomnoži z zastopniki slovenskega in hrvatskega dela učiteljstva.

6. Tak upravni odbor ima nalogo, da izdela načrt pravil za skupno organizacijo in za okrajna učiteljska društva ter skliče učiteljski kongres kot ustanovno skupščino naše bodoče skupne stanovske organizacije.

7. Prej pa mora dati upravni odbor vsem okrajnim učiteljskim društvom priliko, da razpravljajo o načrtu pravil ter sklepajo o njih.

8. Likvidacijo Zaveze izvede nje sedanjí upravni odbor, ki ostane v funkciji do učiteljskega kongresa, oziroma do ustanovitve nove skupne organizacije.

9. Centralna uprava ustanovi v Ljubljani in v slučaju potrebe po vseh centrih kraljestva filijalke kot stalno poslušajoče urade z delokrogom, določenim v pravilih.

10. Likvidacija bodi izvršena v korist vsemu učiteljstvu. Kjer to ni mogoče, upravljajo materialne naprave in ustanove pod 9. imenovane podružnice.

11. Kolikor imajo dosedanje pokrajinske organizacije moralnih in literarnih pridobitev, preidejo te v last skupnosti, ako likvidacija in kongres drugače ne določi. Vendar naj velja v vsakem slučaju načelo: Kar je moje — je tvoje, ustvarjeno zato, da služi celoti in posamezniku!

12. Enotna skupna organizacija se ustanovi tudi v primeru, čeprav se vse dosedanje pokrajinske organizacije z nami vred ne postavijo na isto stališče likvidacije in centralizacije. Ako ne z njimi, pa preko njih!

* O razdružitvi »Zaveze« se je vršilo poimensko glasovanje in so glasovali v smislu stavljenih predlogov za razdružitve vsi delegati.

3. Stališče k novemu načrtu o narodnih šolah.

Sprejete so bile v tem oziru sledeče resolucije ki jih je v imenu odseka za reformo šolstva stavil tov. Pavel Flerè, in se glase:

Zaveza je prejela od poverjeništa za uk in bogočastje v Ljubljani načrt šolskega zakona s pozivom, naj se do 15. septembra izjavi o njem.

Delegati slovenskega učiteljstva, zbrani v Ljubljani dne 6. septembra t. l. izjavljajo:

1. Obžalujejo in smatrajo za škodljivo, da se ni v »prosvetni odbor« v Beogradu, ki je sestavljal imenovani načrt, pozval noben slovenski ljudskošolski učitelj.

2. Pri sestavi novega načrta se ni oziralo na načrt, ki ga je sestavilo slovensko učiteljstvo in na točke, ki jih je odobrila anketa, sestavljena od poverjeništa za uk in bogočastje za Slovenijo v Ljubljani.

3. Novi načrt je za slovensko učiteljstvo nevzprejemljiv, ker vključuje nekaterim dobrim točkam za šolstvo v Sloveniji ne prinaša nobenega napredka. Potrditev novega načrta bi pomenila nazadovanje za šolstvo v Sloveniji.

4. Za podrobno obravnavo načrta smatra delegacija za neobhodno potrebno, da se zasliši mnenje vsega učiteljstva, za kar je pa od poverjeništa stavljen rok prekratek.

5. »Zveza« naj nemudoma objavi besedilo zakonskega načrta, o katerem naj okrajna učiteljska društva razpravljajo in vpošljejo izpreminjevalne predloge vodstvu »Zveze« najkasneje do 30. listopada t. l. Poseben odsek redigira te predloge ter predloži izdelan načrt do koncem grudna t. l. naši centralni organizaciji v Beogradu.

V imenovani odsek se predlagajo tovariši: Dimnik Ivan, Dostal Rudolf, Gangl Engelbert, Flerè Pavel, Mehletova Marija, Mervič Anton.

Vsebina teh sklepov se takoj sporoči poverjeništvu za uk in bogočastje v Ljubljani; izpreminjevalni predlog se pošlje tudi viš. šol. svetu v Ljubljani.

4. Ustanovitev »Šolskega lista« za vso Slovenijo.

Delegacija je sprejela sledeče predloge, ki jih je v imenu pedagoško-didaktičkega in časnikarsko-književnega odseka predlagal tov. Pavel Flerè, in se glase:

1. Delegacija slovenskega učiteljstva izjavlja, da iz ozirov na narodno vzgojo ne simpatizira s sklepom viš. šol. sveta, da bi se še nadalje rabile v naših narodnih šolah z avstrijskim duhom prežete šolske knjige ter pozivlja višji šolski svet, naj deluje z vsemi sredstvi na to, da se to zlo kolikor mogoče kmalu odpravi in se izdajo v najkrajšem času nove čitanke. Z ozirom na navedeno, naj tudi višji šolski svet podrejenih šol ne sili rabiti omenjenih knjig iz bivše c. kr. zaloge.

2. Ker sestava novih beril ni mogoča do končne državne ureditve, se sklene izdajati »Šolski list«, v trojni izdaji t. j. za vse učne stopnje.

Vsa izvedba se poveri »Učiteljski tiskarni«; za urednike se določijo za nižjo stopnjo tov. Černež, za srednjo tov. Rape, za višjo tov. Pavel Flerè in enotno jezikovno uredništvo tov. E. Gangl.

3. Anketa za sestavo novih beril naj zbira in urejuje snov, ki naj bi se ob definitivni redakciji čitank uporabila.

4. Oziraje se na to, da se niso že več let vršile uradne učiteljske konference, ki bi mogle sklepati o uvedbi novih učnih knjig na ljudskih šolah, sklene delegacija Zaveze jugoslovanskega učiteljstva, da se uvede v vse narodne šole s prihodnjim šolskim letom Widrovo »Prvo berilo«.

Vodstvo »Zaveze« se poziva izposlovati pri višjem šolskem svetu tozadevno odobrenje.

Medicinska fakulteta v Ljubljani. Na medicinski fakulteti ljubljanskega vseučilišča so imenovani za profesorje docenta primarij dr. Botteri in dr. Šerko ter prosekotor dr. Plečnik.

Pomorske šole v SHS. Minister za vojno in mornarico sporoča, da se začne v najkrajšem času pouk na pomorskih šolah v Bakru in Dubrovniku. V šole se bodo sprejemali vsi državljani kraljevine SHS.

Šole za gozdarske uradnike in paznike. Sodr. Kristan, minister za gozdarstvo in rudarstvo, je ustanovil dve šoli za gozdarsko pazniško osebje, in sicer eno v Skoplju in eno v Aleksincu. V Sloveniji se otvori dveletna gozdarska šola za gozdarje. Enaka šola se otvori tudi v Bosni.

Ljudska vseučilišča. Veliko število kulturnih delavcev iz vseh dežel je začelo akcijo, da se organizirajo ljudska vseučilišča po vzorcu narodnih univerz v Ameriki. Najprej se bosta otvorila dve vseučilišči, ki ju bodo vodili priznani strokovnjaki v Zagrebu in Belgradu. Poleg predavanj o socijalističnem problemu bodo posvečala ta vseučilišča veliko pozornost literarnemu izobraževanju ljudstva.

Preustroj meščanskih šol v Sloveniji. Poverjenik za uk in bogočastje je odobril z razpisom, dne 21. avgusta 1919, št. 3737 vse predloge glede na začasni preustroj meščanskih šol, sklenjene v seji višjega šolskega sveta z dne 17. julija 1919. Predlogi se glase: I. predmeti slovenskih meščanskih šol so: a) obvezni: verouk*) slovenskična s poslovnimi spisi, zemljepis in zgodovina s posebnim ozirom na kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev in njega ustavo, prirodoopis, prirodoslovje, računanje z enostavnim knjigovodstvom, geometrija in geometrijsko risanje, prostoročno risanje, leporepis, petje, ženska ročna dela, telovadba za dečke in deklice. — b) Neobvezni predmeti po potrebi z dovolitvijo višjega šolskega sveta: živi jeziki, kakor francoščina, nemščina, laščina, slovenski tesnopis, strojno pisanje, gosli, klavir, deška ročna dela. II. V krajih, kjer ni posebnih deških in dekliških meščanskih šol, se smejo dečki in deklice skupno poučevati. III. V prehodni dobi se poučuje po normalnem učnem načrtu. IV. Za dobo prehoda se obdrži poleg normalnih meščanskih šol še deželna deška meščanska šola v Celju (organski statut po sklepu deželnega zbora štajerskega z dne 25. aprila 1899), in sicer z razmeram prirojenim učnim načrtom. — K temu se pripominja, da mora država, ki je naslednica deželne uprave v bivši vojvodini štajerski, prevzeti vse stroške za to šolo, torej mora tudi nositi stroške za stvarne potrebščine. V. Meščanska šola je izborna šola. VI. V I. razred meščanske šole se sprejemajo učenci (učenke), ki so dovršili s splošno povoljnim uspehom 5. šolsko leto na javni ljudski šoli, ali na

*) Po našem mnenju naj bi pouk iz verouka katere koliš veroizpovedi tvoril neobvezen predmet, kakor je to običaj v naprednih državah Italiji, Franciji, Angliji, Ven iz avstrijskih čevljev!! — Op. »Njive«.

zasebni šoli, ki pa ima pravico javnosti. VII. Za učence (učenke), ki dovrše v mestih, kjer so meščanske šole 5. šolski razred le z zadostnim ali nezadostnim uspehom, se ustanovi 6. razred kot takozvani sklepni razred, ki počakajo v njem otroci zakonite starosti, da lahko dobe odpustnice. Glede na točko II. pripominja poverjenik za uk in bogočastje, da je v slučaju potrebne koedukacije, skrbeti za vse pogoje, pod katerimi bi se mogla koedukacija v meščanskih šolah dovoljevati, da ne nastopajo kvarljivi pojavi glede npravnosti učencev in učenk. Glede na obvezne predmete v deških meščanskih šolah naroča, da naj se uvedejo v doglednem času tudi deška ročna dela kot obvezen predmet. Učitelji, ki bi se hoteli izuriti v tej stroki, se bodo po možnosti gmotno podpirali. Dalje odreja, da se naj ljudske in meščanske šole v smislu § 18 ljudskošolskega zakona z dne 14. maja 1869 ločijo in naj se v ta namen razpiše v poedinem slučaju služba nadučitelja za ljudsko- in služba ravnatelja za meščansko šolo.

Strokovno šolstvo v Srbiji. Kakor hitro so se razmere v Srbiji za silo uredile, je ministrstvo za trgovino in industrijo obnovilo v stari Srbiji in Macedoniji nad petdeset rokodelskih šol. Jeseni začno s poukom tudi vse ostale rokodelske šole širom Srbije. — Na trgovinskem ministrstvu se je osnoval poseben odbor za strokovno šolstvo, v katerem so vsučiliški profesorji, zastopniki in tajniki trgovskih in obrtnih zbornic ter zastopnice ženskega društva, ki ima za žensko strokovno šolstvo velike zasluge. Odbor je sklenil delati po naslednjem programu: Najprej se osnujejo splošne (večerne in nedeljske) šole, ki naj dajo vajencem temeljno znanje iz računanja, srbskega jezika, knjigovodstva, korespondence itd. Nato se osnujejo strokovne obrtne šole v zvezi z državnimi in velikimi zasebnimi industrijskimi podjetji, po zgledu vojno-tehničnega zavoda. Poleg tega se v svrhu izpopolnitve strokovnega znanja v jeseni uvedejo tečajji za že izučene delavce: krojače, čevljarje, stavbenike itd. Kot krona in središče vsega se osnuje industrijski muzej s šolami in tečajji. Razen tega dobe znatne državne subvencije šole ženskega društva. Za trgovinsko izobrazbo skrbi poleg trgovske šole prof. Todorovića šola »Belgrajske trgovske omladine«, ki ima za prepoved in povzdigo trgovskega stanu v Srbiji največje zasluge, in končno trgovska akademija.

Podpirajmo ubogo, učečo se mladino! Deželna vlada v Ljubljani je uvedla posebno podporno akcijo, ki je zamišljena sledeče: 1. v vsaki občini se osnuje »občinski podporni odbor«; na čelu mu je župan, v odboru pa župnik, nadučitelj in drugi zastopniki občine; odbor nabira prispevke in ima vsak mesec vsaj enkrat sejo; 2. vsi občinski podporni odbori enega okrajnega glavarstva se združijo v okrajni podporni odbor, v katerega pošlje vsak občinski podporni odbor po enega zastopnika; 3. pri poverjeništvu za uk in bogočastje se osnuje osrednji podporni odbor. Občinski podporni odbori pošljejo nabrane zneske slednjemu. Dijaki vlagajo prošnje pri občinskih podpornih odborih, ki jih pretresejo in vpošljejo v daljni pretres okr. podp. odborom, ki jih pa končno predložijo osrednjemu odboru. Prispevki so določeni: ustanove po 1000 K, letni prispevki po 20 K in darila. Vsak naj podpira z vsemi močmi to akcijo, zakaj tu naloženi denar bo donasal domovini stotero obresti.

Mladika v Ptuj, Slovenija. To je internat za deklice (devojke), ki nudi gojenkam stanovanje in hrano, vestno

nadzorstvo in raznovrstno izobrazbo, kakor je razvidno iz nam poslanega prospekta. Gojenke lahko obiskujejo gimnazijo, meščansko šolo, gospodinjsko šolo in višjo deklisko šolo (letos I razred) učijo se glasbe, modernih jezikov, zdravstva, vzgojeslovstva itd. Izjemoma se sprejemajo tudi učenke slovenske ali nemške ljudske šole. Prijave sprejema in vsa pojasnila daje vodstvo Mladike, Ptuj, Slovenija.

Slovenske in hrvatske šole v Istri neposredno pred začetkom vojne. (Konec.)

B) OKOLICA PULE.

1) deželne hrvatske:

v Alturi	2	razredna z 2 učnima močema	in 152 otroki
v Ližnjaju	2	„ s 3 učnimi močmi	in 177 „
v Medulinu	3	„ s 4 učnimi močmi	in 236 „
v Premonturi	1	„ z 1 učno močjo	in 84 „
v Stinjanu	1	„ z 2 učnima močema	in 114 „

2) deželna utrakvistična

v Pomeru	1	razredna z 1 učno močjo	in 89 „
(med temi 1 učenec ital. narodnosti)			

3) pomožni

v Kavranu	1	razredna z 1 učno močjo	in 37 „
v Peroju	1	„ z 1 učno močjo	in 46 „

4) zasebni hrvatski

v Velem Vrhu	2	razredna z 2 učnima močema	in 135 „
v Banjolah	1	„ z 1 učno močjo	in 54 „

Skupno 10 šol z 18 učnimi močmi in 1124 otroki

Vseh hrvatskih šoloobveznih otrok bi moralo biti 1144, tako da je bilo 20 otrok brez pouka.

Pregled vse občine Pule:

Hrvatske šole je pohajalo 1973 otrok; vseh hrv. (slov.) šoloobveznih otrok bi moralo biti 3921, tako da 1043 hrv. otrok ni pohajalo hrvatskih šol.

V zadnjem času je bila šola v Stinjanu razširjena v dvo-razrednico, šola v Alturi je imela ekskurendno šolo v Montiću; ustanovile so se javne enorazrednice v Loborici, Peroju in Jadreških, v mestu Puli pa dve javni trirazrednici, deška in dekliska. Šole v Banjolah, Vinkuranu in Velem Vrhu so bile razširjene v dvorazrednice in se je pripravljala njihova pretvoritev v javne šole.

a) Občina Sanvinčenat.

Zasebne hrvatske:

v Sanvinčenatu	1	razredna z 1 učno močjo	in 91 otroki
v Smoljanah	1	razredna z 1 učno močjo	in 32 „
v Štokovcih	1	razredna z 1 učno močjo	in 24 „

Skupno 3 šole s 3 učnimi močmi in 147 otroki

Šoloobveznih hrvatskih otrok bi moralo biti 409, 49 hrvatskih otrok je pohajalo italijanske šole, tako da je bilo 262 hrvatskih otrok brez vsakega pouka.

L. 1914. se je ustanovila javna enorazrednica v Smoljanah, l. 1917. pa so bile ustanovljene javne enorazrednice v Sanvinčenatu, Bokordičih in Štokovcih.

b) Občina Vodnjan.

Deželne hrvatske:

v Krnici	1	razredna z 1 učno močjo	in 88 otroki
v Diviščih	2	„ z 2 učnima močema	in 149 „
v Juršičih	2	„ z 2 učnima močema	in 191 „
v Marčani	2	„ z 2 učnima močema	in 171 „
v Vareških	1	„ z 2 učnima močema	in 174 „

Skupno 5 šol z 9 učnimi močmi in 773 otroki

Šoloobveznih hrvatskih otrok bi moralo biti 725, torej 48 otrok čez normalo.

V zadnjem času se je pripravljala ustanovitev javne šole v Gajanu.

PREGLED. V puljskem okraju je bilo torej:

33 hrvatskih šol. Od teh je bila 1 (zasebna) deška in 1 (zasebna) dekliška trirazredna, vse ostale pa mešane in sicer 1 (zasebna) štirirazredna, 1 trirazredna, 17 dvorazrednih, 17 enorazrednih in 5 pomožnih.

Učiteljev je bilo 53, deželnih 26, zasebnih 22, pomožnih 5. Hrvatske šole je pohajalo 3475 otrok, šoloobveznih hrv. otrok bi moralo biti 4812 (odnosno 5294, ako se vpoštevajo Hrvatje - ne domačini in Slovenci), 1437 (odnosno 1719) hrv. otrok ni pohajalo hrv. šol. Od teh 1197 sploh nobene šole.

VII. MESTO ROVINJ.

(Mesto Rovinj ima svoj posebni statut in se smatra zato kakor okraj.)

V mestu bi moralo biti 20 hrvatskih šoloobveznih otrok. Hrvatskih šol ni bilo.

VIII. OKRAJ VOLOSKO.

a) Občina Jelšane.

Deželne slovenske:

v Podgrajah 2 razredna z 2 učnima močema in 133 otroki
v Jelšanah 2 „ s 3 učnimi močmi in 240 „
v Pasjaku 1 „ z 2 učnima močema in 108 „

Deželna hrvatska:

v Lipi 1 razredna z 1 učno močjo in 71 otroki
Skupno 4 šole z 8 učnimi močmi in 552 otroki

Šoloobveznih otrok bi moralo biti 674, 12 otrok ni torej pohajalo šole. V zadnjem času se je imela ustanoviti šola v Novi Kračini.

b) OBČINA KASTAV

1) deželne hrvatske

moška

v Kastvu 5 razredna s 5 učnimi močmi in 210 otroki

ženska

v Kastvu 3 razredna s 4 učnimi močmi in 324 otroki

mešane

v Breščih 2 razredna z 2 učnima močema in 121 otroki
v Vel. Brgradu 2 „ z 2 učnima močema in 147 „
v Jurdanah 1 „ z 1 učno močjo in 109 „
v Kantridi 1 „ z 1 učno močjo in 111 „
v Klani 2 „ s 3 učnimi močmi in 294 „
v Rečini 1 „ z 1 učno močjo in 60 „
v Rukavcu 4 „ s 5 učnimi močmi in 250 „
pri Sv. Mateju 4 „ s 7 učnimi močmi in 535 „
v Zametu 2 „ s 3 učnimi močmi in 332 „
v Zvonci 1 „ z 1 učno močjo in 86 „

2) državna vadbica na učiteljsku

v Kastvu 1 razredna z 1 učno močjo in 35 otroki
Skupno 13 šol s 35 učnimi močmi in 2614 otroki

Šoloobveznih otrok bi moralo biti 3280, tako da je 666 otrok brez pouka.

V zadnjem času sta se imeli ustanoviti javni šoli v Šaršonih in v Hosti - Hreljinu.

c) Občina Lovran.

Deželna hrvatska:

v Lovranu 2 razredna s 3 učnimi močmi in 260 otroki

Šoloobveznih slov. - hrv. otrok bi moralo biti 452, 71 pohaja italijanske šole, 121 otrok je bilo torej brez vsakega, 192 pa brez pouka v materinem jeziku.

č) Občina Materija.

Deželne slovenske:

v Brezovici 1 razredna z 1 učno močjo in 123 otroki
v Golcu 1 „ z 1 učno močjo in 101 „
v Herpeljah 2 „ z 2 učnima močema in 137 „
v Materiji 1 „ z 2 učnima močema in 103 „
v Slivjah 2 „ z 2 učnima močema in 206 „
v Tatrah 1 „ z 2 učnima močema in 108 „

Deželna hrvatska:

v Vodichah 1 „ z 2 učnima močema in 107 otroki
Skupno 7 šol z 12 učnimi močmi in 875 otroki

Šoloobveznih otrok bi moralo biti 830, vsi otroci torej pohajajo šolo.

d) Občina Moščenice.

Deželne hrvatske:

v Berseču 2 razredna z 2 učnima močema in 113 otroki
v Drazi 1 „ z 1 učno močjo in 161 „
v Moščenicah 2 „ z 1 učno močjo in 114 „

Skupno 3 šole s 4 učnimi močmi in 388 otroki

Šoloobveznih hrvatskih otrok bi moralo biti 506, tako da e bilo 218 otrok brez pouka.

e) Občina Podgrad.

1) Deželna hrvatska:

v Munah 3 razredna s 3 učnimi močmi in 318 otroki

2) Deželne slovenske:

v Podgradu 2 razredna s 3 učnimi močmi in 194 otroki
v Hrušici 2 „ s 5 učnimi močmi in 350 „
v Pregarju 1 „ z 1 učno močjo in 158 „

3) Pomožna slovenska:

v Staradu 1 razredna z 138 otroki
Skupno 5 šol z 12 učnimi močmi in 1078 otroki

Šoloobveznih otrok bi moralo biti 1167, tako da je bilo 89 slovensko-hrvatskih otrok brez pouka.

V zadnjem času bi se bile morale ustanoviti javne šole v Podgradu, Žejanah in Obrovu.

f) Občina Veprinac.

1) Deželni hrvatski:

v Poljanah 2 razredna z 2 učnima močema in 105 otroki
v Veprincu 2 „ z 2 učnima močema in 121 „

2) Zasebna (družbina) hrvatska:

v Ičićih 2 razredna z 2 učnima močema in 93 otroki
Skupno 3 šole s 6 učnimi močmi in 319 otroki

Šoloobveznih hrvatskih otrok bi moralo biti 401, tako da je bilo 82 otrok brez pouka.

g) Občina Volosko.

1) Deželni hrvatski:

v Opatiji 4 razredna s 7 učnimi močmi in 289 otroki
na Voloskem 1 razredna s 3 učnimi močmi in 135 „

2) Zasebna hrvatska:

na Voloskem 5 razredna s 5 učnimi močmi in 181 otroki

Skupno 3 šole s 15 učnimi močmi in 605 otroki

Šoloobveznih hrvatskih otrok bi moralo biti 451, torej 144 otrok čez normalno število. To so gotovo bili otroci iz občine Veprinac.

PREGLED: V Voloskem okraju je bilo torej:

14 slovenskih in 27 hrvatskih, skupno 41 slovenskih ljudskih šol: od teh je bilo 1 petrazredna deška hrvatska, 1 trirazredna dekliška hrvatska, 1 petrazredna, 3 štirirazredne, 2 trirazredni, 9 dvorazrednih, 10 enorazrednih mešanih hrvatskih, 6 dvorazrednih, 7 enorazrednih in 1 pomožna slovenska šola. Zasebni sta bili 2 hrvatski šoli, 1 hrvatska je bila državna, vse ostale so bile deželne.

Učiteljev je bilo 28 slovenskih, 75 hrvatskih, skupno 103 od teh je bilo 1 državni, 7 zasebnih, 1 pomožni, 94 deželnih. Slovenske šole je pohajalo 2019, hrvatske 4682 otrok, skupno 6701 otrok, (38 otrok je pohajalo italijanske šole). Šoloobveznih slovensko-hrvatskih otrok je moralo biti 7655, tako da je bilo 954, (odnosno 916, po B. razmotri vanjih celo 1302) slov.-hrv. otroka brez pouka.

Splošen pregled vse Istre.

V vsej Istri je bila 1 državna hrvatska mešana ljudska šola (in še ta enorazrednica) kot vadnica na učiteljski v Kastvu. Deželnih hrvatskih šol je bilo: 1 petrazrednica deška, 1 trirazrednica dekliška, 3 deške in 3 dekliške dvorazrednice; od mešanih hrvatskih šol je bilo: 1 petrazrednica, 6 štirirazrednic, 10 trirazrednic, 24 dvorazrednic, 74 enorazrednic. — Slovenskih državnih šol ni bilo; slovenske deželne šole so bile vse mešane in sicer je bilo: 1 štirirazrednica, 1 trirazrednica, 17 dvorazrednic in 16 enorazrednic.

Poleg tega je bilo 10 hrvatskih in 1 slovenska pomožna šola.

Bile so tudi 4 utrakvistične šole in sicer 3 enorazrednice in 1 dvorazrednica.

Zasebnih hrvatskih šol je bilo: 1 trirazredna deška, 1 peterazrednica in 1 trirazrednica dekliška, 38 mešanih šol in sicer: 1 štirirazrednica, 3 trirazrednice, 7 dvorazrednic in 27 enorazrednic, slovenski zasebni šoli sta bili samo dve enorazrednici.

Hrvatskih šol je bilo torej: 1 državna, 122 deželnih in 41 zasebnih, skupno 164 hrvatskih ljudskih šol. Od teh je bilo le enajst deških ali dekliških, vse ostale so bile mešane šole.

Slovenskih šol je bilo: državna nobena, 35 deželnih in 2 zasebni skupno 37 slovenskih in sicer samo mešanih ljudskih šol. V vsej deželi ni bilo nobene slovenske ali hrvatske mešanske šole. Hrvatskih in slovenskih ljudskih šol je bilo skupno 201; prišteti moramo še 11 pomožnih šol in 4 utrakvistične šole; torej skupno 216.

Hrvatskih učiteljev je bilo 304, in sicer 1 draven, 231 deželnih, 62 zasebnih in 10 pomožnih; slovenskih učiteljev pa 73 deželnih, 2 zasebna in 1 pomožni; slov.-hrvatskih učiteljev je bilo 377; vsi so štiri učitelji od 5 učiteljev na utrakvističnih šolah.

Po številu prebivalcev bi moralo biti 35017 slovensko-hrvatskih šoloobveznih otrok; če se upoštevajo tudi tujci 36079 otrok.

Slovensko-hrvatske šole je pohajalo 25.362 otrok, 10.717 slovensko-hrvatskih otrok ni pohajalo slov.-hrv. šol. 479 slov.-hrv. otrok je pohajalo nemške šole, 10.238 slov.-hrv. otrok ni pohajalo šole, ker je nimajo. To so podatki za šolske razmere v Istri pred vojno.

Srednje šole v Istri.

Državna hrvatska gimnazija v Pazinu.

Državno moško učiteljske v Kastvu.

Občinska nižja realna gimnazija v Opatiji.

Zasebno žensko učiteljske pazinskega šolskega kuratorija v Pazinu. Na tej šoli se je pričel pouk v 1. tečaju vsako drugo leto. Letos sta bila začetkom šolskega leta odprta prvi in tretji tečaj.

Med šolskim letom 18.-19. je bilo odprto edino le moško učiteljske v Kastvu, in bivši vojaki maturanti pazinske gimnazije so smeli napraviti zrelostni izpit.

L.

Književni.

»The Slovenian Review« — oficijelni organ »Slovenskega Republičanskega Združenja« (Slovenian Republican Alliance), izdajatelj: A. J. Terbovec, 2657 South Lawndale Avenue, Chicago, Ill. Tiska se v dveh izdajah: slovenski in angleški. Došle nam številke imajo sledeče važnejše članke:

Vol. I.—1.—15. okt. 1917.: »Slovenes and Yugoslav Problem« (»Slovenci in jugoslovansko vprašanje«) spisal: Ethin Kristan, član eksekutive Slov. Rep. Zdr.

Vol. II.—1.—15. mar. 1918.: »Hapsburgs Austria« (»Avstrija Habsburžanov«) spisal: Ethin Kristan. — »Italiens and Yugoslavs« (»Italijani in Jugoslovani«) — »A South Slavic Republic« (»Jugoslovanska ljudovlada.«) številka govori o resoluciji, ki je bila sprejeta 11. avgusta 1917. na zborovanju ameriških slovensko-hrvatskih društev v Chicagu. Resolucija zahteva federativno jugoslovansko ljudovlado, ki naj garantira demokratično življenje, podrobno pa zahteva:

- a) splošno, enako, tajno in proporcionalno volilno pravico za oba spola pri vseh volitvah.
- b) narodni referendum in inicijativo.
- c) javno izvrševanje zunanje politike.
- d) popolno enakopravnost vseh državljanov.
- e) neomejeno svobodo tiska in govora.
- f) neomejeno svobodo vzgoje in prepričanja (pouka in vesti).
- g) nepristranost oblasti v vseh pojavih razrednega boja.
- h) odgovornost vseh javnih funkcionarjev.

Resolucijo so sprejela sledeča društva: Slovenska narodna podpora, Slovenska napredna podpora, Jugoslovansko katoliško združenje, »Danica«, Slovenski odsek socialistične stranke, »Sokol«, Slov. združenje Milwaukee in dr. Na zborovanju so bili zastopani sledeči slovenski in hrvatski časopisi v Ameriki: Prosveta (dnevnik), Glas Naroda (dnevnik), Glas Svobode, Proletarec, Novi Hrvat, Slovenija, Čas. Vsa ta zastopstva predstavljajo 90% ameriških Slovencev.

Vol. II.—2.—15. julija 1918.: Več zanimivih člankov med temi: »Krfška deklaracija in demokracija« (»The Corfu Declaration and Democracy«). Navaja najprej deklaracijo, potem ugovore »Sl. Rep. Zdr.« in »Chicaško izjavo.« (Glej gori!) — »The Trieste and Yugoslav Question.« (»Trst in jugoslovansko vprašanje.«)

Vol. II.—3.—1. nov. 1918.: Odprto pismo eksekutive »Slov. Rep. Zdr.« Woodrow Wilsonu. Razni veleznimiki članki, n. pr.: »Unification of Yugoslav« (»Združenje Jugoslovancev«), Jos. Zavertnik: »Is the Federation of Jugoslav and Balkan Nations Utopian?« (»Jeli federacija Jugoslovancev in balkanskih narodov utopija?«),

F. Kerže: »Convention of S. R. A.« (poročila o drugem letnem zborovanju delegatov Slov. Rep. Zdr., ki se je vršilo 13., 14., sept. 1918. Prinaša tudi njih skupinsko sliko.)

Vol. II.—4.—15. dec. 1918.: Peticijski preds. W. Wilsonu. — Et. Kristan: »Jugoslavs and Italy« (»Jugoslovani in Italija«) — »Historical Right« (»Historično pravo«) — Et. Kristan: »The Adriatic« (»Jadransko vprašanje«) ter drugi krajši članki, ki deloma razpravljajo tudi o naših pokrajinah.

Vol. III.—2.—31. jan. 1919.: Et. Kristan: »How the Jugoslavs were Favored.« — »Reka—Fiume« in drugo.

Vol. III.—3.—15. apr. 1919.: Et. Kristan: »Italian Propaganda« (»Italijanska propaganda«) — S. Garter: »Italy and Jugoslavs« (»Italija in Jugoslovani«) in drugo.

Vol. III.—5.—19. maj. 1919.: Odprto pismo na Kongres Zjedinenih Držav. — »To the Peace Conference, President Wilson and Congress of United States« (»Mirovna konferenca, predsednik Wilson in kongres Zj. Držav«) — Et. Kristan: »Italy Mandatory for Fiume« (»Italijanski mandat za Reko«) — Et. Kristan: »Plebiscite« (»Plebiscit«) poleg drugih drobnejših člankov prinaša tudi zemljevid Jul. Benečije. —

Od 1919. naprej nosi list ime: »The Juĝo-Slav Review«. Z isto poštno pošiljateljico nam je prispel tudi en iztis slovenske izdaje in sicer:

Vol. III. — 1. — 15. jan. 1919.: »Prostovoljni narodni davek«. Eksekutiva Slov. Rep. Zdr. je sklenila ustanoviti propagandni fond enega milijona dolarjev. Pozivlja ameriške Slovence, da prično nemudoma z nabiranjem. Več člankov razpravlja o aktualnih vprašanjih. Prinaša zemljevid Julijske Benečije in Dalmacije. Zanimiv je tudi članek: »Italijanski glas o slovenski kulturi«. V njem posnema literarno črtico, ki jo je priobčil tržaški »Lavoratore« proti koncu leta 1916.

Poštni pošiljki so bile priložene štiri številke »Proletarca« in ena številka »Časa«.

»Proletarec« izhaja že 14. leto v obliki naše »Njive« in je tednik. Tiska se v Chicago, Illinois — 3639 W. 26 St. Tiska jo »Jugoslovanska Delavska Tiskovna Družba« ter je glasilo »Jugoslovanske Socijalistične Zveze«.

Štev. 606. — 24. aprila 1919. (majska izdaja): »Majske misli«. — Et. Kristan: »V megli« (pesem). — »V dobi socialnega somraka«. — Ant. Gaspari: »Njim« (pesem). — »Jugoslovanske skrbje«. — »Vprašanje za angleške kapitaliste«. — Fr. Albrecht: »Pričakovanje« (pesem). — Iv. Albrecht: »Begunci« (pesem). — »Vihar« (pesem). — Iv. Molek: »Čez reko« (dram. prizor). — »Nepremišljene prepovedi«. — »Socijalistična propaganda in maksimalni program«. (Frank Petrich). — A. Gaspari: »Ranjenec« (pesem). — O. Zupančič: »Otroci molijo« (pesem). — »Vzajemnost človeštva«. — Društvene vesti, med temi one »Slovenske delavske podporne zveze«, ki ji je »Proletarec« uradno glasilo.

Štev. 609. — 15. maja 1919.: »Mednarodni delavski program«. — »Kadar udarjajo bogovi s slepoto«. — »Ruski problem«. — Drskar: »Levo krilo, komunistični manifest in revolucija«. — »Darila za Jugoslovane«. — »Viljemova usoda«. — Korespondenca tajništva »Jugosl. soc. zv.« itd.

Štev. 611. — 29. maja 1919.: »Socijalizem in anarhizem«. — »Wilson in delavsko vprašanje«. — »Akutna kriza ameriške socijalistične stranke«. — »Druga in »tretja« internacionala«. — »Razne vesti«. »Utrinki« in drugo. Vestnik »Slov. delav. podp. zveze« nam kaže, da šteje ta zveza 155 društev.

Štev. 614. — 19. junija 1919.: »Ideal svobode«. — »Naloge socijalizma«. — »O Internacionali«. — »Šesturni delavnik«. — »The Profits of Religion«. (Ocena Upton Sinclair-ovega*) najnovejšega dela). — »Kolčak in zavezniki«. — Društvene vesti in dr.

»Čas« je mesečnik za »poduk, izobrazbo in napredek«. Izhaja, prilično v obliki »Dom in Sveta« v Chicagu, izdajatelj: Frank Krže. List je okusno ilustriran.

Vol. IV. — 1. — 15. januarja 1918.: »Človek in narava«. — »Vlada Zjedinenih Držav«. — »Poduk za stariše o otrocih boleznih«. — »Tri leta« (A. Čehov). — »Oskrba vojnih pohabljenec«. — »Najnovejša raziskovanja o živalski luči«. — »Bogati zakladi srebra«. — »Poglavje o nevoščljivosti«. — »Najnovejša človeška hrana«. — »Zgodovina fonografov«. — »O prohibiciji«. — »Ali ste bojazljivi«. — In drobnejše stvari. — m—

»Demokracija«. V svoji zadnji št. (8.—12.) je objavila »Demokracija« (Ljubljana) uvodnik, kjer razlaga jedro in bistvo komunistične ideje (»produktivna sredstva last vseh«) in prizna, da je ta ideja tudi zvezda vodnica bodočega dela »Demokracije« med našim narodom. V pregledu pa izvaja urednica Alojzija Štebijeja pod naslovom »Pro domo« sledeče: »Z današnjo številko je krenila »Demokracija« na novo pot, na pot, kjer hodi danes revolucionarni proletarijat vsega sveta v eni vrsti z onimi duševnimi delavci in onimi inteligenti, ki razumevajo zvanje nove dobe.« Zahvaljuje se vsem dose-danjam sotrudnikom za njihovo nesebično sodelovanje. »Uverjeni naj bodo, da jim je naš proletarijat hvaležen in da zna ceniti duševno delo, uverjeni pa naj bodo tudi, da so izvršili kulturno delo visoke vrednosti. Kajti mi smatramo prosvetno delo med delavsko maso za najtehtnejše kulturno delo, ker od spodaj gor bo prišlo ozdravljenje družbe... Slej ko prej je pa odprta naša revija vsakomur, ki ceni kulturni napredek splošnosti višje kakor strankarstvo, ki ne smatra političnega nasprotnika za sovražnika in manj vrednega človeka.«

»Ko smo izrekli svoj konfiteor — vemo, kakšni očitki nas čakajo. V prvi vrsti ta, da smo protidržavni element! Da, to smo v tem zmislu, ker smo proti vsaki državi, ki je zgrajena na temelju kapitalističnih načel in razrednih privilegijev, in proti državi, ki obožuje moč in vlada ž njo. Smo pa za novo ureditev države, za takšno, ki bo dala ljudstvu, kar je njegovega, ki je zgrajena na temeljih pravičnosti, dela splošnosti in enakopravnosti. Očitati nam bodo tudi, da smo protinarodni. Da, to smo v očeh onih, ki cenijo narodno zavest po tem, kolikokrat zapoje kdo »Lepo našo domovino«, ki smatrajo za dobrega in pravega narodnega pripadnika le onega, ki sovraži vsakega drugorodca zgolj zaradi tega, ker je drugorodec. Mi pa smatramo za pravega narodnega pripadnika le onega, ki pomaga svojemu narodu s kulturnim in socialnim delom iz bede in duševnega mraka.«

*) Upton Sinclair je pisatelj »Jungle«, ki je imela svoj čas naravnost senzacionalen učinek. V zadnjih letih je napisal: »King Coal«, »Jimmie Higgins«, »The Cry for Justice«.

Glasbeni.

Glasbena šola tržaške Glasbene Matice. — Tržaška Glasbena Matica nastopa s prihodnjo glasbeno sezono svoje 11. leto kulturnega delovanja.

Učni načrt glasbene šole je velikopotezen in tako preurejen, da odgovarja popolnoma onemu, ki je v veljavi na glasbenih konservatorijih. Glasbeni pouk obsega naslednje glavne predmete: **klavir, violino, solopetje, kompozicijo** in, ako se prijavi zadostno število učencev, oziroma učenk, tudi ostala godala (vijola, čelo in bas) in vsa pihala.

Pogoji za sprejem so poleg poslušanja: za klavir in violino: dovršeno 8. leto starosti, za solopetje dovršena mutacija in dober glasovni material, za kompozicijo temeljito znanje elementarne glasbene teorije, dovršeno 15. leto starosti in delomično znanje klavirja.

Šolnina znaša pri 2 lekcijah na teden za klavir in violino mesečno 12 lir, za solopetje in kompozicijo 18 lir, enkratna vpisnina 2 liri.

Šola elementarne glasbene teorije (zborovega naraščaja) se deli v dva oddelka: a) oddelke za dečke in deklice od 10. leta naprej do 14. in traja 3 leta; b) za odrasle v vsaki starosti in traja 2 leti. — Ukovina znaša za 2 lekciji na teden 2 liri mesečno. Pripominjamo, da je pouk pristopen tudi onim, ki niso vpisani v nobenem goričmenjenih glavnih predmetov in se zlasti takim posebno priporoča. — Ukovina za take znaša 4 lre mesečno.

Harmonija kot stranski predmet je vpeljana za gojence višjih letnikov, a je pristopna tudi takim, ki ne obiskujejo nobenega glavnega predmeta, da le dokažejo zadostno elementarno znanje. Ukovina znaša za 2 lekciji na teden mesečno 4 lre.

Veliko zanimanje utegne vzbujati otvoritev predavanj v **glasbeni zgodovini** namenjeni višjim letnikom in tudi širši glasboljubni javnosti, katera se na ta predmet posebno opozarja. Ukovina znaša za 2 lekciji na teden mesečno 4 lre za gojence glavnih predmetov, 6 lir za druge.

Natančni in pregledni učni načrt je vsakomur na razpolago pri vpisovanju v šolskih prostorih.

Šolski prostori so v ul. Giorgio Galatti 20/m.

Gospodarski.

Jugoslovanski kreditni zavod, r. z. z. o. z. v Ljubljani se je ustanovil letos meseca maja in začne te dni poslovati. Udeležen je slovenski in hrvaški kapital. Trgovina in obrt se bodeta po sklepu miru čvrsto razvijala. Da pomore tudi malemu trgovcu in obrtniku do cenega kredita ter ga podpira pri dobavi potrebščin, se je osnoval Jugoslovanski kreditni zavod. V samopomoči je uspeh in napredek.

Kmetijska in vrtnarska zadruga v Trstu sporoča, da prične takoj poslovati, ko se tekom teh tednov izvrše zadnje formalitete, ki so zvezane z odobritvijo njenih pravil.

LISTNICA UREDNIŠTVA.

C. gg. **sotrudnikom**: Radi znanih dogodkov in vsled teh nastalega nereda ter izrednih stroškov smo z izplačevanjem honorarjev nekoliko zaostali. Prosimo potrpečljive za kratko dobo časa.

C. gg. A. Šv., Sv. Iv., Trst: Vpošljite na naš naslov, (v. Madonnina 15), potem Vam podamo oceno.

LISTNICA UPRAVNIŠTVA.

Vsem nabiralcem, darovalcem in njihovim posnemalcem bodi izrečena najiskrenejša zahvala. Istotako se zahvalujemo nabiralcem na polah za »Kulturni Svet« gg. F. Ribičiču, dr. Čermelj, dr. Ferfolji, S. Rodetu, A. Široku, M. Hartmanovi in učiteljicam Sv. Ivana in drugim, ki so na ta način pokazali najvidnejši manifest za obstoj edinega kulturnega lista, »Njive«. Žal, da ne moremo priobčiti imena darovalcev, ker so nabiralne pole zletele z drugimi registri v smeti. — **Upravišтво »Njive«**.

P. n. čitateljem in odjemalcem »Njive« sporočamo, da smo imeli nado, da se bodejo razmere do 20. septembra predručile, glede stroškov tiska in papirja, ter smo računali vsak izvod »Njive« s 64tmi stranmi Lir 2'50. Ker se je pa to ravno obratno dogodilo, smo primorani razpečati list za ceno, ki nas stane in sicer Lir 3'— posamezna številka.

G. Filip Šinkovec, Idrijska Bela, že dvakrat smo Vam odposlali. **Upravišтво »Njive«**

Darovi.

Gosp. J. Ribičič daroval 30 lir za »Ljudski oder«. — Srčna hvala!

Gospod dr. Krnev je nabral za »Njivo« sledeče prostovoljne prispevke:

Dr. J. Kerne L 1'—, Mara Švagelj 2'—, Pina Negode 1'—, Hinko Schmidt 2'—, N. Stančič 1'—, Joso Zidarič 1'—, dr. Delak 1'—, Vadnal Milka —'60, Fakin Franc —'20, Bernetič Josip —'40, Valič Ivo 1'—, Kolumbin Ivo 1'—, Jordan Franc 1'—, Besednjak Ivo —'70, Prosen Anton —'60, Prosen Franc 1'—, Laurika Drag. 1'—, Kolarič Josip 1'—, Bernetič Ivan 1'—, Skapin Franc 2'—, Odinal Antonija 1'—, N. Korenicky 2'—, Ponikvar Fran 1'—, Zwitter N. 1'—, Strgar Fran 2'—, Rebek Milko 1'—, Žgur Ivan 1'—, Mlač Josip —'30, Negode Anton 1'—, Udovič Franc 1'—, Flego Rok 1'—, Kompara Fran —'80, Rode Silvester 1'—, Flego in Laurika (drugič) 1'—, Hvala Bogomir 1'—, Jurca Fran 2'—, Jurca Jakob 2'—, po g. Anton Vrčonu, Skrilje 1'50, pri upravi Pavla Hočevarjeva 5'—, Kolenc Josip 2'—.

Skupaj Lir: 50'50.

Društvo „Ljudski oder“ v Trstu

odpre s prvim oktobrom

angleški in francoski tečaj.

Poučevalo se bode vsak dan ob večernih urah.

Vabijo se vsi oni ki so bili že pri pouku kakor tudi novi učenci, da se priglasijo dnevno v uradu tajništva „Ljudskega odra“ in „Kulturnega sveta“ (M. Lovko) v ul. Madonnina 15, II., od 10—12 in od 17—19 kjer vdobe vsa natančna pojasnila v to svrhu.

JADRANSKA BANKA

Delniška glavnica K 30,000.000. Reserve K 8,500.000

CENTRALA: TRST

Via Cassa di Risparmio 5. □ Via S. Nicolò 9

PODRUŽNICE:

Dubrovnik, Dunaj, Kotor, Ljubljana,
Metković, Opatija, Split, Šibenik,
Zadar. -- EKSPPOSITURA: Kranj

Obavlja vse v bančno stroko spadajoče posle

SPREJEMA VLOGE

na hranilne knjižice proti $3\frac{1}{2}\%$ letnim
obrestim v bancogiro-prometu proti
 3% letnim obrestim. Na odpoved na-
vezane zneske sprejema po najugod-
nejših pogojih, ki se imajo pogoditi
od slučaja do slučaja

Daje v najem varnostne predale (Safes deposits)

Blagajna posluje od 9 do 13

☐	Dnevno novi dohodi!	☐
Cene brez konkurence!	Trgovina z raznovrstnim blagom	Cene brez konkurence!
	M. Ferjančič	
	Vipava	
	Manifakturno blago, jestvine, južno sadje, železnine, raznovrstne potrebščine za kmetovalce i. t. d. i. t. d. Priporoča se slav. občinstvu v Vipavski dolini.	
☐	Dnevno novi dohodi!	☐

Knjižnica „Ljudskega odra“

posluje redno vsako sredo od 18³⁰
do 21³⁰ in v nedeljo od 10 do 12.

☐	KAVARNA	☐
UNIONE		
TRST, ul. XXX ottobre št. 9		
Shajališče slovenskih sodrugov		
Preskrbljena je z mnogobrojnimi časopisi in revijami		

Tržaška hranilnica in posojilnica
registrovana zadruga z omejenim poroštvom
Trst, Piazza Oberdan št. 2, I. nadstr.
(v lastni hiši) vhod po glavnih stopnicah.

POSOJILA DAJE na knjižbo, na menice ter na zastave in amortizacijo za daljšo dobo po dogovoru
ESKOMPTUJE TRGOVSKE MENICE.

HRANILNE VLOGE sprejema od vsakega, če tudi ni ud, in jih obrestuje po **3%**
Večje stalne vloge na tekoči račun po dogovoru.

Rentni davek plačuje zavod sam. Vloga se lahko po eno krono, ima varnostno celico (safe deposits).

Uradne ure: od 9 do 13. Telefon 952
Izplačuje vsak delavnik ob uradnih urah.

Vsi in od povsod, ki prihajate v Trst: zasebniki, trgovci, župani, uradniki i. t. d. izvolite se oglasiti v moji trgovini in nakupite česar potrebujete na drobno ali na debelo.

Kam pa naj bi šli drugam?
Sprejmite moje srčne in domače pozdrave!
Na svidenje?

J. ŠTOKA - TRST
ULICA MILANO ŠT. 37
(prej Molino piccolo 19)
založna knjigarna, trgovina s papirjem, zaloga vseh pisarniških predmetov i. t. d., cigaretnih papirčkov, vseh vrst i. t. d.

Ljubljanska kreditna banka
Podružnica v Trstu.
Centrala v Ljubljani.

Podružnice: Celje, Celovec, Gorica, Sarajevo, Split.
Delniška glavica: K 15.000.000
Rezervni zaklad: K 3.600.000

Obavlja vse v bančno stroko spadajoče posle. Sprejema vloge v lirah na hranilne knjižice proti 3 1/2% obrestovanju, na žiro-račune proti 3% obrestovanju.
Za na odpoved vezane vloge plača obresti po dogovoru. Izvršuje borzne naloge in daje v najem varnostne celice.

Tel. št. 5-18. Blagajna je odprta od 9-13.

Tvrđka Race & drug
TELEFON 24-95 TRST TELEFON 24-95

Trg Venezia ex Giuseppina, Riva Grumula 2

priporoča svojim odjemalcem v mestu in na deželi svojo zalogo prvovrstnih istrskih, italijanskih in dalmatinskih črnih in belih vin po najnižjih cenah.
Ima na deželi svoji podružnici pri **Marku Znideršiču v Sežani** in pri g. **Martinu Čebokin** na Kozini

Prot. trg. tvrđka A. FERFOLJA

Veletrgovina z vinom
žganimi pijačami
in deželnimi pridelki

TRST - Ul. Torre bianca 22
TELEFON št. 18-07